

**DRUŠTVO
EKONOMISTA
BEOGRADA
osnovano 1932**

EKONOMSKI VIDICI

**ISSN 0354-9135
UDK-33
COBISS.SR-ID 116154887**

**Godina XXIV, Broj 3-4
Beograd, decembar, 2019.**

EKONOMSKI VIDICI

Časopis Društva ekonomista Beograda (Osnovano 1932.g.)

Godina XXIV

Beograd, decembar 2019.

Broj 3-4 str. 123 - 228

Izdavač:

Društvo ekonomista Beograda,
Beograd, Kneza Miloša 12
Tel/faks: 011/2642-026
AIK BANKA A.D. BEOGRAD
Tekući račun: 105-2149076-03
Web: deb.org.rs
E-mail: deb.ekonomski.vidici@gmail.com

**Predsednik Društva
ekonomista Beograda:**

dr Gojko Rikalović

Glavni i odgovorni urednik

dr Jelica Petrović - Vujačić

Redakcija, Board of Editors

Редакционная коллегия

dr Jelica Petrović - Vujačić, dr Zorka Zakić, dr
Vesna Milićević, dr Petar Đukić, dr Ljubinka
Joksimović, dr Gojko Rikalović, dr Milan Šojić,
dr Jugoslav Mijatović, dr Sreten Vuković, dr
Sida Subotić, dr Nataša Cvetković, dr Radmila
Grozđanić, dr Snežana Grk, dr Bojan Ilić, dr
Gordana Kokeza, dr Dejan Molnar, akademik
Časlav Očić, dr Slobodan Kotlica, dr Rajko
Bukvić, dr Mirjana Gligorić, dr Hristina
Mikić, dr Milan Beslac

Tehnički urednik:

Slavomir Mirković

Štampa:

ALKAGRAF, Beograd

Časopis izlazi četiri puta godišnje

Publisher:

Economists Association of Belgrade
(Founded in 1932),
Beograd, Kneza Miloša 12
Tel/fax: 011/2642-026

**President of Economists Association of
Belgrade:**

dr Gojko Rikalović

Editor-in-Chief:

dr Jelica Petrović - Vujačić

Technical Editor:

Slavomir Mirković

Издательство:

Союз экономистов Белграда,
Београд, Кнеза Милоша 12
Тел/факс: 011/642 026

**Председатель Союза экономистов
Белграда:**

др Гојко Рикаловић

Главный ответственный редактор:

др Јелица Петровић - Вујачић

Технический редактор:

Славомир Мирковић

SADRŽAJ

Lidija Madžar

ULOGA ZNANJA I OBRAZOVANJA U SAVREMENIM
ODRŽIVIM DEMOKRATSKIM DRUŠTVIMA123

Isidora Beraha

OCENA INOVATIVNIH PERFORMANSI REPUBLIKE SRBIJE ..137

Zorica Vasiljević, Nemanja Pantić, Branislav Jovanović

ODRŽIVOST FISKALNE MAKROEKONOMSKE POLITIKE U
EVROPSKOJ UNIJI.....153

Vesna Martin

KOMPARACIJA MEĐUNARODNIH ISKUSTAVA U
SPROVOĐENJU INFLATORNOG TARGETIRANJA171

Bojan Vračarević

KLJUČNI IZAZOVI ODRŽIVOG RAZVOJA - ISCRPLJIVANJE
NEOBNOVLJIVIH ENERGETSKIH RESURSA I IZMENA
GLOBALNE KLIME193

Slobodan Obradović

PROBLEMI MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U SRBIJI I MERE
PODRŠKE209

IN MEMORIAM:

PROF. DR NATAŠA CVETKOVIĆ BOGAVAC223

UPUTSTVO ZA AUTORE225

Pregledni članak

ULOGA ZNANJA I OBRAZOVANJA U SAVREMENIM ODRŽIVIM DEMOKRATSKIM DRUŠTVIMA

Lidija Madžar*

lidi.madzar@gmail.com

Rezime

Ovaj rad se bavi problemima, izazovima i krizom sa kojom se suočava savremeno obrazovanje u globalizovanom svetu. Pored analize pojmova obrazovanja, održivog demokratskog društva i njegovih osnovnih karakteristika, članak stavlja poseban naglasak na krizu identiteta, uloge i svrhe znanja i obrazovanja u savremenom globalizovanom društvu. Na kraju rada se, u vidu zaključka, izlažu razlozi za primenu i unapređenje koncepta doživotnog učenja, kao jedinog načina za podsticanje svesti građana o svom dostojanstvu, vrednostima, aktivnom uključivanju u društveni život, nezavisnom prosuđivanju, kao i o negovanju tolerancije i obostranog poštovanja i uvažavanja. Sve pomenuto spada u osnovne preduslove za miran i tolerantni suživot, a time i za razvoj obrazovanja u održivom demokratskom društvu.

Ključne reči: obrazovanje i znanje, održivo demokratsko društvo, obrazovanje u autoritarnim društvenim sistemima, sistem vrednosti, znanje kao javno dobro, doživotno učenje.

* Fakultet za finansije, bankarstvo i reviziju, Univerzitet Alfa BK

UVOD

Obrazovanje se može definisati kao proces podučavanja, obuke i učenja, posebno u školama ili na fakultetima, sa ciljem unapređivanja znanja i razvijanja veština. Ono se takođe može posmatrati i kao određeni vid predavanja ili obuke, poput zdravstvenog vaspitanja, programa edukacije o alkoholu, edukacije pacijenata o raznim bolestima i dr. Ovaj pojam takođe može podrazumevati i *korpus* institucija i ljudi koji su uključeni u aktivnosti nastave i obuke.¹

U savremenom globalizovanom svetu, sve veća verska, rasna i etnička raznolikost, kao i sve učestalija migraciona kretanja obnovila su raspravu o društvenoj asimilaciji i obrazovanju građana. Stoga neka od najznačajnijih pitanja, koja se odnose na savremeno obrazovanje, obuhvataju razumevanje kontinuiteta i međugeneracijskih razlika, kao i institucionalnu promenu ovakvih procesa društvene i kulturne reprodukcije. Danas postoji nekoliko faktora koji određuju kvalitet obrazovanja u savremenom društvu, a među njima se posebno ističu vrste znanja koje se cene i obnavljaju u datom društvu, institucionalne mere zaštite i prenošenja takvog znanja, metodi podučavanja i obuke, kao i način raspodele znanja među pripadnicima različitih društvenih grupa.² Takođe se u sve većoj meri insistira i na interdisciplinarnom karakteru nastavnih planova i programa, koji može doprineti i proceni ostvarenih rezultata u obrazovnom sistemu.

Međutim, pitanje o tome šta je zapravo obrazovanje i šta se podrazumeva pod vrstom društvenog aktivizma često postaje nejasno i *zamagljeno* kada se suočavamo sa svakodnevnim životnim navikama i izazovima u obrazovnoj praksi. Ako bismo se samo nakratko osvrnuli na prošlost, odmah postajemo svesni ogromnog uticaja obrazovanja na naš zajednički život u društvima kojima pripadamo, kao i na zajedničke uslovesuživota budućih generacija. U tom smislu se obrazovanje može posmatrati kao ulaganje jednog društva u svoju budućnost jer ono, u svim svojim pojavnim oblicima i aspektima, obezbeđuje svojim članovima znanje, neophodne veštine i podstiče usvajanje adekvatnih stavova i vrednosnih orijentacija, sa ciljem podsticanja razvoja privrede i društva.³ Međutim, pošto savremena društva prolaze kroz razne faze stalnog i brzog informacionog i tehničko-tehnološkog razvoja, kao i

¹ Oxford Learner's Dictionaries (2020), https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/education [Pristup: 08/01/20]

² Feinberg (2009), str. 915.

³ Lenz (2011), p. 17.

društveno-ekonomskih promena, znanje u sve većoj meri postaje preduslov za suočavanje sa izazovima koje donosi savremeni globalizovani život. Tradicionalna se uloga obrazovanja oduvek svodila na uvođenje novih generacija u životne tokove jednog društva, odnosno na usvajanje njegovih preovlađujućih principa, pravila, normi vrednosti, inače neophodnih za njegovu održivost, a sa ciljem da im omogući da prerastu u buduće aktere i nosioce društvenog i političkog života.

U svakom održivom demokratskom društvu, sama činjenica o učešću u njemu podrazumeva i ulogu nosioca njegovog budućeg društvenog razvoja i promena, a ne samo pasivnog učesnika u usvajanju i prilagođavanju zatečenim uslovima. Stoga bi struktura obrazovanja trebalo da bude vođena vizijom budućeg stanja društva kojem bi trebalo da teže i koje bi bilo poželjno za sve njegove članove.⁴ Međutim, realizacija ove vizije ne zavisi samo od strukture nastavnih planova i programa, odnosno sadržaja gradiva i načina njegovog prenošenja u praksi, već i od društveno-političkog *miljea*, odnosno karaktera posmatranog društva. Zbog toga je u ovom kontekstu najpre potrebno izvršiti pokušaj iole preciznijeg definisanja pojma održivog demokratskog društva.

Možda je najbolju definiciju ovog pojma dalo Ministarstvo pravde Švedske koje ističe da demokratija nije *imuna* na promene. Demokratske institucije su u tom smislu veoma *krhke* jer im, sa jedne strane, treba dugo vremena da se adekvatno razviju i izgrade, dok se one, sa druge strane, mogu izuzetno lako i brzo i urušiti, i to ne samo putem nasilnog delovanja. One takođe, i bez ičije svesne namere i aktivnosti, mogu izgubiti kako na svojoj efikasnosti, tako i svoje unapred definisane kriterijume i vrednosti. Ovakav sled događaja može nastati kao posledica zapostavljanja razvoja zasnovanog na kritici, kao i delovanja političkih aktera koji svesno ili nepromišljeno zloupotrebljavaju poverenje svojih građana.⁵ Demokratija se može definisati i kao politički sistem u kojem kolektivne odluke donose vlade koje imaju odgovornost prema izabranom zakonodavnom telu. Bez obzira na posmatrani model demokratije, u zajedničke *vrline* koje *krase* demokratska društava spadaju: individualne slobode, ograničena uloga države, vladavina prava, jednakost i solidarnost, sposobnost i delotvornost građana, kao i zaštita od tiranije, odnosno despotizma i povrede prava građana.⁶

⁴ Ibidem, p. 17.

⁵ Ministry of Justice (2000), p. 1.

⁶ Saward (2009), str. 118.

Održiva demokratska društva se zasnivaju na određenim moralnim načelima, pri čemu je jedno od važnijih uverenja da su svi njihovi članovi, odnosno građani jednaki pred zakonom. Za razliku od drugih ideologija, demokratija podstiče i funkcioniše na osnovu prihvatanja različitosti. Ovaj društveni sistem ujedno podstiče i kulturu zajedništva, međusobnu zavisnost pojedinaca, kao i dužnost rešavanja sukoba na miran, dostojanstven i demokratski način. Stoga je od najvećeg značaja jačati individualne demokratske vrednosti i slobode građana, odnosno građanski duh i unutar ovog okvira stvoriti najveći mogući prostor za njihovo zajedničko upravljanje sudbinom društva kojem pripadaju. Građanski duh se zasniva na izvesnim osobenim svojstvima koja bi pojedinci trebalo da neguju i sprovode, a među kojima se ističu:⁷ a) kritički racionalizam u vidu želje da se ljudi uključuju u rešavanje raznih društvenih pitanja i razumevanje drugih individua, b) građanska poslušnost, koja podrazumeva poštovanje vladavine prava i c) solidarnost, kao altruistički pristup sugrađanima, odnosno negovanje empatije.

1. KRIZA OBRAZOVANJA U SAVREMENIM DEMOKRATSKIM DRUŠTVIMA

Kao što je još davne 1958. godine u svojoj knjizi *Položaj čoveka* („The Human Condition“) naglasila Hannah Arendt, poznata nemačka, a kasnije i američka teoretičarka politike i filozofije jevrejskog porekla, pluralnost se istovremeno ogleda kako u uslovima života pojedinaca, tako i u uslovima u kojima oni ostvaruju svoj smisao života, jer ljudi mogu da ga dožive samo ako međusobno komuniciraju i ako na taj način stvaraju smisao života kako sebi, tako i onima koji ih okružuju. Arendt se u ovom svom delu zapravo bavi proučavanjem fenomena *otuđenosti od života* koji opisuje kao *zaštitni znak* savremene epohe.⁸ Pored toga što je pomno proučavala izvore totalitarizma, ova autorka se u svom bogatom književnom opusu bavila i problemima tadašnjeg obrazovanja američkog društva, navodeći da bi svu pažnju trebalo usmeriti na napredno obrazovanje koje bi trebalo da stavi dete i njegove interese u žižu obrazovnog procesa. Arendt je u principu malo pisala o obrazovanju, jer njena *bogata* zbirka radova o političkoj teoriji, filozofiji i istoriji sadrži samo dva objavljena teksta koja su bila posvećena obrazovnim temama sa kraja 50-tih godina XX veka u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Prvi od njih je

⁷ Ministry of Justice (2000), p. 2

⁸ Arendt (1998), p. 254

Razmišljanja o Litl Roku („Reflections on Little Rock“) kojim je pokrenula žestoku *vatru* zbog protivljenja tadašnjih federalnih vlasti koje su 1975. godine izvršile degradaciju školskog sistema u gradu Little Rock u američkoj državi Arkansas.⁹ Preciznije, Arendt se u svojim stavovima poziva na situaciju u ovom gradu u kojem su punoletni građani pokrenuli borbu protiv rasne diskriminacije i segregacije dece u tadašnjim školama. Njen drugi rad *Kriza u obrazovanju* („The Crisis in Education“) zasniva se na njenim predavanjima iz 1958. godine i ona u njemu ističe svoje negativno mišljenje o vezi između politike i obrazovanja. Arendt naime zahteva uklanjanje političkog uticaja na sistem obrazovanja, kao što je to bio slučaj i u totalitarnim režimima koji, namećući svoju političku ideologiju, pokušavaju da disciplinuju svoje drugačije misleće građane.¹⁰ U takvim režimima obrazovanje može poprimiti i oblik *disciplinarne tehnologije*, kao svojevrsnog uvoda u autoritarne stilove izvođenja nastave i podučavanja. U takvim okolnostima obrazovne institucije imaju nameru da nauče svoje građane na to da poslušno prihvate unapred određene vrednosne stavove, strukture mišljenja i znanja, kao i da doslovno prate postojeća pravila i doktrine, bez kritičkog promišljanja.¹¹

Nadovezujući se na prethodno iznete teze, treba konstatovati da bi u savremenim demokratskim društvima obrazovanje trebalo da predstavlja oblast ličnog razvoja i svojevrsnog društvenog iskustva svakog pojedinca. Unutar okvira formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja, đaci, studenti i drugi korisnici obrazovnog sistema trebalo bi da stiču dragocena iskustva koja će ih dalje pripremiti za buduće učešće u društvenom životu. Takođe bi svim pojedincima trebalo da bude dovoljno lako da se distanciraju od obrazovnih koncepata koji otvoreno ugrožavaju i podrivaju autonomiju, odnosno samostalnost i privatnost ljudi, kao i njihove mogućnosti da imaju ista prava i da žive zajedno. Međutim, u mnogim slučajevima obrazovna praksa, iako je bila vođena dobrim namerama, nije uspela da ostvari ove ciljeve. Naime, u savremenom svetu, sa pojavom i usponom autoritarnih režima, fenomeni poput funkcionalne nepismenosti i poniženja građana, prezira prema znanju, obrazovanju i zdravom razumu, uništavanja građanske kulture, degradacije značaja javnog života i erozije osećaja zajedničke pripadnosti državi postaju sve приметljiviji. Podstičući bazu svojih pristalica na izbornim javnim skupovima, savremeni autoritarni svet počinje da vodi politiku netrpeljivosti i mržnje, koja se pretvara u svojevrsni spektakl straha, podela i širenja dezinformacija. U ovom smislu autor Henry A. Giroux, analizirajući

⁹ Snir (2017), p. 22

¹⁰ Arendt (2006), p. 176

¹¹ Lenz (2011), p. 18

situaciju u SAD, posebno ističe da se pomenuti fenomeni ogledaju ne samo u rastu broja populističkih skupova, podmetanju straha, raspirivanju mržnje i poniženju, već i u ohrabrivanju kulture ratovanja, militarizacije i nasilja, koji se promaljavu nad savremenim društvom poput nadolazeće oluje. Danas se na istinu gleda kao na prepreku i na nepriznatu vrlinu. Pod vladavinom na ovaj način normalizovane arhitekture navodnog zdravog razuma, danas se na obrazovanost i pismenost građana gleda sa prezirom, reči se svode na puke podatke, dok se nauka meša i identifikuje sa pseudonaukom.¹² Pri tome se svi tragovi kritičke misli pojavljuju samo na marginama kulture i društva, pošto je neznanje očigledno preraslo u osnovni organizacioni princip funkcionisanja savremenog sveta.

Istovremeno su i mnoge institucije visokog obrazovanja postepeno prerastale u predmet korporatizacije, subjekt postepenog smanjivanja izvora finansiranja, kao i u objekat promena vlasničke strukture, što ih je sve svelo na puki biznis u obrazovanju. Takođe im je ova vlasnička i finansijska transformacija iskrivila i prvobitnu misiju osnivanja i postojanja. Kao rezultat pomenutih procesa, došlo je do pojave fenomena mekdonaldizacije mnogih američkih fakulteta i univerziteta, pošto se danas na znanje u sve većoj meri gleda kao na robu, što dalje dovodi do pojave nastavnih planova i programa koji podsećaju na jelovnik nekog restorana brze hrane. Pored toga, fakulteti u sve većoj meri predstavljaju subjekte uticaja popularnih mreža prodavnica i supermarketa poput WalMart-ovog modela radnih odnosa, koji je usmeren na smanjenje troškova rada i povećanje savremenog ropstva zaposlenih. Noam Chomsky u svojim razmatranjima dalje ističe da kada univerziteti postanu predmet ovakve kulture korporatizacije, kao što se to zapravo sprovođilo na prilično sistematičan način tokom prethodne generacije, a u vidu dela opšteg neoliberalnog napada na stanovništvo, njihov poslovni model počinje da gravitira ka donjoj granici funkcionisanja obrazovanja.¹³ Sve pomenuto vodi do preusmeravanja položaja studenata ka statusu kupaca i klijenata, čime se indirektno podstiče opravdavanje neznanja.

S obzirom na postojeću krizu obrazovanja i pamćenja koja proganja savremeni svet, kao i na jedinstvenu konvergenciju finansijskih, kulturnih, političkih, ekonomskih, naučnih, vojnih, digitalnih, informacionih i tehnoloških resursa, koja se u sve većoj meri koristi za isticanje moćnih i različitih oblika kontrole i dominacije, postavlja se i logično pitanje značaja i

¹² Giroux (2018), P. 3-4

¹³ Chomsky (2014), <https://www.jacobinmag.com/2014/03/the-death-of-american-universities/> [Pristup: 03/01/20]

uloge obrazovanja u savremenom društvu. Sve pomenuto zahteva i razvijanje novih obrazovnih politika i praksi koje bi trebalo ne samo da inspirišu i motivišu mlade ljude, već i da ih osposobe za to da se suprotstave rastućim antidemokratskim trendovima i politikama u okviru globalne tiranije kazino kapitalizma.¹⁴ Kulturna politika kazino kapitalizma utrnula je elementarne osećaje ljudi za društvenu i moralnu odgovornost, jer je u savremenom svetu počeo da se stvara novi institucionalni okvir čije ideološke, političke i pravne dimenzije pogoduju ukрупnjivanju finansijskog kapitala. Ovi trendovi vode ka pojavi nove faze u razvoju kapitalizma, u kojoj se berzanskoj vrednosti preduzeća daje prednost nad njegovom tradicionalnom proizvodnom funkcijom. U tom smislu, kazino kapitalizam postaje sinonim za rentijerski kapitalizam u kojem pravljenje para putem i radi para stiče prevagu nad inovacijama, preuzimanjem rizika, proizvodnjom i rivalstvom, a koji se inače smatraju karakteristikama industrijskog kapitalizma u vidu njegove prethodne faze.¹⁵

2. DA LI SE SAVREMENO OBRAZOVANJE MOŽE SMATRATI JAVNIM DOBROM?

U kontekstu opisanih kretanja i problema, kao i opšte krize etike, demokratije, ideologije, društvenih ciljeva i sistema vrednosti u svetu, može se postaviti i sledeće pitanje – da li se savremeno obrazovanje i znanje mogu smatrati javnim dobrom? Jedan od najstarijih argumenata većine zvaničnih vlada u svetu je da znanje jeste ili da treba da bude javno dobro. U tehničkom smislu, koji definišu ekonomisti, korišćenje javnog dobra podrazumeva odsustvo rivaliteta, odnosno konkurencije i isključivosti iz njegove potrošnje. To znači da ga svi ljudi mogu podjednako koristiti, pod istim uslovima i da niko ne može biti izuzet iz njegove upotrebe. Ovo dalje u teorijskom smislu znači da ni znanje i obrazovanje ne bi trebalo da budu predmet konkurencije, odnosno rivalstva, jer znanje izvesnog pojedinca ne utiče na obim znanja druge osobe, pri čemu važi i obrnut slučaj. Kada je znanje dostupno ljudima koji mogu da ga steknu iz knjiga, udžbenika, sa Interneta, posredstvom svojih čula, iz svog svakodnevnog iskustva, od svojih učitelja, iz razmene saznanja sa prijateljima i članovima porodice, kao i iz same prirode, pokušaji koji su usmereni na sprečavanje učenja uglavnom postaju uzaludni.¹⁶

¹⁴ Giroux (2018), p. 7

¹⁵ Bujišić (2018), str. 173.

¹⁶ Suber (2009), https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4391171/suber_public%20good.html?sequence=1 [06/01/20]

Međutim, kontrola nad jednim društvom može da se sprovodi i kroz regulaciju sistema obrazovanja, na primer kroz zloupotrebu funkcije zapošljavanja i trijaže, odnosno namernu i/ili negativnu selekciju pri zapošljavanju u javnim i vladinim institucijama. U ovom slučaju se već ograničava i relativizuje osobenost obrazovanja i njegovih tekovina kao javnog dobra. U društvima u kojima ideologija, religija i etnička kultura imaju značajnu ulogu u *negovanju* nacionalnog jedinstva, centralno kontrolisani sistem obrazovanja predstavlja veliku pomoć autoritarnim vlastima¹⁷, podređujući institucije obrazovanja i znanja, a samim tim i ovog *javnog dobra* interesima vladajućih struktura.

Iako nije lako utvrditi objektivnu definiciju visokog obrazovanja, postoji široko prihvaćen stav da ono ispunjava četiri važne funkcije:¹⁸ a) razvoj novih znanja – funkcija istraživanja; b) obuka visokokvalifikovanog kadra – nastavna funkcija; c) pružanje usluga društvu i d) etička funkcija, koja podrazumeva i kritiku društva. Sve navedene funkcije ne isključuju mogućnost da se znanje i obrazovanje mogu smatrati javnim dobrom. Međutim, ako bismo se sada ponovo osvrnuli na analizu krize sistema obrazovanja u svetu autora Henry A. Giroux-a koji ističe da *duboka* i funkcionalna nepismenost danas predstavlja *modus operandi* savremenog društva koja je istovremeno i *privatizovala* i *razorila* maštu građana, lansiranjem *otrovnih* neistina, fantazija i *opsesije* konzumerizmom potrošača, *omči* podataka i zadovoljavanja potreba za trenutnim životnim zadovoljstvima, onda bismo zaista sa pravom mogli da se zapitamo koja je svrha i uloga obrazovanja u savremenom društvu. Ovde se radi o oblicima preovlađujuće nepismenosti i nedostatka adekvatnog obrazovanja koji nemaju sposobnost da naprave vezu između pojedinca i javnog života, da podstaknu njegovu društvenu odgovornost i da *odgovore* na zahteve građana. Važno je takođe prepoznati i da široka rasprostranjenost ovako *proizvedene nepismenosti* nije samo posledica neuspeha fakulteta i univerziteta u stvaranju kritički nastrojenih i aktivnih građana, već se javlja i kao posledica samog karaktera društva koje namerno uklanja i kontroliše one javne oblasti koje podstiču procese razmišljanja, dok nameće *kulturu straha* u kojoj se nazire pretnja od toga da će svako ko ima iole kvalitetnije potencijale biti kažnjen.¹⁹ U takvim se okolnostima *napad* na obrazovanje koje bi trebalo da predstavlja javno dobro, kao i na elementarnu pismenost građana koja predstavlja osnovu njihovog realnog informisanja u manjoj meri mogu pripisati neuspehu samog

¹⁷ Forrat (2012), p. 18-19

¹⁸ Cemmell (2002), Pp 2-3, http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Bologna/contrib/ESIB/Publicvsaargh.pdf[06/01/20]

¹⁹ Giroux (2018), p. 5

sistema obrazovanja, već se, pre svega, javljaju kao rezultat namerno vođene globalne politike koja sprečava kritički način razmišljanja kako učitelja, nastavnika i profesora, tako i učenika, studenata i drugih korisnika obrazovnog procesa. Ovo se javlja kao posebno važno pitanje imajući u vidu činjenicu da se danas u visoko obrazovanje ulaže sve manje sredstava, dok se studenti *kažnjavaju* visokim školarinama i finansijskim dugovanjima po osnovu uzetih kredita za školovanje, a što se sve javlja kao posledica vođenja desničarske politike i *pedagoške represije*, koja se uvukla u kontekst reformi nazadnog i autoritarnog stila obrazovanja, inače podržanog desničarski orijentisanim milijarderima i menadžerima investicionih fondova.²⁰

UMESTO ZAKLJUČKA: INSISTIRATI NA KONCEPTU DOŽIVOTNOG UČENJA

Od 70-tih godina prošlog veka ubrzani razvoj privreda i društava Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD-a), a posebno pojava i razvoj informacionih tehnologija i digitalizacije privrede i društva spadaju u procese koji su učinili doživotno učenje ključnim ciljem savremenog obrazovanja i politike obuke. Tehnološki napredak i međunarodne ekonomske integracije brzo menjaju strukturu globalne privrede, stavljajući sve veći naglasak na potrebu za uvođenjem i razvojem inovacija, povećanjem produktivnosti, kao i na što *bezbolnije* prilagođavanje strukturnim promenama.²¹ Naime, globalizacija i rast privrede koja se zasniva na znanju podrazumeva da se danas od pojedinaca u sve većoj meri zahteva stalno unapređivanje njihovih veština i to tokom celog njihovog života, a sve kako bi što uspešnije mogli da se suočavaju sa izazovima savremenog globalizovanog sveta, kako u svojim poslovnim, tako i u privatnim životima. Danas je u sve većoj meri potrebno posedovati osnovne neophodne veštine u stalno promenljivom *tehnološkom univerzumu* – radi se o posedovanju neophodnih sposobnosti za učenje i mogućnosti usvajanja novih potrebnih znanja i veština, kao i o potrebi za pohađanjem raznih vrsta kurseva i obuke. Danas se poseban akcenat stavlja i na očekivanja od pojedinaca da što efikasnije usvajaju nove veštine, znanja i iskustava na svojim radnim mestima.²²

²⁰ Ibidem, p. 7

²¹ Organization for Economic Cooperation and Development (2007b), p. 9

²² Organization for Economic Cooperation and Development (2007a), p. 1

Doživotno učenje se sastoji od svih faza, počevši od predškolske, pa sve do faze učenja nakon penzije i ono obuhvata ceo *spektar* formalnih, neformalnih i informalnih oblika učenja. Ovaj koncept podrazumeva da učenje predstavlja proces koji se stalno sprovodi, u svakom trenutku i na svakom mestu. Drugim rečima, doživotno učenje je proces kontinuiranog učenja koji je usmeren ne samo na zadovoljavanje individualnih potreba, već i na ispunjavanje obrazovnih zahteva cele društvene zajednice.²³

U ovom narativu je sada važno napraviti jasnu razliku između formalnog, informalnog i neformalnog obrazovanja. Formalno obrazovanje je njegov organizovani model koji je uređen na strukturan i sistematičan način. Ovaj model se zasniva na rigidnim nastavnim planovima i programima koji su usklađeni sa postojećim zakonima i pravilima. Institucije formalnog obrazovanja su organizovane u administrativnom, fizičkom i nastavnom smislu, dok se od đaka i studenata zahteva obavezno pohađanje nastave. Za razliku od formalnog, informalno obrazovanje obuhvata veliki broj oblika učenja u kojima učestvuju svi ljudi u svom svakodnevnom životu. Ono obuhvata samovoljne aktivnosti kao što su individualna istraživanja o nekoj temi ili predmetu interesovanja izučavanjem knjiga, objavljenih članaka i udžbenika, zatim putem poseta bibliotekama, korišćenjem Interneta ili drugih izvora. Ono se često javlja u vidu dopunske metode nastave u formalnom i neformalnom obrazovanju. I naposletku, neformalno obrazovanje ne zahteva obavezno pohađanje nastave i karakteriše se svojom fleksibilnošću, kako sa aspekta nastavnih planova i programa, tako i primenjivane nastavne metodologije. Nastavne se aktivnosti ili predavanja odvijaju izvan zvaničnih institucija ili škola i u ovom modelu se uzimaju u obzir potrebe i interesovanja onih koji žele da uče, a u skladu sa njihovim prethodno identifikovanim potrebama i neposredno stečenim koristima od obrazovanja za njihov lični i profesionalni razvoj.²⁴

Iako još uvek nema univerzalno prihvaćene definicije pojma doživotnog učenja, ono bi se moglo definisati kao rezultat integracije formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja sa ciljem podsticanja sposobnosti pojedinaca radi doživotnog razvoja kvalitetnog života.²⁵ Definicije ovog pojma naglašavaju činjenicu da ljudi moraju da nadograđuju i *bogate* svoje

²³ Laal (2011), p. 470

²⁴ GRAPHISOFT (2020), <http://trawcoe.com/non-formal-education-vs-formal-and-informal-education/> [Pristup: 08/01/2020]

²⁵ Laal (2011), p. 473

veštine, znanja, iskustva i sposobnosti tokom celog svog života, kako bi mogli da se uspešno suočavaju sa izazovima savremenog globalizovanog sveta. Ovaj zadatak se nesumnjivo može postići samo upornim i posvećenim radom i učenjem. OECD je, u jednom od svojih dokumenata posvećenih doživotnom učenju, sublimirao sve postojeće politike svojih članica koje ga povezuju sa njihovim sistemima kvalifikacija. U tom smislu, ova organizacija predlaže primenu devet opštih politika koje bi trebalo sprovesti sa ciljem podsticanja razvoja doživotnog obrazovanja. Među njima se izdvajaju sledeće politike:²⁶

- a) povećanje fleksibilnosti i *odziva*, odnosno odgovornosti, b) motivisanje mladih ljudi za učenje, c) povezivanje obrazovanja sa zahtevima tržišta rada, d) olakšavanje otvorenog pristupa svim oblicima i mogućnostima sticanja kvalifikacija, e) diversifikacija procesa ocenjivanja, f) podsticanje napretka sistema kvalifikacija, g) poboljšanje transparentnosti sistema kvalifikacija, h) preispitivanje načina finansiranja i povećanje efikasnosti obrazovnih procesa i i) bolje upravljanje sistemom kvalifikacija.

Jedino je na ovaj način moguće podstaći svest građana o svom ličnom dostojanstvu, vrednostima, kao i o potrebi za *negovanjem* tolerancije i obostranim poštovanjem i uvažavanjem. Pored toga, doživotno učenje, odnosno *učee okruženje* može doprineti i povećanju samopouzdanja pojedinaca i svesti o svojim kvalitetima, kao i o potrebi za njihovom uzajamnom saradnjom. Doživotno učenje takođe podstiče i razvoj *kulture demokratije* koja podrazumeva *negovanje* više perspektivnosti i kritičke procene, kao i podsticanje sposobnosti građana na to da sagledavaju aktuelne fenomene i kretanja sa različitih tačaka gledišta. Pošto život u demokratskom društvu podrazumeva i prihvatanje, kao i suočavanje sa različitim percepcijama istine, doživotno učenje bi trebalo da omogući pojedincima i sposobnost suočavanja sa relativnošću istine, koja bi im pomogla u ispravnom sagledavanju društvenih problema. Preciznije, svesnost i nužnost sagledavanja različitih gledišta na svet u kojem danas živimo, kao i različitih sistema istine omogućuje nam da napravimo jasnu razliku između jakih i snažno argumentovanih dokaza, sa jedne, i slabih i neuverljivih informacija sa druge strane, sa ciljem da bi se došlo do potpuno nezavisnog i slobodnog prosuđivanja. Održivim demokratskim društvima potrebni su građani koji su svesni činjenice da samo znanje može doneti moć svakom pojedincu. Samo u takvim okolnostima oni mogu da učestvuju u procesima pregovaranja, zajedničkog odlučivanja, kao i u onome što „Hannah Arend naziva *svetom*, a pod kojim se podrazumeva

²⁶ Organization for Economic Cooperation and Development (2007b), p. 12

svojevrnsni *prostor* koji je nastanjen individuama i predstavlja rezultat pokrenute interakcije od strane ljudi“.²⁷

THE ROLE OF KNOWLEDGE AND EDUCATION IN CONTEMPORARY SUSTAINABLE DEMOCRATIC SOCIETIES

Abstract

This paper addresses the problems, challenges and crises with which is facing contemporary education in the globalized world. In addition to analysing the terms of education, a sustainable democratic society and its basic features, the article places particular emphasises on the identity, role and purpose crises in contemporary globalized society. In conclusion, the paper presents the reasons for applying and promoting the concept of lifelong learning, as the only way to foster citizen's awareness of their dignity, values, the active inclusion in social life, independent judgment, as well as fostering and nurture tolerance and mutual respect. All of the above are essential prerequisites for a peaceful and tolerant coexistence, and thus for the development of education in a sustainable democratic society.

Key words: education and knowledge, sustainable democratic society, education in authoritarian social systems, value system, knowledge as a public good, lifelong learning

LITERATURA

Arendt, H. (1998), *The Human Condition*, 2nd edition, Chicago University Press, Chicago.

Arendt, H. (2006), "The Crisis of Education" in Jerome Kohn (ed.) (2006), *Between Past and Future*, Penguin Classics, London, Pp. 170-193

Bujišić, B. (2018), „Preduzetništvo i „Kazino kapitalizam““, u Veselin

²⁷ Lenz (2011), p. 22

Vukotić et al. (ur.) (2018), *Preduzetništvo vs. rentijerstvo*, Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja IDN, Beograd, str. 172-178.

Cemmell, J. (2002), "Is Higher Education a Public Good?", http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Bologna/contrib/ESIB/Publicvsaargh.pdf [Pristup: 06/01/20]

Chomsky, N. (2014), "The Death of American Universities", *Jacobin*, <https://www.jacobinmag.com/2014/03/the-death-of-american-universities/> [Pristup: 03/01/20]

Feinberg, W. (2009), „Obrazovanje“ u Adam Kuper i Jessica Kuper (ur.) (2009), *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, str. 911-916.

Forrat, N. (2012), "The Authoritarian Welfare State: A Marginalized Concept", *Comparative-Historical Social Science (CHSS) Working Paper Series*, Buffett Center of Northwestern University, Evanston IL, Working Paper, No. 12-005, September 2012, Pp. 1-32

Giroux, H. A. (2018), "What is the role of higher education in authoritarian times?", *Scottish Educational Review*, 50(1), University of St Andrews, St Andrews, Scotland, Pp. 3-17

GRAPHISOFT, Lifelong Learning Programme of the European Union (2020), *Non-formal education vs. formal and informal education*, <http://trawcoe.com/non-formal-education-vs-formal-and-informal-education/> [Pristup: 08/01/2020]

Laal, M. (2011), "Lifelong learning: What does it mean?", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 28 (2011), Elsevier, Amsterdam, Pp. 470-474

Lenz, C. (2011), "The key role of education for sustainable democratic societies", uJosef Huber i Pascale Mompoint-Gaillard (ed.) (2011), *Teacher education for change: The theory behind the Council of Europe Pestalozzi Programme*, Council of Europe Pestalozzi Series, No. 1, Council of Europe Publishing, Strasbourg, Pp. 17-24

Ministry of Justice (2000), *Sustainable Democracy: Policy for Government by the People in 2000s*, Report of the Government Commission on Swedish Democracy, Official Government Reports-SOU 2000:1, Swedish Ministry of Justice, Stockholm.

Organization for Economic Cooperation and Development (2007a), *Qualifications and Lifelong Learning*, Policy Brief, April 2007, OECD, Paris.

Organization for Economic Cooperation and Development (2007b), *Qualifications Systems: Bridges to Lifelong Learning*, Executive Summary, OECD, Paris.

Oxford Learner's Dictionaries (2020), *Education*, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/education [Pristup: 08/01/20]

Saward, M. (2009), „Demokratija“ u Adam Kuper i Jessica Kuper (ur.) (2009), *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, str. 117-121.

Snir, I. (2017), “Tradition, authority and dialogue: Arendt and Alexander on education”, *Forro de Educación*, 16(24), Pp. 21-40

Suber, P. (2009), “Knowledge as a public good“, *SPARC Open Access Newsletter*, issue # 139, November 2, 2009, https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4391171/suber_public%20good.html?sequence=1 [Pristup: 06/01/20]

Pregledni članak

OCENA INOVATIVNIH PERFORMANSI REPUBLIKE SRBIJE¹

Isidora Beraha*

isidora.beraha@ien.bg.ac.rs

Rezime

Polazeći od značaja inovacija za konkurentnost, rast i razvoj nacionalnih ekonomija, predmet istraživanja u radu su inovativne performanse Republike Srbije. Cilj istraživanja je uporedna ocena inovativnih performansi i identifikovanje ključnih oblasti u kojima su neophodna unapređenja uz sugerisanje smernica za kreiranje efektivne inovacione politike kako bi se ostvarile bolje performanse. Ocena inovativnih performansi je izvršena na osnovu vrednosti dva kompozitna indeksa - Sumarnog indeksa inovativnosti koji se prikazuje u okviru EuropeanInnovationScoreboard izveštaja Evropske komisije i koji performanse meri relativno u odnosu na prosek zemalja članica EU i Globalnog indeksa inovativnosti na osnovu kojeg se oko 130 zemalja svetana godišnjem nivou rangira prema uspešnosti inovacija i ostvarenim inovativnim performansama. Za potrebe ocene inovativnih performansi Republike Srbije korišćene su vrednosti indeksa iz izveštaja za 2018. godinu. Rezultati istraživanja ukazuju na potrebu za efektivnijom nacionalnom inovacionom politikom sa fokusom na kreiranje okruženja koje podstiče inovacije.

Ključne reči: inovacije, performanse, Republika Srbija, ocena

¹ Istraživanje je finansirano sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

* Institut ekonomskih nauka, Beograd

UVOD

Proces globalizacije i razvoj novih tehnologija usloveli su da se konkurentnost nacionalnih ekonomija više ne može zasnivati na tradicionalnim faktorima proizvodnje kao što su zemlja, rad i kapital, već na ekonomskim aktivnostima zasnovanim na znanju. Inovativne performanse postaju ključna determinanta konkurentnosti i opšteg napretka savremenih ekonomija. U uslovima dinamičnog, turbulentnog i neizvesnog okruženja, inovacije su vodeći pokretači ekonomskog rasta, generatori novih radnih mesta i preduslov ostvarivanja pametnog i održivog razvoja.

Fokusiranost na inovacije je jedna od ključnih karakteristika ekonomija zasnovanih na znanju, pri čemu inovacije više nisu rezervisane samo za preduzeća u oblasti visokih tehnologija, već za sva preduzeća i sve sektore.² Konkurentnost i nacionalnih ekonomija i preduzeća zavisiće najviše od sposobnosti za inoviranjem, odnosno kreiranjem, pristupom i komercijalizacijom znanja.

Pod inovacijama se podrazumeva svaka konverzija znanja i ideja u benefite u smislu novih ili unapređenih proizvoda, usluga ili procesa bilo da su namenjeni komercijalnoj upotrebi ili predstavljaju javno dobro. Samo novi proizvodi i usluge ili novi načini njihove proizvodnje i isporuke stvaraju vrednost koja je preduslov konkurentnosti privreda. Inovacije su značajne i u pogledu sposobnosti da se uspešno odgovori na globalne izazove kao što su zaštita životne sredine, unapređenje zdravlja i opšteg blagostanja stanovništva.

Inovacija u preduzeću je svaki razvojni poduhvat u smislu kreiranja novih ili modifikovanja/unapređenja postojećih proizvoda i usluga kako bi se odgovorilo na promene u potrebama i zahtevima potrošača, uvođenje novih procesa kako bi se unapredila produktivnost, razvoj i primena novih marketinških tehnika kako bi se proširile mogućnosti za prodaju, kao i novih formi upravljanja u cilju unapređenja operativne efikasnosti.

Rast inovacija u ekonomiji u značajnoj meri je determinisan načinom na koji se realizuju inovativne aktivnosti i stepenom efektivnosti nacionalnog inovacionog sistema.³ Prema Kutlača i Semenčenko⁴, nacionalni inovacioni sistem je skup organizacija, institucija i njihovih veza, odnosno kompleksna mreža preduzeća, univerziteta, istraživačko razvojnih institucija, obrazovne i informacione infrastrukture, državnih agencija i javnih resursa koja za cilj

² Malik et al. (2003), str. 227.

³ Marjanović et al. (2019), str. 94.

⁴ Kutlača i Semenčenko (2005), str. 5.

ima generisanje, difuziju i primenu naučnih i tehnoloških znanja u određenoj zemlji. Uloga države koja posredstvom inovacione politike kreira uslove za razvoj i primenu inovacija postaje ključna za unapređenje inovacionog sistema i poboljšanje inovativnih performansi nacionalnih ekonomija.

Polazeći od značaja inovacija za konkurentnost, rast i razvoj nacionalnih ekonomija, predmet istraživanja u radu su inovativne performanse Republike Srbije. Cilj istraživanja je uporedna ocena inovativnih performansi i identifikovanje ključnih oblasti u kojima su neophodna unapređenja uz sugerisanje smernica za kreiranje efektivne inovacione politike kako bi se ostvarile bolje performanse. Ocena inovativnih performansi je izvršena na osnovu vrednosti dva kompozitna indeksa-Sumarnog indeksa inovativnosti koji se prikazuje u okviru European Innovation Scoreboard izveštaja Evropske komisije i koji performanse meri relativno u odnosu na prosek zemalja članica EU i Globalnog indeksa inovativnosti na osnovu kojeg Univerzitet Cornell, evropski institut INSEAD i Svetska organizacija za intelektualnu svojinu u saradnji sa drugim organizacijama i institucijama na godišnjem nivou rangiraju oko 130 zemalja sveta prema uspešnosti inovacija i ostvarenim inovativnim performansama. Za potrebe ocene inovativnih performansi Republike Srbije korišćene su vrednosti indeksa iz izveštaja za 2018. godinu.

1. INDIKATORI ZA MERENJE INOVATIVNIH PERFORMANSI

Ocena inovativnih performansi Republike Srbije sprovedena je na osnovu pokazatelja iz European Innovation Scoreboard izveštaja Evropske komisije za 2018. godinu i izveštaja Globalni indeks inovativnosti za 2018. godinu.

Evropska komisija u okviru godišnjeg European Innovation Scoreboard izveštaja sprovodi uporednu ocenu istraživačkih i inovativnih performansi zemalja članica EU i grupe odabranih zemalja među kojima je i Republika Srbija. Inovativne performanse se mere na osnovu Sumarnog indeksa inovativnosti koji se sastoji od četiri grupe indikatora i 10 dimenzija, odnosno ukupno 27 indikatora. Četiri osnovne grupe indikatora obuhvataju: Sistemske uslove, Investicije, Inovativne aktivnosti i Uticaje. Sistemski uslovi se odnose na osnovne pokretače inovativnih performansi koji se prate kroz tri dimenzije - ljudski resursi, privlačan istraživački sistem i okruženje koje podstiče inovacije. Investicije obuhvataju ulaganja koja su realizovana u javnom i privatnom sektoru i prate se kroz dve dimenzije – finansije i podrška

inovativnim i istraživačkim aktivnostima i investicije poslovnih subjekata. Inovativne aktivnosti obuhvataju različite aspekte inovacija u privatnom sektoru i prate se kroz dimenzije inovatori, veze i intelektualna svojina. U okviru indikatora Uticaji prate se efekti inovativnih aktivnosti poslovnih subjekata na zaposlenost i prodaju.

Za izračunavanje Sumarnog indeksa inovativnosti koriste se statistički podaci iz baze Eurostat-a i drugih međunarodno relevantnih izvora kao što su OECD i Ujedinjene nacije. Podaci za svih 27 indikatora su dostupni za 26 zemalja članica.

Na osnovu vrednosti Sumarnog indeksa inovativnosti svih analiziranih zemalja, a u odnosu na prosečne vrednosti na nivou EU, zemlje se grupišu u četiri kategorije: inovativni lideri (ostvaruju performanse koje su najmanje 20% iznad proseka EU), inovativni pratioci (ostvaruju performanse do 10% ispod i do 20% iznad proseka EU), umereni inovatori (ostvaruju performanse od 10% do 50% ispod proseka EU) i skromni inovatori (ostvaruju performanse najmanje 50% ispod proseka EU). Okvir za merenje inovativnih performansi je prikazan u narednoj tabeli.

Tabela 1. Okvir za merenje inovativnih performansi – Sumarni indeks inovativnosti

GRUPA INDIKATORA 1: SISTEMSKI USLOVI	Dimenzija 1: Ljudski resursi	<ul style="list-style-type: none"> • Novi diplomci doktorskih studija • Stanovništvo uzrasta 25-34 sa visokim obrazovanjem • Doživotno učenje
	Dimenzija 2: Privlačan istraživački sistem	<ul style="list-style-type: none"> • Međunarodne naučne publikacije • Gornjih 10% najviše citiranih publikacija • Strani studenti doktorskih studija
	Dimenzija 3: Okruženje stimulatívno za inovacije	<ul style="list-style-type: none"> • Penetracija širokopojsnog pristupa između preduzeća • Preduzetništvo vođeno motivom prilika

GRUPA INDIKATORA 2: INVESTICIJE	Dimenzija 4: Finansije i podrška	<ul style="list-style-type: none"> • Troškovi IR javnog sektora • Rizične kapitalne investicije
	Dimenzija 5: Investicije poslovnih subjekata	<ul style="list-style-type: none"> • Troškovi IR poslovnog sektora • Troškovi inovacija koji nisu vezani za IR • Preduzeća koja obezbeđuju obuku za razvoj ili unapređenje IKT veština svojih zaposlenih
GRUPA INDIKATORA 3: INOVATIVNE AKTIVNOSTI	Dimenzija 6: Inovatori	<ul style="list-style-type: none"> • MSP sa inovacijom proizvoda ili procesa • MSP sa marketinškom ili organizacionom inovacijom • MSP sa sopstvenim inovacijama
	Dimenzija 7: Veze	<ul style="list-style-type: none"> • Inovativna MSP koja saraduju sa drugim akterima • Zajedničke publikacije javnog i privatnog sektora • Ko-finansiranje javnih troškova IR od strane privatnog sektora
	Dimenzija 8: Intelektualna svojina	<ul style="list-style-type: none"> • Međunarodna prijava patenata • Korišćenje zaštitnog znaka • Korišćenje dizajna
GRUPA INDIKATORA 4: UTICAJI	Dimenzija 9: Uticaj na zaposlenost	<ul style="list-style-type: none"> • Zaposlenost u znanjem-intenzivnim aktivnostima • Zaposlenost u brzo rastućim preduzećima u inovativnim sektorima
	Dimenzija 10: Uticaj na prodaju	<ul style="list-style-type: none"> • Izvoz srednje i visoko tehnoloških proizvoda • Izvoz usluga intenzivnih znanjem • Prodaja proizvodnih inovacija koje su nove za tržište ili nove za preduzeće

Izvor: Evropska komisija (2018), str. 8.

Drugi kompozitni indeks je Globalni indeks inovativnosti na osnovu kojeg Univerzitet Cornell, institut INSEAD i Svetska organizacija za intelektualnu svojinu u saradnji sa drugim organizacijama i institucijama na godišnjem nivou prate i rangiraju inovativne performanse i uspešnost inovacija oko 130 zemalja sveta. Globalni indeks inovativnosti obuhvata 84 indikatora i izračunava se na osnovu proseka rezultata dva podindeksa – Inovativne sposobnosti i Inovativni rezultat. Podindeks Inovativne sposobnosti meri inovativni potencijal privrede i sastoji se od pet stubova – institucije, ljudski kapital i istraživanje, infrastruktura, sofisticiranost tržišta i poslovna sofisticiranost. Podindeks Inovativni rezultat meri inovativnost proizvedenog outputa i sastoji se od dva stuba – znanje i tehnološka sposobnost i kreativna sposobnost. Svi navedeni stubovi opisuju atribut inovacije i sastoje se od 9 do 15 indikatora, a ocena se izračunava na osnovu ponderisanih proseka. Indeks može uzeti vrednost od 0 do 100, pri čemu veća vrednost implicira veću inovativnost privrede.

2. INOVATIVNE PERFORMANSE REPUBLIKE SRBIJE

Rezultati predstavljeni u European Innovation Scoreboard izveštaju za 2018. godinu pokazuju određeni napredak u nivou ostvarenih performansi ali i nastavak trenda značajnog zaostajanja Srbije u odnosu na prosečne vrednosti na nivou EU.

Tabela 2. Sumarni indeks inovativnosti, Srbija

SRBIJA	Performanse u odnosu na prosek EU 2010. godine u		Performanse u odnosu na prosek EU 2017. u
	2010. godini	2017. godini	2017. godini
SUMARNI INDEKS INOVATIVNOSTI	56,9	70,1	66,5
Ljudski resursi	28,0	76,5	64,1
Novi diplomci doktorskih studija	26,2	71,5	51,3
Stanovništvo uzrasta 25-34 sa visokim obrazovanjem	n/d	n/d	n/d

Doživotno učenje	n/d	n/d	n/d
Privlačan istraživački sistem	30,0	37,2	32,7
Međunarodne naučne publikacije	46,3	106,0	65,2
Najviše citirane publikacije	32,9	27,7	26,7
Strani studenti doktorskih studija	20,2	27,0	24,4
Okruženje koje je stimulatívno za inovacije	24,8	24,8	18,5
Penetracija širokopojasnog pristupa između preduzeća	33,3	33,3	18,8
Preduzetništvo vođeno motivom prilika	n/d	n/d	n/d
Finansije i podrška	67,3	40,6	37,7
Troškovi IR javnog sektora	103,9	69,9	72,5
Investicije rizičnog kapitala	20,4	3,0	2,4
Investicije poslovnih subjekata	78,0	132,3	118,3
Troškovi IR poslovnog sektora	6,9	24,9	22,3
Troškovi inovacija koji nisu vezani za IR	116,1	280,8	256,8
Preduzeća koja obezbeđuju obuku za razvoj ili unapređenje IKT veština svojih zaposlenih	121,4	121,4	106,3
Inovatori	47,7	72,3	84,1
MSP sa inovacijom proizvoda ili procesa	27,2	70,5	86,2
MSP sa marketinškom ili organizacionom inovacijom	25,6	75,9	91,7
MSP sa sopstvenim inovacijama	89,0	70,4	75,4
Veze	96,6	94,9	94,0
Inovativna MSP koja saraduju sa drugim akterima	23,1	37,3	37,1
Zajedničke publikacije javnog i privatnog sektora	51,6	33,6	33,3
Ko-finansiranje javnih troškova IR od strane privatnog sektora	220,3	220,3	217,2
Intelektualna svojina	27,2	24,4	24,2
Međunarodna prijava patenata	n/d	n/d	n/d
Korišćenje zaštitnog znaka	64,7	54,8	48,5
Korišćenje dizajna	0,0	2,6	2,7
Utícaj na zaposlenost	62,8	94,0	93,5

Zaposlenost u znanjem-intenzivnim aktivnostima	75,5	112,9	102,2
Zaposlenost u brzo rastućim preduzećima u inovativnim sektorima	n/d	n/d	n/d
Uticaj na prodaju	50,4	60,9	58,5
Izvoz srednje i visoko tehnoloških proizvoda	33,4	72,4	68,4
Izvoz usluga intenzivnih znanjem	52,7	60,8	58,0
Prodaja proizvodnih inovacija koje su nove za tržište ili nove za preduzeće	67,9	47,4	46,9

Izvor: Evropska komisija (2018), str. 84.

Na osnovu relativnog nivoa ostvarenih performansi, Srbija je svrstana u grupu zemalja umerenih inovatora, odnosno i dalje značajno zaostaje za zemljama članicama EU po svim posmatranim dimenzijama. Najbolje performanse su ostvarene u pogledu investicija poslovnih subjekata, veza i uticaja inovativnih aktivnosti poslovnih subjekata na zaposlenost, a najslabije u dimenzijama privlačnost okruženja za inovacije i intelektualna svojina.

Iako je evidentan izvestan pomak, preduzeća i dalje nedovoljno izdvajaju za aktivnosti IR. Finansiranje je jedan od najproblematičnijih aspekata poslovanja preduzeća u privredi Srbije. Nerazvijenost finansijskog sistema i finansijskih tržišta ograničavaju mogućnosti za finansiranje rasta i razvoja iz alternativnih izvora kao što su rizični kapital, privatni investicioni fondovi, poslovni anđeli i mikrofinansiranje. Oslanjanje na sopstvena sredstva i kredite komercijalnih banaka je problematično sa aspekta inovativnosti iz najmanje dva razloga. Prvo, sopstvena sredstva su po pravilu limitirana i kao takva nisu dovoljna za aktivnosti IR koje iziskuju značajna ulaganja. Drugo, banke nisu zainteresovane za finansiranje rizičnih inovativnih poduhvata.

Takođe, nivo saradnje inovativnih MSP sa drugim akterima je skroman što je posledica odsustva svesti o značaju povezivanja i nedovoljno razvijenih odnosa između različitih učesnika u nacionalnom inovacionom sistemu. Potreba za jačanjem saradnje između MSP, istraživačkih, obrazovnih i drugih institucija i agencija posebno je relevantna imajući u vidu ulogu i značaj sektora MSP u podsticanju ekonomskog rasta, a posebno u unapređenju inovativnosti i razvoju novih tehnologija. Ohrabruje podatak prema kojem MSP više inoviraju u poređenju sa 2010. godinom i to naročito u pogledu marketinških i organizacionih inovacija ali i inovacija proizvoda i procesa,

premda su performanse u pogledu inovacija realizovanih unutar preduzeća slabije. Visoko učešće kapitala privatnog sektora u finansiranju javnih troškova IR je značajno sa aspekta razvoja novih koncepta saradnje i novih izvora finansiranja inovativnih i razvojnih projekata.

Budući da se pozitivni efekti inovacija na broj zaposlenih najčešće javljaju u preduzećima koja uvode inovacije u proizvodima ili procesima, očekivano je povećanje uticaja inovativnih aktivnosti na zaposlenost u preduzećima u privredi Srbije.

Sa aspekta ljudskih resursa, ostvareno je povećanje broja diplomaca doktorskih studija, kao i učešća stanovništva uzrasta 25-34 godine sa visokim obrazovanjem ali su performanse u ovim dimenzijama još uvek relativno slabe. Iako je ostvareno poboljšanje performansi u oblasti međunarodnih naučnih publikacija, istraživački sistem je relativno posmatrano nedovoljno privlačan što se duguje niskim vrednostima indikatora citiranosti naučnih publikacija i broja stranih studenata doktorskih studija.

Lošije performanse su ostvarene u dimenziji finansiranje i podrška inovativnim aktivnostima i to u pogledu izdvajanja javnog sektora za IR, a posebno kada su u pitanju investicije rizičnog kapitala. Takođe, poslovno okruženje analizirano sa aspekta mogućnosti za preduzimanje inovativnih aktivnosti jedodavno pogoršano što se može smatrati jednom od ključnih prepreka za dinamičniji razvoj inovacija u Srbiji.

U pogledu intelektualne svojine, odnosno korišćenja zaštitnog znaka i dizajna ne samo što je izostao bilo kakav pomak, već je relativan nivo ostvarenih performansi niži u odnosu na 2010. godinu kada je takođe bio izuzetno nizak, čime se ova dimenzija svrstava u najslabije inovativne dimenzije Republike Srbije.

Pored relativne ocene inovativnih performansi u odnosu na prosek performansi zemalja članica EU, vrednosti Globalnog indeksa inovativnosti omogućavaju uporednu ocenu performansi i uspešnosti u inovacijama i rangiranje Srbije u odnosu na 126 zemalja sveta, što je posebno relevantno sa aspekta sagledavanja njene pozicije u odnosu na zemlje sa sličnim nivoom dohotka.

Prema visini Globalnog indeksa inovativnosti, Srbija se u 2018. godini nalazila na 55 mestu (od 126 zemalja), što pokazuje da je u odnosu na prethodnu godinu ostvareno poboljšanje za sedam pozicija. Međutim, uprkos napretku, Srbija je nastavila da zaostaje za većinom zemalja iz okruženja, a bolje je rangirana samo od Bosne i Hercegovine, Albanije i Makedonije.

Globalni indeks inovativnosti zemalja iz okruženja za period 2016-2018. godina je prikazan u narednoj tabeli.

Tabela 3. Globalni indeks inovativnosti zemalja iz okruženja, 2016-2018. godina

Država	2016. godina (128)		2017. godina (127)		2018. godina (126)	
	Skor	Rang	Skor	Rang	Skor	Rang
L i d e r - Švajcarska	66,2	1	67,6	1	68,4	1
Slovenija	45,9	32	45,8	32	46,9	30
Bugarska	41,4	38	42,8	36	42,7	37
Mađarska	44,7	33	41,7	39	44,9	33
Hrvatska	38,2	47	39,8	41	40,7	41
Rumunija	37,9	48	39,1	42	37,6	49
Crna Gora	37,3	51	38,0	48	36,5	52
Makedonija	35,4	58	35,4	61	29,9	84
Srbija	33,7	65	35,3	62	35,5	55
B i H	29,6	87	30,2	86	31,1	77
Albanija	28,3	92	28,8	93	30,0	83

Izvor: Ministarstvo privrede, Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2017. godinu (2018), str. 38.

Najpovoljniju poziciju na rang listi za 2018. godinu Srbija ostvaruje u oblasti Infrastruktura (48) u kojoj je i najmanje zaostajanje za Švajcarskom kao najbolje rangiranom zemljom, dok je najlošija pozicija u segmentu Sofisticiranost tržišta (101) koji se odnosi na pristup kreditima, zaštitu investitora, carinske stope i lokalnu konkurenciju.

Tabela 4: Globalni indeks inovativnosti, Srbija, 2018. godina

	Srbija				
	2017.	2018.	Rang	Promena 2017/2018. pp.	Zaostajanje za liderom- Švajcarskom
Globalni indeks ino- vativnosti	35,3	35,5	55	+0,2	32,9
I Podindeks Inovativne sposobnosti	43,8	43,5	56	-0,3	26,2
Institucije	67,7	67,2	50	-0,5	21,7
Ljudski kapital i istraživanje	33,9	32,2	58	-1,7	31,8
Infrastruktura	49,7	49,6	48	-0,1	15,7
Sofisticiranost tržišta	38,7	39,2	101	+0,5	28,3
Poslovna sofisticiranost	28,9	29,2	70	+0,3	33,4
II Podindeks Inovativni rezultat	26,9	27,4	58	+0,5	39,7
Znanje i tehnološka sposob- nost	24,7	26,7	50	+2,0	48,2
Kreativna sposobnost	29,1	28,1	64	-1,0	31,3

Izvor: Cornell University, INSEAD, and WIPO (2018), The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation, str. 317.

Najveće poboljšanje je ostvareno u oblastima Sofisticiranost tržišta i Poslovna sofisticiranost (0,5 i 0,3 procentna poena respektivno) ali je ono još uvek nedovoljno za značajnije unapređenje rangiranih pozicija. Za prvoplasiranom Švajcarskom Srbija najviše zaostaje u segmentu Znanje i tehnološka sposobnost, a zatim u pogledu Poslovne sofisticiranosti, Ljudskog kapitala i istraživanja i Kreativne sposobnosti.

Inovativne performanse se na osnovu vrednosti posmatranih indikatora mogu oceniti kao relativno nezadovoljavajuće po svim dimenzijama. Međutim, pažnju treba usmeriti na zaostajanja za zemljama sa sličnim nivoom dohotka u odnosu na koje treba sagledavati performanse Srbije. Prepoznavši potrebu da se na sistematski način pruži podrška zemljama Zapadnog Balkana na njihovom putu ka punom integrisanju u porodicu razvijenih evropskih zemalja, Evropska komisija je februara 2018. godine usvojila strateški dokument kojim se kao oblasti od najvećeg značaja definišu vladavina prava,

bezbednost i migracije, društveno ekonomski razvoj, saobraćaj i energetska povezanost, digitalizacija, pomirenje i dobri susedski odnosi.

Polazeći od dimenzija u kojima Srbija ostvaruje najlošije performanse, a uzimajući u obzir vrednosti indikatora za zemlje u okruženju, institucionalne napore pre svega treba usmeriti ka unapređenju okruženja u kojem se realizuju inovativne ali i ukupne ekonomske i društvene aktivnosti. Podsticanje kreativnosti, unapređenje znanja i inovativnih i tehnoloških sposobnosti zahteva pre svega dostizanje određenog nivoa konkurentnosti posmatranog sa aspekta makroekonomske stabilnosti i efikasnosti institucionalnog i regulatornog okruženja, a zatim i definisanje razvojnih politika u čijem fokusu je unapređenje inovacija.

Iskustva razvijenih evropskih zemalja potvrđuju da se sprovođenje efikasne inovacione politike zasniva na identifikovanju prioriternih oblasti, sektora i/ili tehnologija ka kojima se podrška usmerava posredstvom seta različitih instrumenata. Kreiranje povoljnog okruženja za inovacije obično je visoko pozicionirano na listi prioriteta i to kroz podršku klasterima u okviru kojih se odvija saradnja nauke i privrede, podstiču dinamične interakcije i razmena informacija i jačaju veze između različitih učesnika iz javnog i privatnog sektora, zatim kroz veće uključivanje MSP u proces razvoja inovacija, finansiranje inovativnih i IR aktivnosti, razvoj finansijskog sistema i finansijskih tržišta kako bi se omogućila dostupnost alternativnih izvora za finansiranje inovativnih aktivnosti, sprovođenje mera u oblasti edukacije i treninga, kao i unapređenje regulatornog okvira u delu koji se odnosi na standardizaciju, prava svojine, javne nabavke i sl.

U uslovima ograničenih resursa, alokaciji budžetskih sredstava na finansiranje istraživanja, razvoja i inovacija treba da prethodi merenje i evaluaciju efekata prethodnih ulaganja kako bi se identifikovali sektori i vrste inovacija sa najviše potencijala. Inovaciona politika može biti usmerena na razvoj tehnoloških inovacija, transfer znanja između istraživačke zajednice i privrede, saradnju privatnog i javnog sektora, podsticanje preduzetništva, razvoj start-up preduzeća u oblasti IKT, unapređenje znanja i veština kroz programe edukacije i obuke i sl.

Prema Mako i Illesy (2005), karakteristike efektivne inovacione politike obuhvataju definisanje osnovnih odlika inovacija u nacionalnoj ekonomiji, postavljanje ključnih prioriteta, identifikovanje aktera uključenih u dizajniranje i implementaciju, definisanje instrumenata za ostvarivanje ciljeva, definisanje izvora finansiranja i teritorijalnog obuhvata i uspostavljanje sistema za monitoring i evaluaciju.

Polazeći od pretpostavke prema kojoj ne postoji univerzalno rešenje koje se efektivno može primenjivati nezavisno od nacionalnog konteksta specifične države, a uz puno uvažavanje pozitivnih iskustava evropskih zemalja, mere i instrumenti inovacione politike Republike Srbije treba da budu usmereni ka definisanim prioritetnim oblastima i sektorima uz napore na unapređenju okruženja za inovacije kroz veću dostupnost izvora finansiranja, zaštitu prava intelektualne svojine, saradnju privatnog i javnog sektora, veće investicije u znanje i IR, podsticanje preduzetništva, modernizaciju obrazovnog sistema kako bi se privukli mladi talenti iz inostranstva, kao i efikasnije korišćenje raspoloživih resursa posredstvom veće kohezije istraživačkog i inovacionog sistema.

ZAKLJUČAK

Inovacije se danas smatraju ključnim izvorom konkurentnosti ali i zaostajanja u nivou ostvarenih performansi ekonomija zemalja u razvoju. Polazeći od kompleksnosti samog pojma, za merenje i ocenu inovativnih performansi i sposobnosti privreda koriste se složeni kompozitni indikatori koji razmatraju veliki broj dimenzija i pokazatelja. Na osnovu vrednosti indikatora sadržanih u godišnjem European Innovation Scoreboard izveštaju i Izveštaju Globalnog indeksa inovativnosti za 2018. godinu, inovativne performanse Republike Srbije ocenjuju se kao relativno nezadovoljavajuće. U poređnom ocenom performansi Srbije i zemalja iz okruženja, uočava se značajno zaostajanje po većini pokazatelja.

Prema vrednosti Sumarnog indeksa inovativnosti Evropske komisije, Srbija se nalazi u grupi zemalja umerenih inovatora sa performansama ispod proseka zemalja članica EU po svim posmatranim dimenzijama. Najbolje performanse su ostvarene u pogledu investicija poslovnih subjekata, veza i uticaja inovativnih aktivnosti preduzeća na zaposlenost, a najslabije u dimenzijama privlačnosti okruženja za inovacije i intelektualna svojina. Prema vrednosti Globalnog indeksa inovativnosti, Srbija zauzima 55 mesto od 126 posmatranih zemalja. U odnosu na zemlje iz okruženja, Srbija je bolje plasirana samo od Bosne i Hercegovine, Albanije i Makedonije. Najpovoljnija pozicija na rang listi je ostvarena u pogledu infrastrukture, a najlošija u pogledu sofisticiranosti tržišta.

Podsticanje inovacija i unapređenje performansi zahteva jasno definisanje prioritetnih oblasti, sektora i/ili tehnologija, identifikovanje aktera

uključenih u dizajniranje i implementaciju, definisanje instrumenata, izvora finansiranja i teritorijalnog obuhvata i uspostavljanje sistema za monitoring i evaluaciju. Institucionalne napore pre svega treba usmeriti u kreiranje okruženja koje podstiče inovacije, unapređenje regulatornog okvira, jačanje saradnje između učesnika u inovacionom sistemu, povećanje investicija u IR, poboljšanje ukupnih uslova za poslovanje, razvoj preduzetništva, jačanje istraživačke infrastrukture, znanja i tehnološke sposobnosti.

ASSESSMENT OF INNOVATION PERFORMANCE OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

Considering the importance of innovation for competitiveness, growth and development of national economies the subject of the paper is the innovation performance of the Republic of Serbia. The research objective is to provide the comparative assessment of the innovation performance, and to identify the key areas for improvement along with suggestions for more effective innovation policy to achieve better performance. The assessment is based on values of the two composite indicators – the Summary Innovation Index presented in the European Innovation Scoreboard which measures performance relative to the EU average, and the Global Innovation Index which ranks economies annually based on their innovation success and innovation performance. The assessment of the innovation performance of the Republic of Serbia is based on the values of indicators for 2018. The research results indicate the need for more effective national innovation policy focused on creating environment stimulating for innovation.

Key words: innovation, performance, Republic of Serbia, assessment

LITERATURA

Cornell University, INSEAD, and WIPO (2018), The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation, Ithaca, Fontainebleau, and Geneva

Csaba, M. and Miklos, I. (2015), "Innovation Policy Review, National and European Experience", The Qu Inn Eproject financed by the European Commission's Horizon 2020 Programme 'EURO-2-2014 - The European growth agenda', project reference number: 649497, Working Paper 1, revised draft, 2015

European Commission (2018), The European Innovation Score board 2018, European Union

Kutlača, Đ. And Semnečenko, D. (2005), „Koncept Nacionalnog inovacionog sistema”, Institut Mihajlo Pupin, Beograd

Malik, K., Glynn, S., Butler, J., and Miles, I. (2003), "Developing innovation policies for the knowledge economy in Europe" *Innovation*, 5(2-3), pp 225–233

Marjanović, D., Ahmetagić, D. and Beraha, I. (2019), "Analysis of High Technology Export and Selected Innovation Indicators for Serbia and CEE Countries", *Economic Analysis*, Vol 52 No 2, pp 93–103

Ministarstvo privrede (2018), Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2017. godinu, Beograd

Pregledni članak

ODRŽIVOST FISKALNE MAKROEKONOMSKE POLITIKE U EVROPSKOJ UNIJI

Zorica Vasiljević*

vazor@agrif.bg.ac.rs

Nemanja Pantić**

nemanja.pantic@kg.ac.rs

Branislav Jovanović***

bakibane2010@gmail.com

Rezime:

Tendencija harmonizacije poreskih politika je problematika kojoj se poklanja pažnja još od kraja Drugog svetskog rata. Postignuti rezultati nisu jednaki u svim sferama a razloga za to ima puno, od političkih do pravnih regulativa. Osnovni njen cilj je u ostvarivanju jedinstvenog tržišta. Predmet ovog rada je analiza poreskih stopa u članicama Evropske unije odnosno poreskih stopa na dobit preduzeća ali i onih koje se odnose na poreze po odbitku. Analiza će pokazati velike disproporcije ne samo u iznosima već i u činjenici da se u pojedinim zemljama ne primenjuju jedinstvene već dvostruke ili u pojedinim slučajevima višestruke stope oporezivanja. Adekvatna analiza faktičkog stanja će omogućiti donošenje adekvatnih zaključaka o postignutom nivou harmonizacije poreskih stopa.

Ključne reči: harmonizacija, stope poreza na dobit, stope poreza po odbitku

* Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu

** Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu

*** Visoka škola za menadžment i ekonomiju, Kragujevac

UVOD

Značaj harmonizacije svih politika, naročito fiskalne makroekonomske politike je izuzetan. Razlozi za to su brojni. Pre svega, u slučaju potpune harmonizacije se i mere i defekti donetih politika lakše ispoljavaju a samim tim do značajne harmonizacije fiskalne makroekonomske politike, sve mere donetih politika su izolovane i odnose se na države i izvršne vlasti koje ih sprovode pa se iz razloga velikih disproporcija u merama teško mogu donositi adekvatni zaključci. Nastojanja da se harmonizacija sprovede postoje ali čak i da postoji potpuna i odlučna namera u praksi je jako sporo izvodljiva jer se prepreke mogu naći u pravnim okvirima i nadležnostima koje su različite među državama. Ovo se odnosi ne samo na zemlje članice Evropske unije već i na zemlje trećeg sveta koje bi mogle mere implemetiranih politika koristiti u svojoj makroekonomskej regulativi. Praksa pokazuje različite stepene harmonizacije politika a u ovom radu je dat osvrt na postignute rezultate na polju harmonizacije različitih poreksih stopa ali i trenutno stanje i situacija na polju harmonizacije istih kada se govori o stopama poreza na dobit, kapitalnu dobit ali i stope poreza po odbitku za 2018. godinu u zemljama članicama Evropske unije. U razmatranje će se uzeti i poreske stope u Republici Srbiji kako bi se mogle uporediti sa stopama u najrazvijenijim zemljama članicama Evropske unije. Sama harmonizacija je počela posle Drugog svetskog rata a kao krajnji njen cilj treba smatrati slobodu kretanja ljudi, robe, novca i kapitala. Nastavak harmonizacije se vezuje za kraj osamdesetih godina dvadesetog veka i povoljne istorijske prilike koje su se tada dogodile kao što su pad Berlinskog zida, ujedinjenje Nemačke ali i raspad SSSR-a. Harmonizacija poreza na dobit dobija sve više na značaju jer je proizvodnja proces koji se širi u svetskim okvirima svake godine. Postojanje stranog i domaćeg kapitala i njihova sve manja razlika stvaraju nužnost harmonizacije ove vrste poreza i o njoj se raspravlja još od šezdesteih godina dvadesetog veka pa do danas. Treba napomenuti da je krajem dvadestog veka došlo do smanjenja stope poreza na dobit preduzeća da bi se još više pospešila proizvodnja. Treba imati u vidu da je ovo smanjenje stopa poreza jednim delom i rezultat ekonomskih integracija. Ali, ma koliko visina kamatne stope bila bitna, a slobodno se može konstatovati i najbitnijim elementom poreske politike, treba imati u vidu da nije jedina odrednica poreske politike. Pored nje je jako bitna poreska osnovica koja definiše strukturu proizvoda i usluga na koje se stope oporezivanja primenjuju. Upravo će se ovaj rad baviti ne samo analizom visine stopa poreza već i širinom poreskih osnovica u svim

članicama Evropske unije. Značajan element poreske politike imaju i poreski podsticaji koji su pod isključivom ingerencijom države a u najvećoj meri su određeni ekonomskim stanjem same države.

HARMONIZACIJA FISKALNE MAKROEKONOMSKE POLITIKE

Usklađivanje fiskalnih sistema kao i poreskih oblika i u vezi sa njima mera poreske politike predstavlja harmonizaciju fiskalne strukture u zemljama koje su članice raznih ekonomskih asocijacija. Međutim, ona se ne odnosi samo na te zemlje, već uključuje i one koje nisu njihove članice. Usvajaju se određeni ugovori kao i odluke kojima se organizovano vrši harmonizacija poreskih struktura. Ovo se odnosi kako na zemlje članice Evropske unije tako i na one koje to nisu. Ovakva harmonizacija proizilazi iz neophodnosti usklađivanja njihovih poreskih struktura sa onim strukturama koje su aktuelne u zemljama koje su značajni partneri na polju spoljnotrgovinske razmene. Fiskalna harmonizacija ne predstavlja proces celokupne promene poreskih struktura u cilju uklanjanja svih razlika koje postoje. Akcenat značaja harmonizacije jeste stavljanje u prvi plan pre svega potrebe da se poreske strukture usklade. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) započela inicijativu protiv “štetne poreske konkurencije” 1990-tih”. OECD prijeti ovim jurisdikcijama finansijskim sankcijama ako ne usaglasе svoje poreske sisteme sa sugerisanim pravilima koji omogućavaju državama sa visokim porezima da lakše prate i oporezuju “bežeći kapital”. To njihovo usklađivanje omogućava lakše kretanje proizvoda, ljudi, kapitala i usluga. Početak harmonizacije vezuje se za period posle Drugog svetskog rata, intezivira konstituisanjem Evropske ekonomske zajednice u cilju ostvarenja njenih osnovnih ciljeva.¹ Kasnije su ti ciljevi postali i ciljevi Evropske unije, a procesom harmonizacije je pokušano da se pojedini i ujedno najznačajniji ciljevi i ostvare, a to su rast državnog standarda i naravno ekonomski rast i razvoj.² Poreska harmonizacija (ili poresko usklađenje) podrazumeva koordinaciju poreskih sistema država članica Evropske unije radi izbegavanja nacionalnih poreskih mera koje mogu negativno uticati na funkcionisanje zajedničkog tržišta, odnosno na slobodno kretanje roba, usluga i kapitala, i u isto vreme mogu narušiti konkurenciju.³ Postoje stavovi stručnaka da poreska

¹ Katnič, M. (2008).

² Milosavljević, S. et al. (2019)

³ Bećirović, S., & Totić, M. (2016).

harmonizacija nije neophodna budući da je i u ugovoru o Evropskoj uniji formulirana kao ograničeni proces približavanja nacionalnih zakonodavstava koji ne zahteva imperativnu unifikaciju ili standardizaciju materijalnih poreskih zakona.⁴

Ovi procesi uključuju u najvećoj meri sisteme oporezivanja koji,⁵ su u primeni u pojedinim zemljama. Veliki podstrek harmonizaciji poreskih struktura dale su promene do kojih je došlo u Evropi krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, kao što su: pad Berlinskog zida i ujedinjenje Nemačke, raspad Sovjetskog Saveza, SFR Jugoslavije i Čehoslovačke, kao i formiranje brojnih samostalnih država na njihovoj teritoriji. Glavni razlog za poresko usklađivanje je u slobodnoj trgovini i jedinstvenom tržištu.⁶

Ciljevi harmonizacije izgledaju opravdano jer pružaju bolje uslove poslovanja, ali treba imati u vidu da je to vrlo složen proces, i proces koji je u tesnoj vezi sa donošenjem političkih odluka i zbog toga jako osetljiv na ovom planu. Ne pokazuju sve države istu potrebu za harmonizacijom oporezivanja.⁷ Među onim koje to najviše podržavaju je Nemačka, čiji je geografski položaj takav da se direktno graniči sa državama članicama Evropske unije. Sa druge strane Velika Britanija čiji položaj podrazumeva prirodnu prepreku kanala La Manš nekontrolisanom uvoza proizvoda. Iz tog razloga ona i nije toliko zainteresovana za samu harmonizaciju pa sam BREGZIT upućuje na to. Slična je situacija i kada se govori o Luksemburgu ali ne iz istih razloga kao Velika Britanija već iz razloga zadovoljnosti poreskim stopama. Najveća pažnja poklonjena je harmonizaciji zakona o PDV-u i harmonizaciji zakona o akcizama (za akcizne proizvode: mineralna ulja, alkohol i alkoholna pića, duvanske prerađevine, i energetske proizvode: ugalj, prirodni gas i električnu energiju).⁸

U harmonizaciji fiskalnih struktura najdalje se ipak otišlo u oblasti indirektnih poreza, a naročito kada je u pitanju porez na dodatu vrednost. U 1979. godini doneta je direktiva o rambusiranju PDV-a na osnovicu nerezidenta, dok je u 1984. godini doneta odluka o nepojavljivanju PDV-a za trgovinu i transport na granici, čime je praktično izvršena ekonomska

⁴ Steichen, A. (2003).

⁵ Jelčić, B., (2006).

⁶ Dečković, S. (2018).

⁷ Vukša et al. (2015)

⁸ Madžar, L. (2015).

neutralizacija nacionalnih fiskaliteta u oblasti prometa roba i usluga (izvoz-uvoz)⁹. Na taj način, porez na dodatu vrednost postao je u osnovi zajednički porez sa karakterom evropskog poreza i jezgro jedinstvene fiskalne politike Evropske unije. Ovo su prvi koraci savremene fiskalne harmonizacije.

Rezultati u oblasti pojedinačnog poreza na promet po pitanju harmonizacije su jako skromni.¹⁰ Odlični rezultati su postignuti ako se govori o porezu na dodatu vrednost. Treba imati u vidu da danas akcize imaju izuzetno značajno mesto u gotovo svim poreskim sistemima. Iz tog razloga se mora jako voditi računa. Tu se pre svega misli na akcize na promet duvana, alkoholnih pića i nafte. Koliko se sredstava prikupi po tim osnovama možda najbolje ilustruje primer Nemačke gde se 1994. godine od oporezivanja prometa nafte prikupilo 63,8 milijardi maraka, od duvana 20,3 milijardi maraka, a od alkoholnih pića oko 5 milijardi maraka.¹¹ Slaba kontrola na graničnim prelazima, sve veća pomeranja ljudi, sve jednostavniji transport, visok skok cena proizvoda koji podležu obavezi plaćanja akciza su činjenice koje govore o neophodnosti i hvatanje u koštac sa problemom koji se zove - *harmonizacija akciza*. Njen značaj je sve veći.

Problem harmonizacije poreza na dobit preduzeća takođe sve više dobija na značaju. To je iz razloga sve veće proizvodnje u svetskim okvirima i veće pokretljivosti kapitala.¹² Ne samo pokretljivost kapitala već i sve manja razlika između stranog i domaćeg kapitala stvaraju nužnost harmonizacije ove vrste poreza. Pitanja na ovu temu su bila redovna mera rasprava još šezdesetih godina u sklopu Evropske ekonomske zajednice, a danas su na svetskom nivou. Budući da se unazad nekoliko decenija potencira značaj harmonizacije poreske osnovice Evropska komisija je 2001. godine, dakle, pošto je predstavila izveštaje o oporezivanju dohotka preduzeća za naredne periode u državama- članicama Evropske unije (EU), otvorila debatu i započela intenzivniju fiskalnu harmonizaciju.¹³

Međutim, bez obzira na to nisu ostvareni značajniji rezultati u harmonizaciji ovog vida poreza. Postoji dosta razloga otežane harmonizacije ovog vida poreza a pre svega, politički, ekonomski, finansijski, socijalni, poreskotehnički i istorijski.¹⁴ Iz tog razloga postoje razlike u oporezivanju

⁹ Rikalović, G. & Kajtez, M. (2018).

¹⁰ Veselinović, P. (2019).

¹¹ Jelčić, B., (2006).

¹² Machan, T. (2003)

¹³ Vogel, K. (1990).

¹⁴ Praća, N. (2015).

dobiti u poreskim sistemima današnjih država. Te razlike su brojne: visina stope poreza na dobit, poreski tretman raspoređene dobiti, poreski tretman gubitaka, metod amortizacije, učešću poreza na dobit u ukupnim javnim prihodima i društvenom proizvodu i dr. Različiti oblici oporezivanja u poslednjoj deceniji dvadesetog veka su bili karakteristika oporezivanja među državama:

1. Klasičan sistem oporezivanja (Belgija, Danska, Holandija, Švedska);
2. Sistem pune integracije (Italija, Francuska, Finska);
3. Sistem delimične integracije (Islandu, Portugaliji, Španiji i Velikoj Britaniji).

Početak poslednje decenije dvadesetog veka je okarakterisan i smanjenjem visine stope poreza na dobit.¹⁵ Kapital je otvorenim ekonomijama određen izuzetnom elastičnošću. Iz tog razloga je i došlo do smanjenja poreskih stopa u razvijenim zemljama. Smanjivanje stope poreza na dobit je i značajnim delo posledica ekonomskih integracija. Visina kamatne stope nije jedina odrednica poreskog opterećenja. Ono zavisi i od poreske osnovice i, u vezi sa njom, od olakšica koje su uslovljene određenim kriterijumima, a kao cilj imaju ostvarivanje boljih rezultata onih koji ih koriste. Poreski podsticaji su isključivo pod ingerencijom države. Ona određuje i vrste i trajanje kao i druge elemente koje podsticaji imaju. Svi elementi poreskih podsticaja zavise od ekonomskog stanja države pa do sociološkog aspekta.

Tabela 1. Stope poreza na dobit preduzeća, kapitalnu dobit i poreza po odbitku za 2018. godinu.

Države	stope poreza na dobit preduzeća	stope poreza na kapitalnu dobit	stope poreza po odbitku		
			dividende	kamate	autorske naknade
Austrija	25	25	25;27,5	0;25	20
Belgija	29	25;29	5;10;15;17; 20;30	15;30	30
Bugarska	10	10	5	0;10	0;10
Hrvatska	12;18	12;18	12	15	15

¹⁵ Rabushka, A. (2010)

Kipar	12,5	20	-	-	0;5;10
Češka	19	0;19	0;15;35	0;15;35	0;15;35
Danska	22	22	0;27	22	22
Estonija	14;20	0;14;20	0;7	0;20	0;10;20
Finska	20	20	0;15;20	0;20	20
Francuska	33,33	0;15;19;25; 33,3	30;75	0;75	33,33;75
Nemačka	15	15	25	-	15
Grčka	29	29	15	15	20
Mađarska	9	9	15	15	-
Irska	12,5	33	20	20	20
Italija	24	1,2;24	0;1,2;26	0;12,5;26	0;22,5;30
Letonija	20	-	0;20	0;20	0;20
Litvanija	15	15	0;15	0;10	0;10
Luksemburg	18	18	0;15	0;10	0;10
Malta	35	35	-	-	-
Holandija	25	25	15	-	-
Poljska	15;19	19	19	20	20
Portugal	21	21	25	25	25
Rumunija	16	16	5	16	16
Slovačka	21	21	0;7;35	19;35	19;35
Slovenija	19	19	15	15	15
Španija	25	25	19	19	24
Švedska	22	22	30	-	-
UK	19	19	-	20	20
Srbija	15	15	20	20	20

Izvor: Autor na osnovu Worldwide Corporate Tax Guide, 2018 EYGM Limited.

Prethodna tabela daje uvid u stope raznih vrsta poreza za zemlje članice EU kao i za Srbiju za 2018. godinu. Pored stope poreza na dobit preduzeća prikazani su i porezi po odbitku. Pod porezima po odbitku podrazumevamo poreze na sve usluge koje nerezident pruža rezidentu određene države. U

sklopu poreza po odbitku imamo one koji se plaćaju na dividende, kamate kao i autorske naknade. Ako se analiziraju samo stope poreza na dobit preduzeća vidi se široka lepeza poreskih stopa među članicama EU. One se kreću od 9% u Mađarskoj (gde je najniža poreska stopa) do 35% na Malti (najviša stopa poreza među članicama EU). U nekim državama postoje i dve stope poreza na dobit preduzeća o čemu će biti reči u nastavku. U Austriji je ova stopa 25% i primenjuje se na raspodeljenu i neraspodeljenu dobit preduzeća. Takođe su i ona preduzeća koja ostvaruju gubitke u obavezi da plate porez čiji iznos zavisi od organizacione strukture samog preduzeća. U slučaju društva sa ograničenom odgovornošću (DOO) iznosi 1.750 EUR-a, dok je u slučaju akcionarskog društva (AD) 3.500 EUR-a. U cilju stimulanja privatnog kapitala smanjen je iznos minimalnog poreza za ona preduzeća koja su osnovana nakon 30.06.2013.godine i iznosi 500 EUR-a.

Stopa od 29% je usvojena i primenjuje se u Belgiji. Takođe je i uvedena dodatna stopa oporezivanja u iznosu od 2% (doprinos u slučaju krize) ali će biti ukinuta 2020. godine. Ovoj poreskoj stopi podležu ne samo rezidentne kompanije već i nerezidentne na onaj iznos dobiti koje su ostvarile u Belgiji. Ranije je stopa poreza na dobit preduzeća iznosila 33% (kolika je danas u Francuskoj) ali je smanjena na sadašnjih 29% i u planu je dodatno smanjivanje od 2020. godine kada će iznositi 25%. U cilju stimulacije privatnog preduzetništva se primenjuje niža poreska stopa od 20% ali samo na prvih 100.000 EUR-a nakon čega se primenjuje uobičajena stopa poreza uz uslov da bar jedan od direktora mora imati godišnju platu od 45.000 EUR-a. Start-up kompanije kao i Holding kompanije nemaju mogućnosti korišćenja ove niže stope poreza bez obzira na eventualno ispunjenje navedene uslove.

U Bugarskoj je posle Mađarske, gde je najniža stopa poreza na dobit preduzeća, na nivou od 10%. Takođe kao i u slučaju Belgije ovaj porez plaćaju i nerezidentne kompanije na onaj iznos profita koji ostvare poslovanjem u zemlji. Međutim, porez od 10% se ne primenjuje samo na dobit preduzeća već i na određene vrste troškova, recimo na troškove reprezentacije, pa je u stvari efektivni porez mnogo veći imajući u vidu širu osnovu na koju se ona primenjuje.

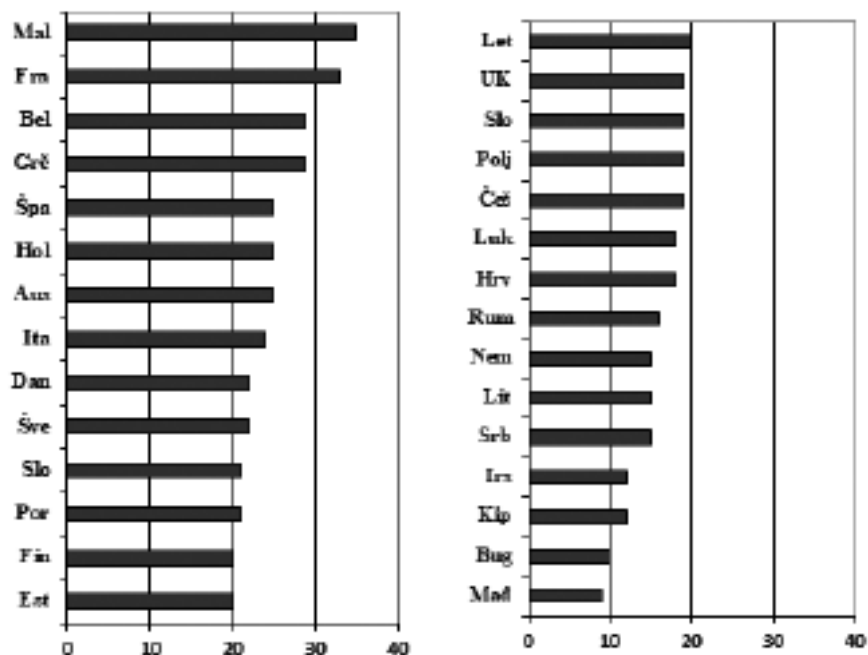
Hrvatska je jedna država gde se primenjuju dve stope poreza na dobit preduzeća. Naime, standardna stopa poreza na dobit je 18%, ali se pored nje primenjuje i stopa poreza od 12% i odnosi se samo na ona preduzeća koja ostvaruju prihod na nivou manjem od 3 miliona kuna godišnje. Takođe su zakonom definisane poreske olakšice i podsticaji kao i uslovi koji se moraju ispuniti da bi se ostvarilo pravo na njih a odnose se uglavnom na investicije u nova radna mesta i poslovne aktivnosti. Kipar je treća država u popisu država u tabeli sa najnižom stopom poreza na dobit preduzeća i iznosi 12,5% i njoj

podleže i profit nerezidentnih preduzeća za iznos ostvaren poslovanjem na Kipru. U Češkoj je stopa poreza od 19% i jedinstvena je, međutim u slučaju osnovnih investicionih fondova se primenjuje niža stopa oporezivanja od 15% dok penzioni fondovi ne podležu stopama oporezivanja na dobit preduzeća. Stopa poreza na dobit preduzeća od 22% je usvojena u Danskoj.

Slično primeru Hrvatske i Estonija ima dve stope poreza na dobit preduzeća. Rezydentne kompanije kao i nerezidentne (za iznos ostvarene dobiti u Estoniji) podležu stopi oporezivanja od 20%. Niža stopa poreza od 14% se primenjuje samo na redovne dividende. U Finskoj je ova stopa na nivou od 20%. Jedna od najviših poreskih stopa se vezuje za Francusku i iznosi 33,33%. Ova poreska stopa se ne primenjuje na one kompanije koje su rezidenti Francuske a profite ostvaruju u drugim državama. Sa druge strane, ne postoji ni obaveza pokrića eventualno nastalih gubitaka kod kompanija ovog tipa. Nerezidentne kompanije koje ostvare profit u Francuskoj podležu stopi oporezivanja od 30% na iznos ostvarenog profita. U Nemačkoj je znatno niža stopa oporezivanja dobiti i iznosi 15%. Takođe na ovu stopu treba dodati i „porez na solidarnost“ u iznosu od 5,5%. U Grčkoj je stopa poreza na dobit 29%, ali je od 01.01.2019. godine na snagu stupila poreska stopa od 26% koja ne važi za kreditne institucije koje se i dalje oporezuju po stopi od 29%. Već je pomenuta najniža stopa poreza od 9% u Mađarskoj koja je počela sa primenom od početka 2017. godine. Ona se primenjuje i na preduzeća koja nisu rezidenti ali se na ova preduzeća može primeniti i druga stopa oporezivanja ako se zakonom tako definiše. U Irskoj je situacija specifična obzirom da se stopa poreza od 12,5% primenjuje na dobit ostvarenu trgovanjem kao i na dividende isplaćene od nerezidentnih kompanija. U nekim slučajevima se može primenjivati i stopa oporezivanja od 25%. U Italiji se primenjuje stopa od 24% koja je u upotrebi od 2017. godine. Određene kompanije (naftne, energetske), plaćaju „doplata“ od 6,5% na već usvojenu stopu od 24%, u slučajevima dobiti koja je veća od 3 miliona EUR-a u odnosu na prethodnu godinu poslovanja. Ova „doplata“ je u periodu 2011-2013. godine bila čak 10.5%. Stopa poreza od 20% se primenjuje u Letoniji za rezidente i nerezidente. Nešto niža stopa je u Litvaniji i iznosi 15%. Male poljoprivredna kao i neprofitna podležu nižoj stopi oporezivanja. U Luksemburgu se od 2018. godine primenjuje stopa od 18%, dok je na Malti najviša stopa poreza od svih zemalja članica EU i iznosi 35%. Holandija takođe ima jednu od najvećih stopa oporezivanja od svih članica EU i ona iznosi 25%. Takođe se primenjuje i niža stopa od 20% na prvih 200.000 EUR-a dobiti. Ova stopa će se od 2020. godine smanjiti sa 20% na 16% kao i osnovna stopa poreza sa 25% na 20%. U Poljskoj je od 2017. godine u upotrebi dvostruka poreska stopa od 15% i od 19% ali se ova prva, niža, odnosi samo na mlada preduzeća

kao i na ona čija dobit ne premašuje iznos od 1.200.000 zlota za godinu dana. Portugal i Slovačka imaju identičnu stopu poreza na dobit od 21%, ali mala i srednja preduzeća u Portugalu podležu stopi oporezivanja od 17% na prvih 15.000 EUR-a dobiti. Za neka preduzeća u određenim zonama poslovanja se primenjuje stopa od 12,5% na isti iznos dobiti. Nešto niža poreska stopa od 19% je u Sloveniji, dok je u Španiji ona na nivou od 25%. U Ujedinjenom Kraljevstvu se primenjuje stopa od 19%. Mala i srednja preduzeća će od 01.04.2020. godine biti oporezivana po stopi od 17%. takođe se u britanskom kontinentalnom pojasu primenjuje stopa od 30%. Banke koje ostvaruju dobit veći od 25 miliona funti plaćaju dodatni porez od 8%. Stopa poreza na dobit u Republici Srbiji je na nivou od 15% i kao takva spada u niže u poređenju sa većinom zemalja EU izuzev Bugarske, Kipra i Irske kod kojih je stopa na manjem nivou. Grafički prikazane stope poreza na dobit preduzeća, od najviše ka najnižoj, se nalaze na sledećem grafiku¹⁶.

Grafik 1. Stope poreza na dobit preduzeća u članicama EU za 2018. godinu.

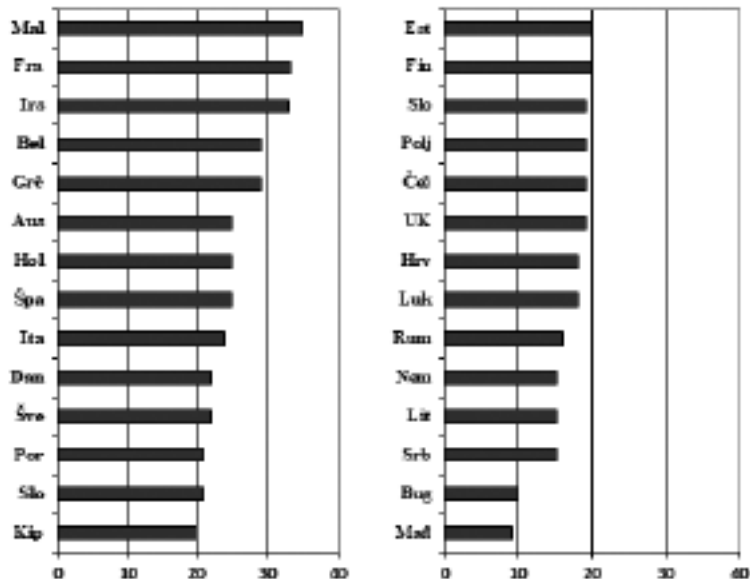
Izvor: Autor na osnovu tabele br. 1

¹⁶ U slučaju dvostrukih stopa oporezivanja radi preglednijeg grafičkog prikaza je uzeta viša stopa.

Ako se akcenat stavi na stope poreza na kapitalnu dobit može se konstatovati da su one poprilično usklađene (u većini država identične sa poreskim stopama na dobit preduzeća) sa stopama poreza na dobit pri čemu treba imati uvid u odstupanja u pojedinim državama. Za razliku od Austrije gde je ova poreska stopa identična sa poreskiom stopom na dobit preduzeća, u Belgiji, pak, postoji dvostruka stopa oporezivanja od 25% i 29% pri čemu su određeni kapitalni dobiti izuzeti od oporezivanja. Ukoliko se, recimo, kapitalni dobiti investiraju u amortizaciju osnovnih sredstava oporezivanje se odlaže do daljnjeg, dok se u slučaju kapitalnog dobitka nastalog trgovanjem akcija on izuzima od oporezivanja. U Bugarskoj je ova stopa 10% ali se ne primenjuje (slično kao u Belgiji) na kapitalne dobitke koji su nastali prodajom HOV (akcija i obveznica) na berzi. U Hrvatskoj se takođe primenjuje dvostruka stopa oporezivanja kapitalnih dobitaka od 12% i 18%. a primena ovih stopa je definisana određenim pravilima i uslovima neophodnim da se ispune da bi se primenjivala niža stopa od 12%. Kipar ima jedinstvenu stopu od 20% koja se primenjuje na sve kapitalne dobitke izuzev onih koji su nastali prodajom imovine koja je stečena u periodu 16.07.2015.-31.12.2016. godine. Dvostruka stopa oporezivanja kapitalnih dobitaka od 0% i 19% se primenjuje u Češkoj. Ukoliko je kapitalni dobitak nastao u Češkoj kompaniji ili drugoj matičnoj kompaniji EU-e, trgovinom akcija u svojoj filijali u trećoj zemlji, sa kojom postoji poreski sporazum, ne podleže oporezivanju dobiti, odnosno poreksa stopa je 0%. U Estoniji postoji čak trostruka stopa poreza na kapitalnu dobit od 0%, 14% i 20%. Kapitalni dobiti rezidentnih kompanija, kao i nerezidentnih sa stalnim poslovnim jedinicama u Estoniji ne podležu oporezivanju pre raspodele dobiti već tek nakon toga za iznos neraspoređene dobiti. Sa druge strane, kapitalni dobiti ostvareni prodajom HOV nerezidenata su izuzete od oporezivanja odnosno poreksa stopa koja se primenjuje u tom slučaju je 0%. U Finskoj se primenjuje poreska stopa od 20% i ona je jedinstvena za sve vrste kapitalnih dobitaka. U Francuskoj se primenjuje čitava lepeza poreski stopa na kapitalne dobitke i to od 0% do 33,33% što je ujedno i najviša poreska stopa. Od svih zemalja članica EU, Francuska ima najkompleksniju strukturu oporezivanja kapitalnih dobitaka i sa njima povezanih uslova za primenu određenih stopa. Svi kapitalni dobiti u Nemačkoj podležu jedinstvenoj porekoj stopi od 15% uz izuzeće iste u slučaju dobitaka nastalih trgovinom akcija preduzeća. Određene olakšice postoje i ako se kapitalni dobiti nastali prodajom nekretnina reinvestiraju u nove u naredne 4 godine. Grčka sa druge strane ima jedinstvenu stopu poreza na kapitalne dobitke od 29% koja spada među najveće u zemljama EU. Za razliku od Grčke, Mađarska ima najnižu

stopu poreza na kapitalne dobitke od 9%. Višestruko veće stope poreza u odnosu na Mađarsku nalazimo u slučaju Irske (33%) i Malte (35%) koje sa Francuskom čine grupu zemalja sa najvišom stopom poreza od svih članica EU. U Irskoj se u određenim slučajevima primenjuje i stopa poreza od 40% kada se radi o kapitalnim dobitcima nastalim kao posledica otuđenja polisa životnog osiguranja. Italija primenjuje dvostruke stope oporezivanja nalik Češkoj i Hrvatskoj, i one iznose 1,2% i 24%. Slučaj Letonije je jedinstven obzirom da u svom poreskom sistemu nemaju posebno izdvojenu kategoriju stope poreza na kapitalnu dobit već se za ovu vrstu dobiti primenjuje standardna stopa od 20% koja se odnosi na dobit preduzeća. To toliko i ne čudi jer, ako se pogleda tabela, je očigledno da su te dve stope poreza u većini zemalja EU identične. Portugalija i Slovačka imaju identičnu poresku stopu na kapitalnu dobit od 21%. Jedinstvena poreska stopa je primenjena u Švedskoj i iznosi 22%, dok Republika Srbija primenjuje istu poresku stopu poput Nemačke i Litvanije i ona je sa 15% jedinstvena za sve vrste kapitalnih dobitaka. Grafički prikazane stope poreza na kapitalnu dobit, od najviše ka najnižoj, se nalaze na sledećem grafiku.¹⁷WWWW

Grafik 2. Stope poreza na kapitalnu dobit u članicama EU za 2018. godinu.

Izvor: Autor na osnovu tabele br. 1

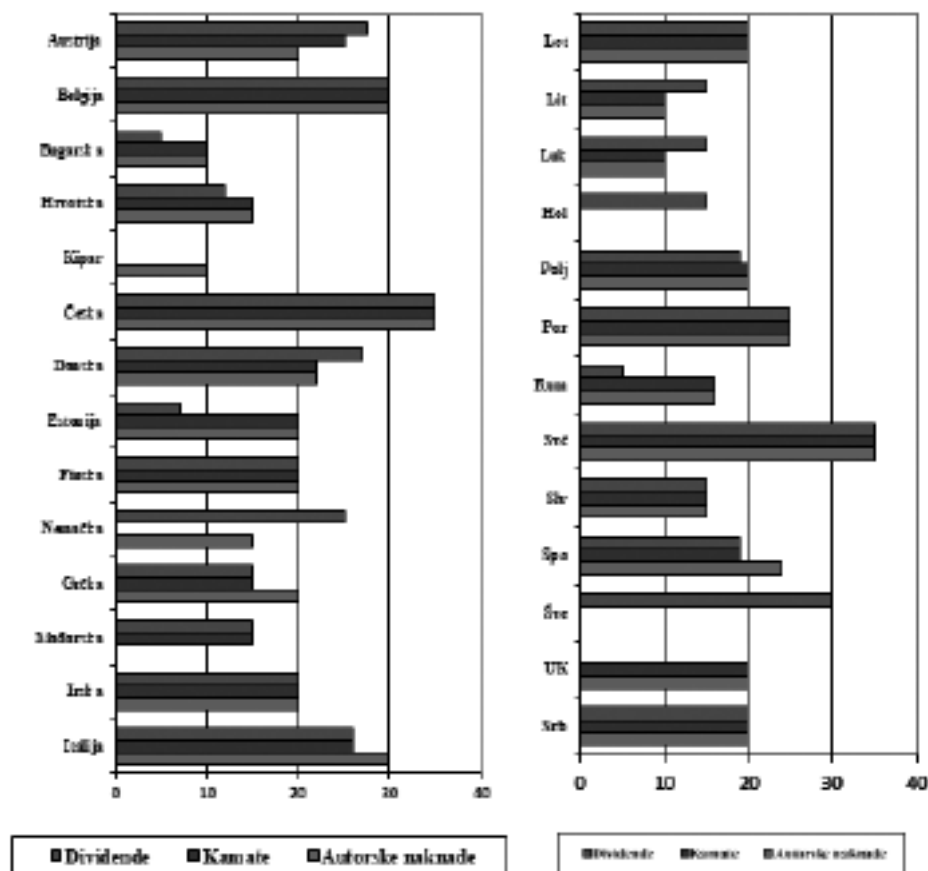
¹⁷ U slučaju dvostrukih ili višestrukih stopa oporezivanja radi preglednijeg grafičkog prikaza je uzeta najviša stopa.

Porezi po odbitku se odnose na nerezidentna pravna lica koja ostvaruju dobit u određenoj državi i time stiču obavezu plaćanja ove vrste poreza državi u kojoj su tu dobit stekle. Ona može biti rezultat raznih poslovnih aktivnosti i u skladu sa tim se primenjuju razne stope oporezivanja u zavisnosti od izvora stečene dobiti. U prethodnoj tabeli porezima po odbitku podleže dobit koja je ostvarena trgovanjem akcija na berzanskom tržištu i u vezi sa tim pravima sticanja dividende koja se u zavisnosti od države oporezuje različitim stopama. Kamata koja se stiče plasmanom na strano tržište, odnosno dobit ostvarena plasmanom novca, mora biti oporezovana a stope variraju u zavisnosti od države što se i može videti u prethodnoj tabeli. Autorske naknade za pružanje usluga od strane nerezidenata se takođe oporezuju u skladu sa usvojenim stopama poreza koje nisu jedinstvene u EU već, kao i u slučaju dividendi i kamata, variraju od države do države.

U većini nabrojanih država u tabeli iznad, odnosno u državama EU, se primenjuju višestruke stope poreza po odbitku i kada se oni odnose na isplaćene dividende, kamate i autorske naknade. Najveću lepezu stopa poreza na dividende ima Belgija i one se kreću od 5% do maksimalnih 30%. U Ujedinjenom Kraljevstvu se ne oporezuju dividende, ali je takva situacija i na Kipru. U nekim državama pored UK i Kipra postoji mogućnost neoporezivanja dividendi (Češka, Danska, Estonija, Finska, Italija, Letonija, Litvanija, Luksemburg i Slovačka) ali uz posebne uslove zbog čega postoje i druge stope ove vrste poreza o čemu svedoče i podaci iz tabele. Francuska ima dvostruku stopu oporezivanja dividendi od 30% i 75% što je i najveća stopa ove vrste poreza u celoj EU. Ta stopa poreza se primenjuje na onu dobit (ili deo dobiti) koja nije uložena u proizvodnu aktivnost. Nakon Francuske, Češka i Slovačka imaju najveće stope poreza na dividende od 35%. U Češkoj se ovako visoka stopa poreza odnosi na nerezidente iz zemalja koje nisu članice EU i sa kojima nema potpisane poreske sporazume. Slična situacija je i sa Slovačkom obzirom da se ta stopa od 35% odnosi na nerezidente koji nisu članovi EU i sa kojima nema poreskih sporazuma a odnosi se na period od početka 2017. godine. Ako se zanemare države u kojima nema oporezivanja dividendi, i ako se u obzir uzmu samo one sa pozitivnim stopama može se primetiti da su najniže stope u Bugarskoj i Rumuniji (5%) koje takođe (što je opisano u tekstu pre) imaju među najnižim stopama poreza na dobit preduzeća i na kapitalne dobitke. Švedska zajedno sa Belgijom ima posle Francuske najvišu stopu ove vrste poreza od 30% ali je za razliku od Belgije ona jedinstvena i primenjiva na sve dividende koje su nerezidenti ostvarili. Kod autorskih naknada nerezidenata se uočavaju različite poreske stope po

zemljama. U Mađarskoj, Malti, Holandiji i Švedskoj se ne oporezuju. One se kreću od 10% do 75%. Grafički prikazan porez po odbitku (dividende, kamate i autorske naknade) se nalaze na sledećem grafiku¹⁸.

Grafik 3. Stope poreza po odbitku (dividende, kamate, autorske naknade) u članicama EU za 2018. godinu.

Izvor: Autor na osnovu tabele br. 1

¹⁸ U slučaju dvostrukih ili višestrukih stopa oprezivanja radi preglednijeg grafičkog prikaza je uzeta najviša stopa.

ZAKLJUČAK

Savremeni procesi proizvodnje zahtevaju što slobodnije kretanje robe, ljudi i kapitala. Novac ima univerzalnu kategoriju i razlika između domaćeg i stranog novca je sve manja. Sve ovo se naglašava da bi se shvatila neophodnost harmonizacije na svim mogućim nivoima. Ipak potpunu harmonizaciju nije moguće očekivati jer su politički interesi vladajućih klasa uvek izraženi prilikom donošenja bilo kakve promene politike oporezivanja. Tome ide u prilog i činjenica da je proces harmonizacije počeo pre više od šezdeset godina a da je na pojedinim poljima zabeležen veoma slab napredak upravo iz navedenih razloga ali i pravne regulative koja je neretko jako dugotrajna a centri odlučivanja i nadležnosti se razlikuju među državama pa je mere jako teško usaglasiti. Evropska unija kao koncept savremene države je na pojedinim poljima ostvarila značajan napredak ali kada se govori o harmonizaciji poreskih stopa na dobit preduzeća, kapitalnu dobit i poreza po odbitku ima velikih disproporcija. Kada se govori o porezima na dobit preduzeća, ima država gde ona nije ni jedinstvena već se koriste dvostruke stope oporezivanja. Primer za to su Hrvatska, Estonija i Poljska. Kod ostalih gde se primenjuju jedinstvene stope poreza postoji velika razlika. Najniža je u Mađarskoj (9%), dok se u Francuskoj primenjuje najviša stopa poreza na dobit preduzeća od 33,33%. U Grčkoj i Belgiji se takođe primenjuju jako visoke stope od 29%. Slična situacija je i kada se govori o stopama poreza na kapitalnu dobit pri čemu treba napomenuti da se osim dvostrukih u nekim državama primenjuju i vešestruke stope kakav je slučaj u Nemačkoj. Najniža stopa poreza na kapitalnu dobit je takođe u Mađarskoj, a najviša takođe u Francuskoj. Kod stopa poreza po odbitku (dividende, kamate i autorske naknade), je prisutna ista tendencija. Naime, višestruke poreske stope ali i široka lepeza istih su karakteristične i za ovu vrstu poreza. I ne samo to, već se i poreska osnovica na koju se primenjuju poreske stope razlikuje među državama. Sve ovo navodi na zaključak da harmonizacija po pitanju ovih poreskih stopa nije ostvarena. Neophodnost je očigledna iz gore navedenih razloga. Pozitivno je to što ekonomski stručnjaci sve više ističu neophodnost harmonizacije pa se time širi i svest o njenoj neophodnosti. Problem je što se ona jako sporo i neravnomerno realizuje čime se napredak usporava.

SUSTAINABILITY OF FISCAL MACROECONOMIC POLICY IN THE EUROPEAN UNION

Abstract:

The tendency of tax policy harmonization has been an issue that has been receiving attention since the end of World War II. The results achieved are not equal in all spheres and there are many reasons for this, ranging from political to legal regulations. Its main objective is to achieve a single market. The subject of this paper is the analysis of tax rates in EU member states, that is, corporate income tax rates as well as those related to withholding taxes. The analysis will show large disproportions not only in amounts but also in the fact that in some countries uniform but double or in some cases multiple rates of taxation are not applied. Adequate analysis of the factual situation will make it possible to draw adequate conclusions on the level of harmonization of tax rates achieved.

Key words: harmonization, corporate tax rates, withholding tax rates

LITERATURA

Bećirović, S., & Totić, M. (2016), „Konceptija poreske harmonizacije i poreske konkurencije u državama članicama Evropske Unije“ *Ekonomski izazovi*, Vol. 9, Pp 25-43;

Dečković, S. (2018), „Harmonizacija poreza u Evropskoj uniji“ *Ekonomski izazovi*, Vol. 13, Pp 84-91;

Jelčić, B., (2006). *Javne finansije*, Informator, Zagreb;

Katnič, M. (2008), „Evropska poreska perspektiva - Harmonizacija versus konkurencija poreskih sistema“ *Preduzetnička ekonomija*, Vol. 15, Pp 11-21;

Machan, T. (2003), „Zašto su porezi stvarno loša stvar“ *The Laissez Faire Electronic Times*, Vol. 2, Pp 22;

Madžar, L. (2015), *Fiskalna politika EU - Poreska harmonizacija u zemljama EU*;

Mičel, D. (2009), Ekonomija poreske konkurencije: Harmonizacija ili liberalizacija, www.katalaksija.com;

Milosavljević, S., Pantelejić, Đ., and Međedović, D. (2019), „Primena i mogućnost unapređenja ekonomskih činilaca u realizaciji održivog razvoja“ *Održivi razvoj*, Vol. 1, Pp 7-14;

Prača, N. (2015), „Recesija i njeno prevazilaženje u uslovima savremenog kapitalizma“ *Oditor-časopis za menadžment, finansije i pravo*, Vol. 10, Pp 23-31;

Rikalović, G. and Kajtez, M. (2018), „Neki aspekti makroekonomskog značaja energetike“ *Ekonomski vidici*, Vol.3, Pp 269-281;

Rabushka, A. (2010), „Tax Policy and Economic Growth in the Four Asian Tigers“ *Journal of Economic Growth*, Vol. 3 Pp 36-48;

Steichen, A. (2003), *Tax Competition in Europe or the Timing of Leviathan*, Tax Competition in Europe;

Veselinović, P., Dimitrijević, M., and Kostić, M. (2019), „Significance of fiscal policy for economic development and agriculture“ *Economics of agriculture*, Vol. 2, Pp 357-373;

Vogel, K. (1990), Influence of Tax Differentials on International Competitiveness, Proceedings of the VIIIth Munich symposium on International Taxation, 3 July 1989, Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer

Vukša, S., Anđelić, D., and Kolarski, I. (2015), „Uloga ekonomske politike u ekonomskim krizama“ *Oditor-časopis za menadžment, finansije i pravo*, Vol. 12, Pp 13-21

Worldwide corporate tax guide 2018, EYGM limited, London, 2018

Pregledni članak

KOMPARACIJA MEĐUNARODNIH ISKUSTAVA U SPROVOĐENJU INFLATORNOG TARGETIRANJA¹

Vesna Martin*

martinv0803@hotmail.com

Rezime

Inflatorno targetiranje je, pored targetiranja monetarnih agregata, deviznog kursa ili kombinacija prethodno nabrojanih režima monetarne politike, na raspolaganju monetarnim vlastima pri izboru strategije monetarne politike. Pri tome, krajnji cilj primene monetarne politike je cenovna i finansijska stabilnost. Cilj ovog rada je komparacija međunarodnih iskustava u sprovođenju inflatornog targetiranja. U ovom radu prikazaćemo operativne aspekte targetiranja inflacije i prednosti i nedostatke primene ove strategije. Pored toga, fokus analize je na prikazu inflatornog targetiranja u centralnim bankama Češke, Poljske i Mađarske. Ove tri zemlje su izabrane jer, kao i Narodna banka Srbije, primenjuju ciljanje inflacije i fleksibilan devizni kurs. Ova komparacija je preporučljiva kako bi se uvidele pouke i iskustva u primeni navedene strategije kod analiziranih zemalja, koje mogu da budu osnov za unapređenje monetarne politike Narodne banke Srbije.

Ključne reči: inflatorno targetiranje, monetarne politika, indeks potrošačkih cena, nominalno sidro

¹ Ovaj rad predstavlja deo doktorske disertacije autora koja je napisana na temu "Uticaj monetarne politike na izbor valutnog režima u dvovalutnom sistemu: primer Srbije", koju je odbranila na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu 11. jula 2018.

* Narodna banka Srbije, Sektor za finansijsku stabilnost, Odeljenje za makroprudencijalnu superviziju. Za stavove iznete u radu odgovoran je autor i stavovi ne predstavljaju nužno zvaničan stav Narodne banke Srbije.

UVOD

Mnoge centralne banke, kao kreatori monetarne politike, danas primenjuju strategiju inflatornog targetiranja. Primenom ovog koncepta centralna banka procenjuje i javno objavljuje ciljeve ili inflacione targete koje nastoji da ostvari kroz dejstvo različitih mera monetarne politike². Pri tome, ti targeti mogu biti definisani kao centralna vrednost sa granicama odstupanja naviše i naniže, tj. donjai gornja granica inflacionog cilja ili kao jedinstvena vrednost cilja. Primena inflatornog targetiranja je barem sa teorijskog aspekta jasna. Centralna banka prognozira buduće kretanje stope inflacije i tu stopu upoređuje sa targetiranim vrednostima. Razlika između te dve stope ukazuje na neophodnost prilagođavanja monetarne politike.

Kada je reč o teorijskim preduslovima primene inflatornog targetiranja, najčešće se, prema Jahan-u³, spominju dva. *Prvi*, je da centralna banka primenjuje monetarnu politiku sa izvesnim nivoom nezavisnosti. Pri tome, treba biti svestan da nijedna centralna banka nije u potpunosti nezavisna od uticaja vlade, ali bi trebalo da bude nezavisna po pitanju izbora instrumenata monetarne politike kako bi postigla targetiranu stopu inflacije. *Drugi* preduslov je sposobnost monetarnih vlasti da ne targetira druge indikatore, kao što je nivo plate, stopa nezaposlenosti ili devizni kurs. Novi Zeland je prva zemlja koja je zvanično počela da primenjuje ovaj režim od 1990. godine.

U ovom radu prezentovaćemo rezultate inflatornog targetiranja centralnih banaka Češke, Poljske i Mađarske. Iskustva ovih zemalja mogu koristiti Narodnoj banci Srbije, koja takođe primenjuje strategiju targetiranja inflacije, radi unapređenja monetarne politike i njenih instrumenata. Da bismo utvrdili da li je navedena monetarna strategija adekvatna za Srbiju testiraćemo mogućnost promene cilja monetarne politike i primenu strategije targetiranja monetarnih agregata. Istraživačka hipoteza koju ćemo testirati u ovom radu postavićemo na sledeći način: Promena targeta Narodne banke Srbije bi mogla da bude zasnovana na targetiranju monetarnih agregata. Kako bismo proverili da li je strategija monetarnog targetiranja pogodna da se primeni u Srbiji primenili smo prostu korelaciju kako bismo ocenili stepen

² Naravno ne treba isključiti mogućnost da centralna banka i vlada konkretne zemlje zajednički donesu odluku o postavljanju inflacionih targeta. To je slučaj u Jermeniji, Australiji, Kanadi, Brazilu, Gani, Islandu, Indoneziji, Izraelu, Novom Zelandu, Filipinima, Rumuniji, Tajlandu, Turskoj, ali je slučaj i u Srbiji.

³ Jahan, S., (2014), str. 72

kvantitativnog slaganja između godišnje stope rasta najšireg monetarnog agregata M3 i indeksa cena na malo. Pored toga, u radu će biti zastupljene metoda analize i sinteze, metoda klasifikacije i metoda komparacije kako bi se napravilo poređenje rezultata u primeni strategije ciljanja inflacije izabranih zemalja.

1. OPERATIVNI ASPEKTI INFLATORNOG TARGETIRANJA

Po Mishkin-u⁴ inflatorno targetiranje se bazira na pet ključnih elemenata a to su: (1) javno objavljivanje srednjoročnih numeričkih targeta inflacije; (2) institucionalna posvećenost cenovnoj stabilnosti kao primarnom, dugoročnom cilju monetarne politike i posvećenost postizanju inflacionog cilja; (3) strategija koja se bazira na informacijama u kojoj se mnoge varijable, a ne samo monetarni agregati, koriste u procesu donošenja odluka o monetarnoj politici; (4) povećana transparentnost monetarne politike kroz komunikaciju sa javnošću i tržištima o planovima i ciljevima kreatora monetarne politike i (5) povećana odgovornost centralne banka po pitanju ostvarenja svojih inflacionih ciljeva.

Kada je reč o operativnim aspektima primene inflatornog targetiranja, po prethodno navedenom autoru, važno je napomenuti nekoliko elemenata, a to su:

- *inflatorno targetiranje je daleko od rigidnog pravila (eng. Rigid Rule).* Friedman i Kenneth⁵ su smatrali da rigidno pravilo kreatorima monetarne politike ne dozvoljava dovoljnu diskreciju da odgovore na nepredviđene okolnosti. Drugim rečima ovi autori su zastupali pristup „pravila naspram diskrecije“ (eng. *rules versus discretion*).
- *inflacioni targeti su uvek postavljeni iznad nule bez gubitka kredibiliteta monetarne politike.* Pri tome, inflacione targete na nivou iznad nule posmatramo bez obzira da li su postavljeni kao centralna vrednost sa granicama odstupanja naviše i naniže, da li kao jedinstvena vrednost ili kao raspon.
- *inflatorno targetiranje ne ignoriše tradicionalne ciljeve stabilizacije.* Kada je reč o primeni strategije inflatornog targetiranja postoji zabrinutost da preveliki fokus na inflaciju može da rezultira prevelikom fluktuacijom

⁴ Mishkin, F.S, (2000), str. 10

⁵ Friedman, M. B. and Kuttner K., (1996), str.142

proizvodnje. Prema Svensson-u⁶ značaj stabilizacije rezultata (eng. *output*) je direktno povezan sa vremenom koje je potrebno da se realizovana stopa inflacije približi targetiranoj stopi. Po ovom autoru što se veći ponder značaja da stabilizaciji rezultata, koji po njemu može biti proizvodnja ili zaposlenost, to će označiti sporije prilagođanje prognozirane stope inflacije ka targetiranoj vrednosti.

- *ostvarivanje stope inflacije ispod targeta je podjednako važno kao i ostvarivanje stope inflacije koja je iznad targeta.* Inflacioni target može da poveća fleksibilnost centralnoj banci da odgovori na pad agregatne potrošnje, jer pad agregatne tražnje može da prouzrokuje da ostvarena stopa inflacije bude ispod ciljane i to će značiti potrebu da centralna banka relaksira monetarnu politiku. Boreći se za cenovnu stabilnost centralna banka time dobija i poverenje javnosti, čime se povećava transparentnost njenog poslovanja.
- *inicijalno visoka stopa inflacije je teško kontrolisana od strane monetarnih vlasti.* Visoka stopa inflacije i neostvarivanje targetirane stope vodi gubitku kredibiliteta centralne banke.
- *suviše kratak vremenski period za postizanje targeta i uzak raspon kretanja targetirane stope inflacije može dovesti do problema kontrole stope inflacije i nestabilnosti instrumenata monetarne politike.* Monetarna politika utiče na celokupnu ekonomiju i ukoliko se postavi previše kratak period za postizanje ciljane stope inflacije može se desiti problem kontrole, tj. previše često promašivanje inflacionih ciljeva. Time se šteti kredibilitetu centralne banke i slabi se efikasnost režima ciljanja inflacije.
- *brinuti o granicama targetiranog raspona stope inflacije.* Kada se postavi targetirani raspon stope inflacije političari, finansijska tržišta i javnost se najčešće fokusiraju na to da li je ostvarena stopa inflacije iznad ili unutar targetiranog raspona, a ne da li ostvarena središnja vrednost raspona. Problem kada se centralna banka fokusira na granice raspona targeta može dovesti do toga da se centralna banka usmeri ka ostvarenju stope inflacije koja je unutar raspona, a ne na centralnu vrednost.

2. PREDNOSTI I NEDOSTACI INFLATORNOG TARGETIRANJA

Strategija monetarne politike bazirana na targetiranju inflacije je započela da se primenjuje nakon što strategija monetarnog targetiranja nije dala adekvatne rezultate. Samo inflatorno targetiranje podrazumeva institucionalnu

⁶ Svensson L., (1997), str. 21

nezavisnost centralne banke koja samostalno ili zajednički sa vladom određuje inflacione ciljeve i strategiju i rok za njihovu realizaciju. Postavljanje cenovne stabilnosti kao nominalnog sidra⁷ postiže se razumljivost oko glavnog cilja centralne banke. Time se istovremeno stvara mogućnost da najšira javnost razume šta je krajnji cilj centralne banke, čime se povećava transparentnost monetarne politike.

Kad je reč o prednostima primene strategije inflatornog targetiranja, prema Mishkin-u⁸, razlozi su sledeći. *Prvo*, inflatorno targetiranje se ne oslanja na stabilan odnos novac-inflacija i stoga su veliki šokovi brzine opticaja, koji iskrivljuju pomenuti odnos, u značajnoj meri irelevantni za funkcionisanje monetarne politike. *Drugo*, korišćenje više informacija, a ne prvenstveno jedne varijable, za utvrđivanje najboljih postavki politike, može da rezultira adekvatnijom politikom. *Treće*, javnost brzo shvata inflacioni target, jer je promena cena neposredna i direktna briga monetarnih vlasti. Inflacioni targeti su, stoga, bolji za povećavanje transparentnosti monetarne politike, jer čine jasnijim ciljeve centralne banke. Četvrto, inflacioni targeti povećavaju odgovornost centralne banke, jer se njeno funkcionisanje sada može meriti na osnovu ostvarenja jasno definisanog targeta. U slučaju, monetarnog targetiranja zbog nestabilnog odnosa novac-inflacija, teže je nametnuti odgovornost centralnoj banci. Time primena inflatornog targetiranja ima mnogo više šansi za uspeh.

Prema Mishkin i Savastano⁹, moguće je izdvojiti sledeće prednosti primene inflatornog targetiranja:

- u poređenju sa primenom strategije targetiranja deviznog kursa, inflatorno targetiranje omogućava da se monetarna politika fokusira i odgovori na šokove, bilo da su domaćeg ili inostranog porekla;
- inflatorno targetiranje ima prednost, jer stabilnost u vezi odnosa između novca i inflacije nije kritična za uspeh te monetarne strategije, zato što ta strategija ne zavisi od te veze;
- inflatorno targetiranje, kao i targetiranje deviznog kursa, je kao strategija lako razumljiva od strane javnosti i pri tome je visoko transparentna. Sa druge strane, targetiranje monetarnih agregata je manje razumljiva strategija od strane javnosti, naročito ako veza između monetarnih agregata i inflacije postane manje stabilna i pouzdana.

⁷ Nominalno sidro je nominalna varijabla koju kreatori monetarne politike koriste da ograniče nivo cena. Kao nominalno sidro, pored stope inflacije, može da se koristi devizni kurs ili novčana masa.

⁸ Mishkin, F.S., (2006), str. 370

⁹ Mishkin, F. S., and Savastano M. A., (2000), str. 32-33

U pogledu nedostataka primene inflatornog targetiranja autori Mishkin i Savastano¹⁰ odbacuju kao relevantne razloge poput: (1) da je primena ove strategije previše rigidna; (2) da je strategija puna diskrecije; (3) da povećava nestabilnost autputa, tj. zaposlenosti i (4) da škodi ekonomskom rastu. Isti autori, sa druge strane kao relevantne nedostatke primene inflatornog targetiranja navode sledeće razloge: (1) inflatorno targetiranje može da stvori slabu odgovornost centralne banke jer je teško kontrolisati stopu inflacije i zato što postoji značajni vremenski zaostatak od efekata dejstva instrumenata monetarne politike na kretanje stope inflacije; (2) inflatorno targetiranje ne može da spreči dominaciju fiskalne politike i (3) fleksibilan devizni kurs, koji podrazumeva primena strategije inflatornog targetiranja, može izazvati finansijsku nestabilnost, naročito ako je zemlja delimično dolarizovana.

3. INFLATORNO TARGETIRANJE U IZABRANIM ZEMLJAMA

Strategiju inflatornog targetiranja analiziraćemo kod centralnih banaka Češke, Poljske i Mađarske. Kako bi se postigla efikasnost u sprovođenju inflatornog targetiranja, monetarna politika treba da bude transparentna. U opštem slučaju, transparentnost monetarne politike se može definisati kao napor da se ublaži informaciona asimetrija između monetarnih vlasti i javnosti. U tom smislu transparentnost (institucionalna transparentnost, politička transparentnost, ekonomska transparentnost, proceduralna transparentnost, operativna transparentnost i drugo), prema Jarmuzek i dr.¹¹, dovodi do tačnijeg očekivanja javnosti i na taj način povećava kredibilitet centralne banke jer učesnici na finansijskom tržištu mogu bolje da ocene njene namere i odluke.

3.1. Inflatorno targetiranje Centralne banke Češke

U decembru 1997. godine Centralna banka Češke je odlučila da od početka 1998. godina započne sa primenom strategije inflatornog targetiranja. Sa novim okvirom monetarne politike, centralna banka je odlučila da postavi inflacioni cilj na međugodišnjoj osnovi za kraj 1998. godine u rasponu 3,5-5,5%, što je predstavljalo kratkoročni kontrolni target. Inflatorno targetiranje je uvedeno 1998. godine iz tri razloga:

1) turbulencije na deviznom tržištu u maju 1997. godine i posledično tome prelazak na rukovođeno fluktuirajući devizni kurs su označili gubitak do tada korišćenog nominalnog sidra (eng. *nominal anchor*), što je predstavljalo

¹⁰ Ibidem, str. 38

¹¹ Jarmuzek, M., Orłowski, L. T. and Radziwill, A., (2004), str. 6

osnov ekonomske transformacije. Fiksni devizni kurs je doprineo stabilizaciji uvoznih cena, koje su imale pozitivan uticaj na celokupnu cenovnu stabilnost usled značajne otvorenosti privrede.

2) drugi razlog je vezan za razvoj inflacije. Stopa inflacije je bila stabilna na nivou od oko 10% na međugodišnjem nivou i ponekad čak i ispod tog nivoa. Veći napredak u sniženju stope inflacije je bilo teško postići zbog generalno nepromenjenih inflacionih očekivanja.

3) centralna banka je odabrala inflatorno targetiranje jer je time postigla konvergenciju monetarnog režima sa režimom zemalja EU.

Prema Ustavu Republike Češke i Zakonu o Centralnoj banci Češke, primarni cilj centralne banke je održavanje cenovne stabilnosti. Centralna banka ostvaruje svoj osnovni cilj, a to je stabilnost cena, tako što menja monetarne uslove koristeći instrumente monetarne politike, naročito referentnu kamatnu stopu.

Neophodan uslov za primenu monetarne politike, koja vodi ka cenovnoj stabilnosti, je nezavisnost centralne banke. Centralna banka Češke nastoji da ispuni taj cilj unutar izabranog monetarnog režima, a to je inflatorno targetiranje¹². Centralna banka je fokusirana na stabilnost potrošačkih cena. U praksi, stabilnost cena ne znači doslovno nepromenljivost cena, već njihov umeren rast. Kao što ističe Horváth i dr.¹³ glavne determinante u postavljanju inflacionih targeta su kretanje stope inflacije u prošlosti, kretanje inflacije drugih zemalja i prethodno definisani inflacioni targeti. Targeti inflacije, po godinama i indikatorima, su prikazani u *Tabeli 1*.

¹² O procesu uvođenja inflatornog targetiranja, kao izabranog monetarnog režima, dodatne informacije je moguće pronaći u radu Clinton K., Hlédik T., Holub T., Laxton D. and Wang H., (2017), „Czech Magic: Implementing Inflation-Forecast Targeting at the CNB“, IMF Working Paper WP/17/21, January 2017.

¹³ Horváth R. and Matějů J., (2011), str. 2

Tabela 1. Inflacioni targeti Centralne banke Češke

a) Inflacioni target postavljen kao indikator neto inflacije:

Godina	Targetirani nivo	Mesec kada target treba da bude ostvaren	Period postavljanja targeta
1998.	5,5% - 6,5%	Decembar 1998.	Decembar 1997.
1999.	4% - 5%	Decembar 1999.	Novembar 1998.
2000.	3,5% - 5,5%	Decembar 2000.	Decembar 1997.
2001.	2% - 4%	Decembar 2001.	April 2000.

b) Targetirani raspon inflacije postavljen kao indeks potrošačkih cena za period januar 2002. - decembar 2005.:

Godina	Targetirani nivo	Mesec kada target treba da bude ostvaren	Period postavljanja targeta
2002.	3% - 5%	Januar 2002.	April 2001.
2005.	2% - 4%	Decembar 2005.	

c) Inflacioni target je postavljen kao bazna inflacija (eng. headline inflation) na međugodišnjem nivou od 3%, za period od januara 2006. do decembra 2009. godine. Centralna banka je nastojala da se u navedenom periodu realizovana stopa inflacije ne razlikuje od postavljenog targeta za više od 1 p.p. naviše i naniže.

d) Inflacioni target je postavljen kao bazna inflacija na međugodišnjem nivou od 2%, sa periodom primene od januara 2010. godine pa sve dok Češka Republika ne postane članica evrozona. Kao i ranije, centralna banka će nastojati da se u navedenom periodu realizovana stopa inflacije ne razlikuje od postavljenog targeta za više od 1 p.p. naviše i naniže.

Izvor: Centralna banka Češka, <https://www.cnb.cz/en/>

Kod projekcije stope inflacije za centralnu banku je relevantan tzv. horizont monetarne politike, koji se odnosi na period 12-18 meseci unapred. Pored sagledavanja unutrašnjih faktora, kod projekcije se uzimaju u obzir i eksterni faktori, pre svega kretanje cene energenata, kretanje stope inflacije drugih zemalja, poslovni ciklusi glavnih trgovinskih partnera Češke Republike i kretanje deviznog kursa evra u odnosu na američki dolar. U pogledu inflacionih očekivanja prema poslednjim raspoloživim podacima iz juna 2019. godine finansijski sektor projektuje da će prosečna stopa inflacije godinu dana unapred od juna 2019. godine postići međugodišnji nivo od 2,1%, a za tri godina unapred od juna 2019. godine međugodišnji nivo od 2,0%.

Prema Filáček-u¹⁴ (2007), bitna je i analiza ispunjenja inflacionih targeta iz tri razloga. *Prvo*, to može da poboljša tačnost prognoza. *Drugo*, pomaže zaposlenima centralne banke i članovima izvršnog odbora da razumeju kapacitet i ograničenja prognoze, a koje imaju uticaja u procesu donošenja odluka. *Treće*, time se povećava transparentnost monetarne politike i njen kredibilitet.

Tokom 2013-2015. godine stopa inflacije je bila ispod ciljane vrednosti od 2%, čemu je najvećim delom doprineo pad cene nafte i pad administrativnih cena (u decembru navedenih godina međugodišnja stopa inflacije je iznosila 1,4%, 0,1% i 0,1%, respektivno). Na kraju 2016. godine ostvarena je međugodišnja stopa inflacije od 2%, što je u okviru targeta, čemu je najvećim delom doprineo porast zarada (porast nominalne zarade tokom cele posmatrane godine iznosi 4,2%, a realne 3,7%). Inflacija je i na kraju 2017. (2,6% međugodišnje) i na kraju 2018. godine (2,1% međugodišnje) bila u okviru targeta. U junu 2019. godine međugodišnja stopa inflacije u Češkoj je iznosila 2,7%, čemu je najvećim delom doprineo porast indirektnih poreza od 2,8% međugodišnje.

3.2. Inflatorno targetiranje Centralne banke Poljske

Prema članu 227. Ustava Republike Poljske¹⁵, centralna banka je odgovorna za vrednost poljske valute, dok je u članu 3. Zakona o Centralnoj banci Poljske¹⁶ navedeno da je glavni cilj banke očuvanje cenovne stabilnosti. Centralna banka Poljske primenjuje smernice za sprovođenje monetarne politike koje definiše monetarni odbor banke. Od 1998. godine centralna banka

¹⁴ Filáček J., (2007), str.21

¹⁵ <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

¹⁶ http://www.nbp.pl/en/aktyprawne/the_act_on_the_nbp.pdf

primenjuje inflatorno targetiranje. Pri definisanju inflatornih targeta centralna banka u obzir uzima kretanje istorijskih stopa inflacije, kretanje stope inflacije drugih zemalja i kretanje inflacionih očekivanja¹⁷. U periodu 1999 – 2003. godina, prema srednjoročnoj strategiji monetarne politike, targetirana stopa inflacije je postavljena na nivou od blizu, ali ispod 4% na međugodišnjem nivou. Od 2004. godine centralna banka je započela primenu tzv. permanentnog targeta (eng. *permanent target*) koji je definisan kao međugodišnji nivo indeksa potrošačkih cena na nivou od 2,5%, sa simetričnim granicama fluktuacije od +/- 1 p.p. i ovaj target se meri i objavljuje na mesečnom nivou kao procentualna promena indeksa potrošačkih cena posmatranog meseca u odnosu na isti mesec prethodne godine. Među najbitnijim razlozima koje je centralna banka navela da od 2004. godine postavi centralni target od 2,5% sa granicama fluktuacije od +/- 1 p.p. su sledeći:

1) ovaj permanentni target centralna banka će primenjivati sve dok se Poljska ne pridruži mehanizmu deviznih kurseva tj. *Exchange Rate Mechanism (ERM II)*;

2) monetarna politika je nedvosmisleno fokusirana da očuva stopu inflacije na međugodišnjem nivou od blizu 2,5% i u okviru granica fluktuacije. Ovaj pristup omogućava bolje sidro (eng. *anchor*) i bolju povezanost sa inflacionim očekivanjima i

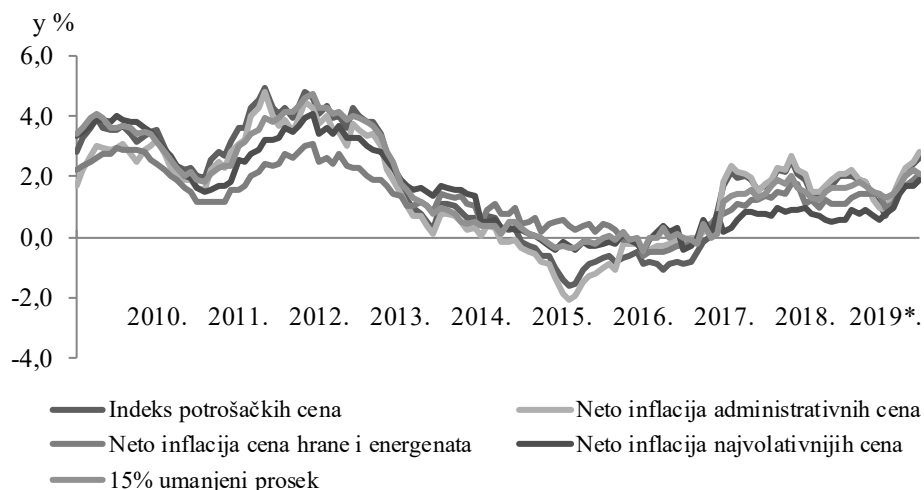
3) fluktuacija međugodišnje stope inflacije unutar granica fluktuacije se može tretirati kao prirodna posledica manjih šokova i dejstva faktora u okviru poslovnih ciklusa. Svakako da će uticaj neočekivanih i jakih šokova, čime će targetirana stopa biti iznad cilja, zahtevati reakciju centralne banke.

Period 2011-2016. godina karakterišu stope inflacije ispod postavljenog targeta, što je posledica globalnog pada cene energenata, sniženja domaće tražnje i pada cene hrane. U decembru 2017. godine postignuta stopa inflacije je bila u okviru targeta (2,1% međugodišnje), čemu je doprineo rast BDP-a od 4,6%, ali i porast zarada. Na kraju 2018. godine došlo je usporavanja

¹⁷ Više informacija o inflacionim očekivanjima Centralne banke Poljske se može dobiti iz radova Lyziak T. and Stanislawski E., (2006), „Consumer inflation expectations: Survey questions and quantification methods – the case of Poland“, National Bank of Poland, Paper No. 37, March 2006., Szyszko M., (2011), „The interdependences of central bank’s forecasts and economic agents inflation expectations: Empirical study“, National Bank of Poland, Paper No. 105, 2011., Lyziak T., (2012), „Inflation expectations in Poland“, National Bank of Poland, Paper No. 115, 2012. i Lyziak T., (2014), „Inflation expectations in Poland, 2001–2013: Measurement and macroeconomic testing“, National Bank of Poland, Paper No.178, 2014.

međugodišnje stope inflacije, što se najvećim delom duguje padu cene nafte, i u decembru stopa je iznosila 1,1%. Prema poslednjim raspoloživim podacima međugodišnja stopa inflacije u junu 2019. godine je iznosila 2,6%.

Grafikon 1. Kretanje međugodišnje stope inflacije i mere bazne inflacije

***Napomena:** Podaci zaključno sa junom 2019. godine

Izvor: Kalkulacija Centralne banke Poljske na bazi podataka Zavoda za statistiku Poljske, <https://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/srodeken.htm>

Osim praćenja indeksa potrošačkih cena, centralna banka analizira i kretanje bazne inflacije (eng. *core inflation*). Od marta 2009. godine Centralna banka Poljske obračunava i publikuje sledeće mere bazne inflacije¹⁸:

- **neto inflacija kontrolisanih cena** (eng. *inflation net of administered prices*). Ovaj indikator je kreiran kako bi se eliminisale cene koje su pod uticajem različitih načina regulacije i time distribucija njihovih promena ne odražava dugoročni trend inflacije. W
- **neto inflacija najvolatilnijih cena** (eng. *inflation net of most volatile prices*). Ovaj indikator je formiran kako bi se isključio uticaj cena (eng. *disrupted prices*) koje mogu izazvati poremećaj u obračunu bazne inflacije. Ovoj kategoriji pripadaju ona dobra i usluge koje su pod uticajem različitih šokova ponude i tražnje i/ili su pod uticajem sezonske komponente.

¹⁸ <http://www.nbp.pl/statystyka/bazowa/core.pdf>

- **neto inflacija cena hrane i energenata** (eng. *inflation net of food and energy prices*). Ova mera bazne inflacije eliminiše cene dobara koje su posebno osetljive na interne i eksterne šokove ponude. U ovoj grupi dobara se nalaze cene hrane, nealkoholnih pića i cene energenata.
- **15% umanjeni prosek** (eng. *15% trimmed mean*) koji predstavlja ponderisan prosek, izračunat na bazi metodologije obračuna indeksa potrošačkih cena, time što su kumulativni ponderi cenovnih grupa, koji su prethodno poređeni prema rastućem nizu, razvrstani su na one koji imaju 15% viši ponder i na one koji imaju 85% niži ponder.

Pored praćenja tekuće stope inflacije i analize inflacionih očekivanja, centralna banka objavljuje i prognozu stope inflacije. Projekcija se priprema tri puta godišnje i publikuje se u martu, julu i novembru u četvrtom poglavlju izveštaja o inflaciji. Projekcija pokriva vremenski period do tri godine od dana objave. Poslednje raspoložive projekcije su iz marta 2019. godine i prema tim podacima međugodišnja stopa inflacije se za kraj 2019. godine očekuje na nivou od 1,7%, za kraj 2020. godine 2,7% i za kraj 2021. godine 2,5%.

U decembru 2008., 2009. i 2010. godine ostvarena međugodišnja stopa inflacije je bila u okviru postavljenog targeta od 2,5% \pm 1 p.p. (stope inflacije su iznosila 3%, 3,5% i 3,1%, respektivno), što se duguje porastu cene nafte i rastu cene hrane. Period 2011-2016. godina su karakterisale stope inflacije ispod postavljenog targeta, što je posledica globalnog pada cene energenata, sniženja domaće tražnje i pada cene hrane. U 2017. godine došlo je do postepenog porasta stope, koja je u proseku te godine iznosila 2,0%, a u decembru 2,1%. Ovakvo kretanje stope inflacije tokom 2017. godine može se pripisati porastu zarada i domaće tražnje, ali i povoljnim ekonomskim uslovima (rast stope BDP-a u 2017. godini je iznosio 4,6%, naspram 3,0% u 2016. godini). Do ponovnog usporavanja međugodišnje stope inflacije dolazi u 2018. godini, usled sniženja cene nafte, i na kraju godine stopa je bila ispod targeta i iznosila je 1,1%. U junu 2019. godine međugodišnja stopa inflacije je iznosila 2,6%.

3.3. Inflatorno targetiranje Centralne banke Mađarske

Primarni cilj Centralne banka Mađarske je da postigne i održi cenovnu stabilnost. Kako navodi Kerényi¹⁹ od leta 2001. godine centralna banka je započela primenu inflatornog targetiranja i pod tim režimom banka nastoji da javno saopšti inflatorne targete i pri njihovom ostvarenju koristi instrumente

¹⁹ Kerényi Á., (2014), str. 45

monetarne politike koji su joj na raspolaganju. Istorijski pregled targeta inflacije je dat u *Tabeli 2*. Važan deo inflatornog targetiranja i procesa donošenja odluka u oblasti monetarne politike je kvartalna projekcija inflacije, čija je svrha da doprinese procesu donošenja monetarnih odluka i same projekcije su bazirane na endogenim pretpostavkama monetarne politike.

Tabela 2. Inflacioni targeti Centralne banke Mađarske

Targetirana međugodišnja stopa inflacije	Period na koji se odnosi target	Period usvajanja targeta
7%	decembar 2001.	jun 2001.
4,50%	decembar 2002.	jun 2001.
3,50%	decembar 2003.	decembar 2001.
3,50%	decembar 2004.	oktobar 2002.
4%	decembar 2005.	oktobar 2003.
3,50%	decembar 2006.	novembar 2004.
3%	trenutno	avgust 2005.
3% +/- 1 p.p.	trenutno	mart 2015.

Izvor: Centralna banka Mađarske, <https://www.mnb.hu/en>

Promena referentne kamatne stope može da utiče na buduće kretanje stope inflacije kroz različite kanale monetarne transmisije, od kojih su tri najvažnija:

- *kanal kamatne stope* (eng. *interest rate channel*) – kanal kamatne stope podrazumeva proces u kojem referentna kamatna stopa centralne banke u određenoj meri utiče na kamatu na kredite denominirane u forintama i time posleđično utiče na potrošnju i investiciono ponašanje ekonomskih agenata, tj. na tražnju za dobrima i uslugama.
- *kanal deviznog kursa* (eng. *exchange rate channel*) – kretanje stope inflacije može biti pod uticajem kanala deviznog kursa. Porast (sniženje) referentne kamatne stope generiše priliv (odliv) kapitala, pod pretpostavkom da je percepcija rizika od strane investitora nepromenjena.
- *kanal očekivanja* (eng. *expectations channel*) – ima ključnu ulogu u modernom centralnom bankarstvu. Jedno objašnjenje je da pri donošenju odluke o visini referentne kamatne stope centralne banke ne uzimaju u obzir samo tekuća dešavanja, već i uticaj očekivanog dešavanja u realnoj ekonomiji i kretanju buduće stope inflacije.

Centralni međugodišnji target od 3% centralne banke je u skladu sa međunarodnom praksom, ali je malo iznad nivoa inflacije koja je definisana od strane Evropske centralne banke od blizu, ali ispod 2%. Razlog ove razlike je u procesu konvergencije mađarske ekonomije, u kojoj postoji širi jaz između inflacije razmenljivih i nerazmenljivih dobara. Centralna banka objavljuje i projekcije međugodišnje stope inflacije i za kraj 2019. godine očekuje međugodišnju stopu inflacije od 3,2%, za kraj 2020. godine 3,4% i za kraj 2021. godine 3,3%.

Nakon prve polovine 2010. godine kada je inflacija bila iznad cilja (raspon kretanja stope 5,1-6,4%), sve do kraja 2011. godine stopa je najvećim delom bila u targetiranim okvirima. Usled rasta stope poreza na dodatu vrednost na početku 2012. godine, sa 25% na 27%, tokom cele godine ostvarena inflacija je bila iznad cilja i kretala se u rasponu 5-6,6%. Do značajnog usporavanja stope inflacije dolazi od aprila 2013. godine, a u aprilu 2014. godine prvi put je zabeležena negativna međugodišnja stopa (-0,1%) od kada je centralna banka započela primenu režima targetiranja inflacije. U periodu od aprila 2013. godine do decembra 2016. godine stopa je u kontinuitetu ispod cilja. Ovakav razvoj u kretanju stope se najvećim delom duguje padu regulisanih cena u 2013. godini i pad cene nafte u periodu 2013-2016. godina. U 2017. i 2018. godini međugodišnja stopa inflacije je bila u okviru targeta i u decembru navedenih godina je iznosila 2,4% i 2,7%, respektivno. Prema poslednjim raspoloživim podacima međugodišnja stopa inflacije u junu 2019. godine je iznosila 3,4%.

3.4. Pouke i iskustva analiziranih zemalja u primeni inflatornog targetiranja

Prethodni deo rada je bio posvećen analizi rezultata targetiranja inflacije u Češkoj, Poljskoj i Mađarskoj. Rezultate ove monetarne strategije analiziranih zemalja možemo sumirati na sledeći način:

- sve navedene zemlje su često menjale postavljene targete (bilo da su oni postavljeni kao centralna vrednost sa granicama odstupanja ili kao jedinstvena vrednost), što potencijalno može ukazati na problem kontrole stope inflacije, neophodnost prilagođavanja instrumenata monetarne politike promeni cilja inflacije, kao i potencijalnom smanjenju kredibiliteta u vođenju monetarne politike. Česta promena targeta vodi i nepoverenju javnosti da će centralna banka postavljene ciljeve zaista i da ostvari;

- pored promene visine targeta, u slučaju Češke, imali smo i čestu promenu šta zapravo predstavlja cilj centralne banke. U inicijalnom periodu to je bio indeks neto inflacije, a potom indeks potrošačkih cena;
- navedene zemlje su male otvorene privrede koje su izložene dejstvu eksternih šokova, koji mogu da utiču na kretanje stope inflacije (npr. geopolitička nestabilnost, uticaji mera globalnih centralnih banaka, fluktuacija cena nafte i ostalih proizvoda) i
- navedene zemlje su u isto vreme postale članice Evropske unije (1. maj 2004. godine) i bilo je potrebno vreme da se izvrši prilagođavanje i konvergencija monetarnih režima prikazanih zemalja sa monetarnim režimom već postojećih članica Evropske unije.

4. MONETARNA POLITIKA NARODNE BANKE SRBIJE

Monetarni odbor Narodne banke Srbije usvojio je u decembru 2008. godine Memorandum o ciljanju (targetiranju) inflacije kao monetarnoj strategiji²⁰, kojim se definiše formalna primena režima inflacionog targetiranja od 1. januara 2009. godine. Memorandum o ciljanju (targetiranju) inflacije kao monetarnoj strategiji sačinjen je u skladu sa Sporazumom Narodne banke Srbije i Vlade Republike Srbije o ciljanju (targetiranju) inflacije, koji je usvojen na sednici Vlade Republike Srbije od 19. decembra 2008. godine.

Ciljana stopa inflacije, kao godišnja procentualna promena indeksa potrošačkih cena, jedina je numerička smernica za monetarnu politiku koju sprovodi Narodna banka Srbije. Za period od januara 2019. do decembra 2021. godine ciljana stopa inflacije iznosi 3%, s dozvoljenim odstupanjem $\pm 1,5$ p.p.²¹. U junu 2019. godine međugodišnja stopa inflacije iznosila je 1,5%. Ciljanu stopu inflacije Narodna banka Srbije postiže promenama referentne kamatne stope, koja se primenjuje u sprovođenju glavnih operacija monetarne politike (trenutno, ta stopa se primenjuje u repo operacijama, ročnosti nedelju dana, u kojima narodna banka povlači višak dinarske likvidnosti iz bankarskog sektora). Ta kamatna stopa predstavlja osnovni instrument monetarne politike, dok ostali instrumenti monetarnog regulisanja (operacije na otvorenom tržištu, stalne olakšice, obavezna rezerva i intervencije na deviznom tržištu) imaju pomoćnu ulogu i doprinose nesmetanoj transmisiji uticaja referentne kamatne stope na tržište, kao i razvoju finansijskih tržišta, bez ugrožavanja

²⁰ http://www.nbs.rs/internet/latinica/30/memorandum_monetarna_strategija_122008.pdf

²¹ http://www.nbs.rs/internet/latinica/30/memorandum_ciljevi_do_2021.pdf

stabilnosti finansijskog sistema. U julu 2019. godine referentna kamatna stopa je snižena za 0,25 p.p. na 2,75%, što predstavlja najniži nivo stope u režimu ciljanja inflacije.

Pri primeni targetiranja inflacije dominantan kanal bi trebalo da bude kanal kamatne stope, što u Srbiji nije slučaj usled prisustva visokog stepena evroizacije. Upravo visok nivo evroizacije (nizak nivo dinarizacije) utiče da Narodna banka Srbije ne primenjuje čist režim inflatornog targetiranja, jer pored brige o kretanju stope inflacije primenjuje i devizne intervencije na međubankarskom deviznom tržištu. Oko 70% depozita i kredita je u deviznom znaku, pretežno u evru, dok je devizni deo javnog duga u ukupnom javnom dugu oko 74%. Neophodnost primene deviznih intervencija, kako bi se sprečila prekomerna dnevna fluktuacija kretanja vrednosti dinara u odnosu na evro, proističe iz koeficijenta prenosa (eng. *pass-through*) i uticaja deviznog kursa na stopu inflacije. Dualni cilj monetarne politike koji se ogleda u istovremenom targetiranju inflacije i odbrani kursa nije novina. Centralna banka Češke je u periodu od novembra 2013. do aprila 2017. godine deviznim intervencijama branila devizni kurs češke krune u odnosu na evro radi sprečavanja deflacije, dok je Centralna banka Švajcarske u periodu od avgusta 2011. do januara 2015. godine branila donju granicu deviznog kursa postavljenu na nivou od 1,20 švajcarskih franaka po jednom evru²².

Kako bismo uvideli da li je moguća promena targeta monetarne politike u Srbiji testiraćemo istraživačku hipotezu koju smo postavili na sledeći način: *Promena targeta bi mogla da bude zasnovana na targetiranju monetarnih agregata*. Da bismo uvideli da li je moguće monetarno targetiranje u Srbiji potrebno je da ispitamo da li postoji korelacija između monetarnog agregata i kretanja stope inflacije. Cilj korelacione analize je da se utvrdi da li između varijacija posmatranih pojava postoji kvantitativno slaganje i ako postoji u kom stepenu. Ako se posmatraju dve pojave reč je o prostoj korelaciji, a ako je reč o više pojava onda o višestrukoj korelaciji. Zadatak proste linearne korelacije jeste da pokaže da između varijacija dve pojave postoji prosta pravolinijska veza. Koeficijent korelacije predstavlja pokazatelj stepena kvantitativnog slaganja između promenljivih. Koeficijent proste linearne korelacije se u osnovnom skupu označava sa ρ , a u uzorku sa r i može uzeti vrednosti samo u intervalu od -1 do 1, tj. $-1 \leq \rho \leq 1$ i $-1 \leq r \leq 1$.

Analiziraćemo nivo korelacije između najšireg monetarnog agregata M3 i stope inflacije. Podaci na kojima ćemo izvršiti proračun korelacije su

²² Martin V., (2018), str. 43-49

godišnja stopa rasta monetarnog agregata M3 i indeksa potrošačkih cena (IPC). Obe stope predstavljaju međugodišnju promenu navedenih varijabli u decembru navedene godine (*Tabela 3*).

Tabela 3. Korelaciona analiza između M3 i IPC

Varijable	Godina										
	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
M3	9,8	21,5	12,9	10,3	9,4	4,6	7,6	6,6	11,6	3,6	14,5
IPC	8,6	6,6	10,3	7,0	11,9	2,2	1,7	1,5	1,6	3,0	2,0
Vrednost koeficijenta korelacije iznosi: 0,30											

Izvor: Narodna banka Srbije, <http://www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html>

Kao rezultat proste korelacije dobijamo da varijacija između navedenih varijabli iznosi 0,30, što ukazuje da je nivo korelacije nizak, gotovo zanemarljiv. Na bazi ovog rezultata možemo zaključiti da monetarno targetiranje ne bi bila adekvatna strategija u Srbiji i time odbacujemo početnu istraživačku hipotezu.

Pošto je Srbija mala, otvorena privreda postoji opravdanost primene targetiranja inflacije, koja može predstavljati apsorber kako internih, tako i eksternih šokova. Uz primenu rukovođeno fleksibilnog deviznog kursa postiže se usklađenost režima deviznog kursa i cilja monetarne politike. U poslednjih šest godina inflacija je u većem delu posmatranog periodu unutar targeta, postignuta je relativna stabilnost deviznog kursa dinara u odnosu na evro, a postoji i usidrenost inflacionih očekivanja finansijskog sektora i privrede, što ukazuje na uspeh strategije ciljanja inflacije i doprinosi povećanju kredibiliteta monetarne politike.

ZAKLJUČAK

Važan deo ukupne ekonomske politike jedne zemlje jeste monetarna politika, koja putem svojih instrumenata ima za cilj da postigne stabilnost cena, stabilnost kursa domaće valute, opštu privrednu stabilnost i regulaciju količine novca u opticaju koja je u funkciji prethodno pomenutih ciljeva. Pri tome, monetarna politika je samo jedna od parcijalnih ekonomskih politika unutar jedinstvene makroekonomske politike i pri definisanju njenih ciljeva treba da se uzme uticaj koji ona ima na druge parcijalne makroekonomske politike. Prilikom izbora cilja monetarne politike centralna banka, uvažavajući zakonska rešenja, može da targetira monetarne agregate, da tagretira devizni

kurs, da targetira inflaciju kao i da kombinuje neki od prethodno nabrojanih režima.

Rad je posvećen analizi rezultata inflatornog targetiranja u Češkoj, Poljskoj i Mađarskoj. Ove tri zemlje su izabrane jer one, kao i Narodna banka Srbije, primenjuju ciljanje inflacije i rukovođeno fluktuirajući devizni kurs. Ovaj pristup analizi omogućava da se sagledaju rezultati monetarne strategije analiziranih zemalja, uz mogućnost da se dobra međunarodna praksa iskoristi za unapređenje monetarne politike u Srbiji. Za izabrane zemlje analizirali smo kako su kroz vreme menjale numeričke vrednosti svojih targeta, šta su sve koristile kao analitički i komunikacioni indikator inflacije i prikaz obrazloženja u razvoju stope inflacije tokom vremena.

Sve tri analizirane zemlje su često menjale targete inflacije, što je za posledicu imalo neophodnu prilagođenost instrumenata monetarne politike i sniženje kredibiliteta monetarne politike. Istovremeno su tri analizirane zemlje postale članice Evropske unije i bilo im je potrebno vreme da izvrše konvergenciju svoje monetarne politike sa monetarnim režimom već postojećih članica Evropske unije.

Narodna banka Srbije može da koristi iskustva u primeni targetiranja inflacije analiziranih zemalja, jer i sama od 2009. godine primenjuje istu strategiju. Od značaja je i sagledati iskustva tih zemalja u konvergenciji monetarnih politika u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, jer je Srbija u predpristupnim pregovorima. Pored targetiranja inflacije Narodna banka primenjuje rukovođeno fleksibilan devizan kurs i primenjuje intervencije na deviznom tržištu kako bi sprečila prekomerne dnevne oscilacije deviznog kursa dinara u odnosu na evro i prelivanje dejstva deviznog kursa na kretanje inflacije. Istovremeno Srbija ima zastupljen visok stepen evroizacije, kako na strani depozita, tako i na strani kredita, čime se ograničava dejstvo monetarne politike.

U radu smo analizirali mogućnost promene targeta Narodne banke Srbije primenom ciljanja monetarnih agregata. Kako bismo pokazali da li je opravdano primeniti monetarno targetiranje koristili smo proračun proste koleracije. Varijable koje smo koristili u proračunu su godišnja stope rasta monetarnog agregata M3 u periodu od 2008. do 2018. godine i međugodišnja stopa inflacije u decembru svake od navedenih godina. Vrednost koeficijenta korelacije iznosi 0,30, što ukazuje na slabu, gotovo zanemarljivu, vezu između

najšireg monetarnog agregata M3 i međugodišnje stope inflacije. To ukazuje da u trenutnim okvirima strategija targetiranja monetarnih agregata u Srbiji nije adekvatna i iz tih razloga smo početnu istraživačku hipotezu odbacili.

Vođenje monetarne politike Narodne banke Srbije i potencijalna promena njenih instrumenata u narednom periodu zavisice od odluka globalnih centralnih banaka, pre svega Sistema federalnih rezervi i Evropske centralne banke, neizvesnosti u pogledu razvoja situacije u vezi sa rastom protekcionizma u svetskoj trgovini (posebno odnos između SAD-a i Kine) i budućeg kretanja cena nafte i ostalih proizvoda. Monetarna politika Narodne banke Srbije treba da bude usmerena ka postizanju i održavanju cenovne i finansijske stabilnosti, uz dalji rad ka povećanju stepena dinarizacije i održavanju usidrenosti inflacionih očekivanja.

COMPARATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCES IN IMPLEMENTATION OF INFLATOR TARGETING

Summary

Inflation targeting, in addition to targeting monetary aggregates, exchange rates or a combination of the previously mentioned monetary policy regimes, is available to the monetary authorities in the choice of monetary policy strategy. In addition, the ultimate goal of applying monetary policy is price and financial stability. The aim of this paper is to compare the international experience in the implementation of inflation targeting. In this paper, we will present operational approaches to targeting inflation and the advantages and disadvantages of applying this strategy. In addition, the focus of the analysis is in the presentation of inflation targeting in the central banks of the Czech Republic, Poland, and Hungary. These three countries have been selected because, like the National Bank of Serbia, they apply inflation targeting and a flexible exchange rate. This comparison is recommended in order to see the lessons and experiences in implementing the mentioned strategy in the analyzed countries, which can be the basis for improving the monetary policy of the National Bank of Serbia.

Key words: inflation targeting, monetary policy, consumer price index, nominal anchor

LITERATURA

Clinton K., Hlédik T., Holub T., Laxton D. and Wang H., (2017), „Czech Magic: Implementing Inflation-Forecast Targeting at the CNB“, IMF Working Paper, WP/17/21, January 2017, pp. 1- 56

Filáček J., (2007), „Why and How to Assess Inflation Target Fulfilment“, Czech National Bank, Working paper series 11, 11/2007, pp.1-30

Friedman, M. B. and Kuttner K., (1996), “A Price Target for U.S. Monetary Policy? Lessons from the Experience with Money Growth Targets”, Brookings Papers on Economic Activity, pp. 1-70

Horváth R. and Matějů J., (2011), „How are Inflation Targets Set?“, Czech National Bank, Working paper series 6, 6/2011, pp. 1-48

http://www.nbp.pl/en/aktyprawne/the_act_on_the_nbp.pdf[Pristup: 12/05/19]

<http://www.nbp.pl/statystyka/bazowa/core.pdf>[Pristup: 20/05/19]

http://www.nbs.rs/internet/latinica/30/memorandum_ciljevi_do_2021.pdf[Pristup: 15/07/19]

http://www.nbs.rs/internet/latinica/30/memorandum_monetarna_strategija_122008.pdf[Pristup: 15/07/19]

<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> [Pristup: 13/05/19]

<https://www.cnb.cz/en/> [Pristup: 15/05/19]

<https://www.mnb.hu/en/>[Pristup: 18/05/19]

<https://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/srodeken.htm>[Pristup: 20/05/19]

Jahan S., (2012), „Inflation Targeting: Holding the Line“, *Finance & Development*,pp.72-73

Jarmuzek, M.,Orlowski, L. T. and Radziwill, A., (2004),„Monetary Policy Transparency in the Inflation Targeting Countries: The Czech Republic, Hungary and Poland“, CASE Studies and Analyses, Working Paper No. 281. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=666102> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.666102>

Kerényi Á., (2014), „Inflation targeting worldwide and in Hungary – A miracle or a disaster?“, *Crisis Management and the Changing Role of the State*, University of Szeged Doctoral School in Economics, pp. 33-51

Lyziak T. and Stanislawska E., (2006), „Consumer inflation expectations: Survey questions and quantification methods – the case of Poland“, *National Bank of Poland*, Paper No. 37, pp. 1-27

Lyziak T., (2012), „Inflation expectations in Poland“, *National Bank of Poland*, Paper No. 115, pp. 1-42.

Lyziak T., (2014), „Inflation expectations in Poland, 2001–2013: Measurement and macroeconomic testing“, *National Bank of Poland*, Paper No.178, pp. 1-36

Martin V., (2018), „The Exchange Rate Commitment as Additional Instrument of Monetary Policy in Czech Republic, Switzerland and Israel“, *Ekonomske ideje i praksa*, broj 31, decembar 2018, pp. 41-57

Mishkin F. S., (2000), „From monetary targeting to inflation targeting: Lessons from the industrialized countries“, *Columbia University and National Bureau of Economic Research*, pp. 1-41

Mishkin F. S., (2006), „Strategija monetarne politike: Kako smo dospeli ovde?“, *Panoeconomicus*, 4, pp. 359-388

Mishkin F. S., (2010), „Inflation targeting in emerging market countries“, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 7618, pp. 1-14

Mishkin, F. S., and Savastano M. A., (2000), “Monetary Policy Strategies For Emerging Market Countries: Lessons From Latin America”, *National Bureau Of Economic Research*, Working Paper Series, Working Paper 7617, pp. 1-67

Svensson L., (1997), „Inflation Forecast Targeting: Implementing and Monitoring Inflation Targets“, *European Economic Review*, Volume 41, Issue 6, June 1997, pp. 1-38

Szyszko M., (2011), „The interdependences of central bank’s forecasts and economic agents inflation expectations: Empirical study“, *National Bank of Poland*, Paper No. 105, pp. 1-55

Pregledni članak

KLJUČNI IZAZOVI ODRŽIVOG RAZVOJA - ISCRPLJIVANJE NEOBNOVLJIVIH ENERGETSKIH RESURSA I IZMENA GLOBALNE KLIME

Bojan Vračarević*

bojanvracarevic@gmail.com

Rezime

Umereni pristup održivom razvoju stavlja u fokus kritični prirodni kapital kao onaj deo prirodnog kapitala koji je neophodan za obavljanje ključnih funkcija životne sredine i koji ne može biti supstituisan drugim vrstama kapitala (stvorenim i/ili ljudskim). U okviru prirodnih resursa posebno mesto zauzimaju energetske resursi, a u okviru njih neobnovljivi energetske resursi, kako zbog njihovog značaja za ekonomski razvoj i nivo društvenog blagostanja, tako i zbog činjenice da od njih zavise bitne funkcije prirodnih sistema. Ukupna svetska potrošnja energije se u protekle četiri decenije više nego duplirala, prvenstveno usled naglog porasta svetske populacije i ubrzanog ekonomskog razvoja. Oba ova procesa su posebno izražena u zemljama u razvoju. Uprkos otrežnjujućoj spoznaji o neverovatnoj dinamici iscrpljivanja neobnovljivih resursa i krajnje negativnim posledicama po životnu sredinu, učešće energetske izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije se nije značajno menjalo poslednjih decenija. Danas fosilna goriva podmiruju skoro 70% energetske potreba. Najveći deo globalne emisije GHG gasova potiče upravo od sagorevanja fosilnih goriva, čak preko 60%. Slično kao i u pogledu potrošnje energije, zemlje u razvoju sve više dobijaju na značaju i u procesu emisije CO₂ - njihovo učešće u svetskoj emisiji se dupliralo u poslednje četiri decenije. Danas su industrija i saobraćaj gotovo izjednačeni u ukupnoj svetskoj potrošnji energije. Posebno je značajno što potrošnja energije u saobraćaju raste po najvećoj stopi - u poslednje četiri decenije se skoro utrostručila. Takođe, nafta kao energetske izvor gubi na značaju u svim sektorima osim u saobraćaju.

Ključne reči: održivi razvoj, potrošnja energije, fosilna goriva, GHG emisija, izmena globalne klime

* Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

UVOD

Iako u literaturi postoje različite interpretacije i definicije održivog razvoja, ovde je sigurno reč o centralnom konceptu kako u domenu ekonomskog razvoja, tako i u sferi očuvanja životne sredine.

U zavisnosti od mogućnosti supstitucije prirodnog kapitala stvorenim i ljudskim kapitalom možemo razlikovati četiri osnovna pristupa održivom razvoju: slab, umereni, jak i apsurdno jak održivi razvoj¹. Za razliku od ostalih pristupa umereni održivi razvoj (*intermediate sustainability*, eng.) zahteva ne samoodržavanje ukupne sume kapitala, već pridaje značajnu pažnju i njegovoj strukturi. Stoga je neophodno definisati i pratiti kritične nivoe svake vrste kapitala kako jedna vrsta ne bi bila potpuno uništena tokom procesa ekonomskog razvoja. Pretpostavka je da su prirodni i stvoreni kapital supstitabilni do neke kritične granice nakon koje su komplementarni.

U okviru umerenog pristupa održivom razvoju možemo govoriti o *kritičnom prirodnom kapitalu* kao onom delu prirodnog kapitala koji, u slučaju degradacije, može biti zauvek izgubljen. To je onaj deo kapitala koji je neophodan za obavljanje bitnih funkcija životne sredine, koji ne može biti supstituisan drugim vrstama kapitala (stvorenim i/ili ljudskim). Sam kritični prirodni kapital mora da bude prioritet u odnosu na dohodak koji proizilazi iz njega². Ukoliko ekonomski razvoj dovodi do uništenja ovog dela prirodnog kapitala onda se takav razvoj, s punim pravom, može smatrati neodrživim. Mnogi autori koji se bave životnom sredinom, ističu da je minimalni neophodan uslov za postizanje održivosti, zapravo, neophodno očuvanje prirodnog kapitala.

Nigde nije toliko evidentna oštra kolizija između ciljeva održivog i ekonomskog razvoja, kao u sferi iscrpljivanja neobnovljivih energetske izvora³. U okviru prirodnih resursa posebno mesto zauzimaju energetske resursi, a u okviru njih neobnovljivi energetske resursi, kako zbog njihovog značaja za ekonomski razvoj i nivo društvenog blagostanja, tako i zbog činjenice da od njih zavise bitne funkcije prirodnih sistema. Potrošnja neobnovljivih (fosilnih) izvora energije i emisija GHG gasova su neodvojivi, te se stoga mogu posmatrati kao lice i naličje istog procesa.

¹ Daly & Cobb, 1994.

² Pearce, 1991.

³ Jovanović, 2010.

1. POTROŠNJA ENERGIJE - DETERMINANTE, TRENDOVI I PERSPEKTIVE

Ne samo da svetska potrošnja energije raste iz godine u godinu, već su posebno zabrinjavajuće nagle stope rasta i prognoze potrošnje energije u decenijama koje slede. Ukupna svetska potrošnja energije se u protekle četiri decenije više nego duplirala, sa 4.661 Mtoe (megatona ekvivalentne nafte) na 9.555 Mtoe (Tabela 1).

Tabela 1. Ukupna svetska finalna potrošnja energije (u Mtoe), 1973-2016. godina

Godina	1973.	1980.	1990.	2000.	2005.	2010.	2016.
Svet	4.661,1	5.367,7	6.271,0	7.035,5	7.978,1	8.832,1	9.555,3

Izvor: International Energy Agency, 2018c

Presudan uticaj na globalnu potrošnju energije imaju dva faktora. Prvi faktor je nagli porast svetske populacije, koji karakteriše drugu polovinu prošlog veka, a posebno poslednje decenije. Dok broj stanovnika u najrazvijenijim zemljama sveta relativno stagnira, zemlje u razvoju doživljavaju pravu demografsku eksploziju (Tabela 2). Broj stanovnika u zemljama u razvoju se gotovo učetvorostručio u poslednjih pola veka. Pritom izraženi procesi urbanizacije dovode do drastičnog porasta stanovnika upravo u gradovima, posebno u velikim gradovima. Već danas učešće milionskih gradova zemalja u razvoju u ukupnoj svetskoj populaciji prevazilazi 20%. Svi ovi trendovi, posebno prominentni u zemljama u razvoju, nezadrživo guraju potrošnju energije napred.

Tabela 2. Svetska populacija u metropolama sa preko milion stanovnika razvijenog i nerazvijenog sveta (u 000), 1950-2025. godina

Godina	1950.	1990.	2000.	2010.	2025.
Svet					
Ukupan broj stanovnika	2.532.229	5.306.425	6.122.770	6.895.889	8.002.978
Učešće gradova sa preko milion stanovnika	6,98%	13,99%	16,80%	19,99%	26,98%
Broj gradova	75	266	355	449	668
Razvijene zemlje (OECD)					
Ukupan broj stanovnika	811.187	1.144.404	1.188.809	1.235.900	1.286.739
Učešće gradova sa preko milion st. u svetskoj populaciji	4,58%	8,67%	5,18%	5,27%	5,58%
Broj gradova	42	98	108	118	139
Nerazvijene zemlje					
Ukupan broj stanovnika	1.721.042	4.162.021	4.933.961	5.659.989	6.716.239
Učešće gradova sa preko milion st. u svetskoj populaciji	2,40%	5,32%	11,62%	14,72%	21,40%
Broj gradova	33	168	247	331	529

Izvor: United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2015

Drugi bitan pokretač rasta potrošnje energije jeste ubrzani ekonomski razvoj i porast životnog standarda u mnogim zemljama sveta. Ovaj proces je poslednjih decenija posebno izražen u zemljama u razvoju, prvenstveno u Južnoj i Istočnoj Aziji (Tabela 3). Svetska ekonomija trenutno raste po stopi od 3,7% - primetno je da je nastupila faza blagog ekonomskog oporavka nakon svetske ekonomske krize. Većina zemalja Azije, Afrike i Istočne Evrope beleže stope rasta iznad svetskog proseka u 2018. godini. Među njima ubedljivo najveće stope rasta imaju Kina (6,6%) i Indija (7,3%). Evidentno je da oba ova faktora dovode do alarmantnih promena u sferi potrošnje energije i akcentiraju ulogu zemalja u razvoju, koje u procesu iscrpljivanja

neobnovljivih energetske resursa već sada imaju neuporedivo značajniju ulogu od razvijenih zemalja⁴.

Tabela 3. Rast realnog BDP-a (procentualna godišnja promena) po svetskim regionima i odabranim zemljama, 1980-2023. godina

Godina	1980.	1990.	2000.	2005.	2010.	2015.	2018.	2023.
Afrika	-	-	4,3	6	5,8	3,4	3,4	4,1
Australija i N. Zeland	2,6	1,4	3,2	2,9	2,3	2,7	3,2	2,6
Centralna Azija	-	-	7	9,9	7,9	5	3,6	3,4
Istočna Azija	4,2	5	6,1	7,2	8,8	5,3	5,3	4,6
Južna Azija	5,3	5,3	4,2	8,9	9,1	7,6	7,1	7,3
Evropa	1,4	2,5	4,6	2,9	2,4	1,4	2,2	1,6
Bliski Istok	-3,9	13,4	6,4	5,2	5,2	1,9	1,3	2,5
Severna Amerika	1	2,1	4,3	3,3	2,8	2,8	2,7	1,6
Južna Amerika	5,6	-1,3	3,2	5,1	6,7	-1,1	0,6	2,7
Svet	2,1	3,4	4,8	4,9	5,4	3,5	3,7	3,6
Kina	7,9	3,9	8,4	11,3	10,6	6,9	6,6	5,6
Indija	5,3	5,5	4	9,3	10,3	8,2	7,3	7,7
Japan	3,2	4,9	2,8	1,7	4,2	1,4	1,1	0,5
Rusija	-	-	10	6,4	4,5	-2,5	1,7	1,2
SAD	-0,3	1,9	4,1	3,5	2,6	2,9	2,9	1,4

Izvor: International Monetary Fund, 2018

Iako su zemlje u okviru OECD-a tradicionalno dominirale u potrošnji energije, 2008. godine primat preuzimaju zemlje u razvoju, koje danas već učestvuju u svetskoj potrošnji energije sa gotovo 58% (približno 20 procentnih poena više od zemalja OECD-a) (Tabela 4). Upravo su pomenuti procesi ubrzanog ekonomskog razvoja i demografske eksplozije odigrali glavnu ulogu u ovim globalnim promenama. Od 1973. godine do danas, najbrži rast beleže Kina, Bliski Istok, kao i Azija uopšte (Tabela 5). Prognoze govore da će se od 2008. godine do 2035. godine ukupna svetska potrošnja energije povećati za preko 50%, najviše zavaljujući rastu potrošnje u Kini i Indiji⁵.

⁴ Jovanović, 2010.

⁵ EIA, 2011.

Tabela 4. Učešće regiona u ukupnoj finalnoj potrošnji energije (u %), 1973-2016. godina

Godina	1973.	1980.	1990.	2000.	2005.	2010.	2016.
Zemlje van OECD-a	35,64	41,87	47,20	44,41	48,92	54,02	57,43
OECD	60,41	54,80	49,58	51,70	47,09	41,92	38,40

Izvor: International Energy Agency, 2018b

Tabela 5. Učešće regiona i zemalja van OECD-a u ukupnoj finalnoj potrošnji energije (u %), 1973-2016. godina

Godina	1973.	2016.
Afrika	3,7	6,2
Evropa i Evroazija	13,6	7,5
Severna i Južna Amerika	3,6	4,8
Azija	6,3	13,2
Kina	7,8	20,7
Bliski Istok	0,7	5,1

Izvor: International Energy Agency, 2018b

Zemlje razvijenog sveta, naravno, raspolažu sa znatno manje rezervi fosilnih goriva, i budući da beleže veliku potrošnju energije, spadaju u tradicionalne neto uvoznike nafte. Na listi najvećih uvoznika poslednjih godina im se pridružuju zemlje koje se ubrzano razvijaju, poput Kine i Indije (Tabela 6). Jasno je da se ove zemlje u pogledu ubrzanog iscrpljivanja fosilnih goriva i održivog razvoja nalaze pred velikim izazovom.

Tabela 6. Najveći svetski neto izvoznici i neto uvoznici nafte (u Mt), 2016. godina

Neto izvoznici sirove nafte	Mt	Neto uvoznici sirove nafte	Mt
S.Arabija	373	Kina	378
Rusija	254	SAD	371
Irak	187	Indija	214
UAE	120	Japan	162
Iran	119	J.Koreja	146
Kanada	113	Nemačka	91
Kuvajt	108	Italija	65
Venecuela	90	Španija	64
Nigerija	87	Holandija	61
Angola	82	Francuska	55
Ostali	548	Ostali	506

Izvor: International Energy Agency, 2018b

Tek nakon naftnih kriza 1970-ih godina problematika proizvodnje nafte i iscrpljivanja svetskih rezervi dobija na značaju u globalnim okvirima. Ozbiljne studije međunarodnih i nacionalnih agencija (International Energy Agency – IEA, U.S. Energy Information Administration - EIA) kao i velikih naftnih korporacija (Royal Dutch Shell, British Petroleum) ističu da će svet, mnogo brže nego što se mislilo, iscrpeti globalne izvore nafte. Raspoloživost pojedinih fosilnih goriva se najbolje može sagledati stavljanjem u odnos njihovih procenjenih svetskih rezervi sa prosečnom godišnjom potrošnjom. Tako dobijene vrednosti nivoa raspoloživosti iznose: 42 godine za naftu, 65 godina za gas i 217 godina za ugalj⁶.

Uprkos otrežnjujućoj spoznaji o neverovatnoj dinamici iscrpljivanja neobnovljivih resursa i krajnje negativnim posledicama po životnu sredinu, učešće energetske izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije se nije značajno menjalo poslednjih decenija. Danas fosilna goriva podmiruju skoro 70% energetske potrebe. Pritom, i dalje dominira nafta sa 40,8%, zatim prirodni gas sa 14,92% i ugalj sa 11,47% (Tabela 7). Kako se električna energija najvećim delom dobija iz uglja, nafte i prirodnog gasa - oko 66% u 2016. godini⁷, učešće fosilnih goriva je još izraženije.

⁶ Hodgson, 2010.

⁷ International Energy Agency, 2018a.

Tabela 7. Učešće energetskih izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije (u %), 1990-2015. godina

Godina	Ugalj	Nafta	Prirodni gas	Biogoriva i otpad	Električna energija	Ostalo
1990.	12,00	41,55	15,06	12,68	13,30	5,41
1995.	10,10	42,85	15,38	12,93	14,28	4,46
2000.	7,70	44,38	15,89	12,90	15,49	3,65
2005.	10,34	43,18	14,94	11,82	16,31	3,4
2010.	11,84	40,68	15,22	11,48	17,43	3,36
2015.	11,47	40,8	14,92	11,07	18,43	3,31

Izvor: International Energy Agency, 2018c

Iako obnovljivi izvori energije (poput solarne energije i energije vetra) beleže značajne stope rasta, posebno tokom poslednje decenije, oni i dalje imaju relativno nisko učešće u svetskoj potrošnji energije. Pri trenutnoj godišnjoj stopi rasta od oko 2,8% očekuje se da će dostići udeo od svega 14% u 2035. godini⁸. Dakle, jasno je da će i narednih decenija svetskim tržištem dominirati energija dobijena iz fosilnih izvora ukoliko se ne ograniči njihova upotreba snažnijom intervencijom države.

Premda se suštinski nalazi na granici između obnovljivih i neobnovljivih vidova energije, nuklearna energija se često svrstava u obnovljive resurse, posebno od strane zagovornika njene upotrebe. Glavni argument koji se navodi je da ona ne utiče značajno na emisiju ugljen-dioksida i izmenu globalne klime. Takođe, smatra se da će uranijum, glavno gorivo u procesu proizvodnje nuklearne energije, biti raspoloživ još dugo vremena kao energetski resurs. Nasuprot tome protivnici njene upotrebe navode pogubne ekološke efekte proizvodnje ove vrste energije, kao i opasnost od nuklearnih akcidenata.

Ukupni troškovi eksploatacije pojedinih vidova energije presudno utiču na njihovu dostupnost i potencijal korišćenja. Iako to na prvi pogled nije uočljivo, iako su prisutni u izobilju, obnovljivi izvori energije su neretko skuplji od fosilnih goriva. Ne samo da postoje značajni praktični problemi u procesu prikupljanja energije iz obnovljivih izvora već su u velikoj meri prisutni indirektni i eksterni troškovi koji poskupljuju njihovu eksploataciju.

Sektorski gledano ovde se jasno izdvajaju industrija (doskora najveći potrošač energije) i saobraćaj. Potrošnja energije u saobraćaju raste po najvećoj stopi - u poslednje četiri decenije se skoro utrostručila. Danas su industrija i

⁸ EIA, 2011

saobraćaj gotovo izjednačeni u ukupnoj svetskoj potrošnji energije (Tabela 8 i Tabela 9). Nafta kao energetska izvor gubi na značaju u svim sektorima osim u saobraćaju, koji se skoro u potpunosti oslanja na nju (učešće od preko 92% u 2016. godini).

Tabela 8. Ukupna svetska finalna potrošnja energije po sektorima i izvorima (u Mtoe), 1973. godina

	Ugalj	Nafta	Prirodni gas	Biogoriva i otpad	Ostalo	Ukupno
Industrija	355,71	449	356,39	86,61	286,87	1.534,59
Saobraćaj	31,88	1.020,85	17,72	0,24	10,59	1.081,29
Ostalo	237,85	520,42	259,26	522,23	218,93	1.758,7
Neenergetske svrhe	6,01	262,18	18,37	-	-	286,56
Ukupno	631,45	2.252,45	651,75	609,08	516,4	4.661,14

Izvor: International Energy Agency, 2018b

Tabela 9. Ukupna svetska finalna potrošnja energije po sektorima i izvorima (u Mtoe), 2016. godina

	Ugalj	Nafta	Prirodni gas	Biogoriva i otpad	Ostalo	Ukupno
Industrija	826,95	306,37	537,77	198,33	883,19	2.752,6
Saobraćaj	0,07	2.533,21	101,89	81,97	30,73	2.747,87
Ostalo	152,78	423,19	631,82	770,58	1.206,83	3.185,21
Neenergetske svrhe	55,7	645,17	168,78	-	-	869,64
Ukupno	1.035,5	3.907,93	1.440,26	1.050,88	2.120,75	9.555,32

Izvor: International Energy Agency, 2018b

U sferi saobraćaja upravo drumski saobraćaj troši ubedljivo najviše energije. U stvari, glavni problem u domenu drumskog saobraćaja proizilazi iz neodrživosti današnje automobilske industrije. Motor sa unutrašnjim sago-revanjem i metalna konstrukcija školjke automobila, dve tehnologije na kojima se automobilska industrija zasniva, stare su više od jednog veka. Promena automobilske paradigme, u uslovima koji zahtevaju energetska efikasnost i brigu o izmeni globalne klime, nameće se kao nužnost.

Nagli porast svetske populacije praćen nezaustavljivim rastom stepena motorizacije naročito je izražen u zemljama u razvoju. Danas je broj motornih vozila već dosegao jednu milijardu i taj broj će skočiti za 50% do 2030. godine. Naravno, neizvesnost u snabdevanju naftom, očekivani rast cena i negativni ekološki efekti predstavljaju izazov za zemlje sa rastućim stepenom motorizacije, koje su prinuđene da uvoze značajne količine tečnih goriva.

Regionalna distribucija potrošnje energije u saobraćaju pokazuje slične tendencije kao i ukupna svetska potrošnja u svim sektorima. Od 1973. godine potrošnja energije u saobraćaju zemalja van OECD-a je vrtoglavo rasla (uvećala se skoro 6 puta) - učešće ovih zemalja ubrzo će se izjednačiti sa učešćem zemalja OECD-a (Tabela 10 i Tabela 11). Očigledno je da narastajuća ekonomska aktivnost u zemljama u razvoju dovodi do porasta dohotka per capita, i samim tim, do veće potražnje za saobraćajem.

Tabela 10. Ukupna svetska finalna potrošnja energije u saobraćaju (u Mtoe), 1973-2016. godina

Godina	1973.	1980.	1990.	2000.	2010.	2016.
Svet	1.088,5	1.254,0	1.580,9	1.970,5	2.427,3	2.757,6
Zemlje van OECD-a	202,8	286,9	430,9	542,2	872,3	1.113,6
OECD	701,6	788,7	947,7	1.154,5	1.196,4	1.245,5

Napomena: Svet uključuje međunarodne mornaričke i međunarodne avio bunkere.
Izvor: International Energy Agency, 2018c

Tabela 11. Učešće regiona u ukupnoj finalnoj potrošnji energije u saobraćaju (u %), 1973-2016. godina

Godina	1973.	1980.	1990.	2000.	2010.	2016.
Zemlje van OECD-a	18,63	22,88	27,26	27,52	35,94	40,38
OECD	64,46	62,90	59,95	58,59	49,29	45,17

Izvor: International Energy Agency, 2018c

Najnovije analize ukazuju na rastuću ulogu državne regulative u sferi potrošnje energije. Državne investicije i uvođenje novih mera presudno će uticati na izgled energetskog sistema u budućnosti - učešće obnovljivih izvora energije u stvaranju električne energije porašće na preko 40% do 2040. godine zahvaljujući državnoj intervenciji⁹.

⁹ International Energy Agency, 2018d.

2. GHG EMISIJA I GLOBALNO ZAGREVANJE

Neraskidivo povezan sa potrošnjom fosilnih goriva je i problem izmene globalne klime, koji danas predstavlja najozbiljniju pretnju očuvanju životne sredine. GHG gasovi, u prvom redu ugljen-dioksid i metan, izazivaju efekat staklene bašte i tako kritično utiču na procese globalnog otopljanja.

Poslednjih decenija ova problematika je u fokusu živahne međunarodne aktivnosti. Poslednji izveštaj IPCC-a (*Intergovernmental Panel on Climate Change*), najvišeg autoriteta za pitanje klimatskih promena, još je radikalniji u pozivanju na hitnost akcija i ukazivanju na ozbiljnost problema u odnosu na ranije izveštaje. Ljudski uticaj na klimatski sistem je očigledan - klimatske promene su antropogenog porekla. Približno polovina ukupne emisije CO₂ u periodu između 1750. i 2011. godine uzrokovano je upravo ljudskim aktivnostima, i to u poslednjih 40 godina. Globalno otopljanje dovodi do porasta nivoa mora, otapanja glečera, ekstremnih vremenskih nepogoda, itd. Ovim nisu pogođeni samo ljudi već, možda još u većoj meri, i biljni i životinjski svet. Trenutna koncentracija GHG gasova u atmosferi je najveća u ljudskoj istoriji. Ukoliko se ne preduzmu hitne akcije, očekuje se povećanje temperature čak za 4,8°C do kraja ovog veka, što će prouzrokovati nepovratne globalne posledice. Iako će klimatske promene uticati na svaki aspekt života očekuje se da će snažnije pogoditi zemlje u razvoju zbog veoma izraženog siromaštva¹⁰. Pomenuti IPCC izveštaj se prvenstveno zalaže za održavanje svetske prosečne temperature na nivou koji nije veći od 2°C u odnosu na nivo pre industrijalizacije. U pitanju je prilično ambiciozan cilj. Kako bi bio ostvaren, potrebno je smanjiti emisiju GHG gasova za 40% do 70% do 2050. godine i zatim je svesti gotovo na nulu do 2100. godine. Ovo pretpostavlja prvo značajno oslanjanje na obnovljive izvore energije, a zatim i potpuno izbacivanje fosilnih goriva iz upotrebe do kraja ovog veka¹¹.

Najnoviji korak ka smanjenju emisije GHG gasova predstavlja potpisivanje Pariskog sporazuma, kao prvog međunarodnog sporazuma kojim se obavezuju kako razvijene, tako i zemlje u razvoju. On se odnosi na period nakon 2020. godine i deli isti dugoročni cilj ograničavanja rasta svetske temperature kao i IPCC izveštaj.

Ipak, uprkos brojnim naporima emisija GHG gasova ne pokazuje znake usporavanja. Najveći deo globalne emisije GHG gasova potiče od sagorevanja

¹⁰ IPCC, 2015.

¹¹ IPCC, 2015.

fosilnih goriva, čak preko 60%¹². Prognoze ukazuju da će se emisija ugljen-dioksida koja potiče od potrošnje energije povećati za 43% do 2035. godine¹³.

Od početka 1970-ih godina ukupna svetska emisija CO₂ nastala sagorevanjem goriva se više nego duplirala i sada iznosi 32.276 Mt (Tabela 12). Ubedljivo najveći emiteri CO₂ danas su Kina sa 9.056 Mt, SAD sa 4.833 Mt i Indija sa 2.076 Mt. Samo ove tri zemlje učestvuju sa gotovo 50% u ukupnoj svetskoj emisiji CO₂ u 2016. godini. Koliko je danas značajna uloga Kine u procesu izmene globalne klime govori podatak da je u prvoj deceniji XXI veka njena emisija CO₂ rasla po stopi od čak 8,5%¹⁴.

Tabela 12. Ukupna svetska emisija CO₂ iz sagorevanja goriva (u Mt), 1973-2015. godina

	1973.	1990.	1995.	2000.	2005.	2010.	2015.
Svet	15.460,0	20.518,2	21.379,6	23.223,4	27.069,7	30.489,9	32.276,0

Napomena: Svet uključuje međunarodne mornaričke i međunarodne avio bunkere.
Izvor: International Energy Agency, 2018a

Na ovaj ogroman skok ukupne emisije CO₂ nije uticala samo eksplozija svetske populacije, već se i naporedo povećala emisija CO₂ po glavi stanovnika, sa 3,89 Mt u 1990. godini na 4,35 Mt u 2016. godini. Najveću emisiju CO₂ po glavi stanovnika beleže Saudijska Arabija, Australija, SAD i Kanada.

Slično kao i u pogledu potrošnje energije, zemlje u razvoju sve više dobijaju na značaju i u procesu emisije CO₂. Njihovo učešće u svetskoj emisiji se dupliralo u poslednje četiri decenije i sada iznosi preko 60% (Tabela 13).

Tabela 13. Učešće regiona u ukupnoj svetskoj emisiji CO₂ iz sagorevanja goriva (u %), 1973-2015. godina

Godina	1973.	1990.	1995.	2000.	2005.	2010.	2015.
Zemlje van OECD-a	29,7	43,2	42,8	42,4	48,9	55,9	60,2
OECD	66,6	53,7	53,8	54,0	47,4	40,5	36,1

Izvor: International Energy Agency, 2018a

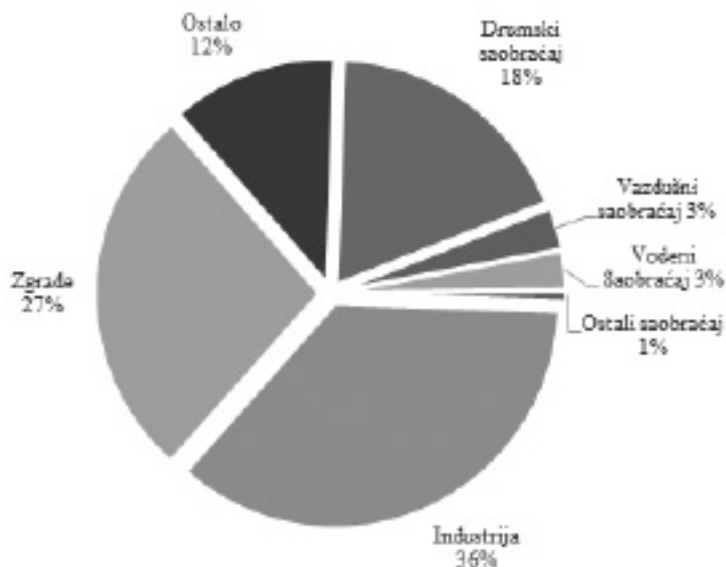
Sektorska analiza emisije CO₂, nakon realokacije električne energije i toplotne energije na krajnje korisnike, pokazuje da su najveći emiteri: industrija, rezidencijalni i nerezidencijalni sektor i saobraćaj (Grafik 1).

¹² The International Transport Forum, 2010.

¹³ EIA, 2011.

¹⁴ International Energy Agency, 2018a.

Grafik 1. Ukupna svetska emisija CO₂ po sektorima i u okviru sektora saobraćaja (nakon realokacije električne energije i toplotne energije na krajnje korisnike), 2016. godina.

Izvor: International Energy Agency, 2018a

Interesantno je da je emisija CO₂ u saobraćaju skočila za čak 71% od 1990. godine. Od svih saobraćajnih grana najznačajniji udeo ima drumski saobraćaj, sa gotovo tri četvrtine ukupne emisije CO₂ u saobraćaju¹⁵. U SAD-u, na primer, taj udeo je čak 81%¹⁶. Potrošnja nafte u drumskom saobraćaju predstavlja drugu po značaju IPCC kategoriju u emisiji CO₂, odmah iza potrošnje uglja u proizvodnji električne energije i grejanja¹⁷.

Očekuje se da će se nagli trend rasta emisije CO₂ saobraćajnog sektora nastaviti zahvaljujući brzom ekonomskom rastu, povećanju stepena motorizacije i obima putovanja (uprkos tehničko-tehnološkim poboljšanjima motora i samih vozila).

Očigledno je da problem klimatskih promena zahteva preduzimanje ozbiljnih mera na globalnom nivou. Stern ističe da akcije moraju biti sprovedene na ekonomski najefikasniji način, tj. da očuvaju slobodu izbora,

¹⁵ International Energy Agency, 2018a.

¹⁶ The International Transport Forum, 2010.

¹⁷ International Energy Agency, 2018a.

ali da istovremeno i suoče ljude sa istinskim troškovima tih izbora, i pomognu im da smanje svoje potrebe za putovanjima i/ili pređu na korišćenje vidova saobraćaja koji emituju manje ugljen-dioksida. Procene troškova sprovođenja ovih aktivnosti kreću se na nivou od oko 1% svetskog BDP-a dok bi, s druge strane, nepreduzimanje akcija zapravo koštalo neuporedivo više na dugi rok, između 5% i 20% svetskog BDP-a. Najveći deo ovih troškova moraju podneti upravo najrazvijenije zemlje¹⁸. Nasuprot ovim radikalnim zaključcima Sternovog izveštaja, već dugo je prisutan pristup da su troškovi smanjenja emisije ugljen-dioksida previsoki, a da su koristi koje bi proizašle iz takvih aktivnosti relativno male¹⁹.

Veliki problem predstavlja to što značajan deo ukupne globalne emisije koji je vezan za infrastrukturu uopšte nije moguće smanjiti u kratkom roku. Ovo se ponajviše odnosi na termoelektrane na uglj i to prvenstveno one u Aziji koje su u proseku stare tek 11 godina i biće u funkciji još nekoliko decenija. Za razliku od njih termoelektrane u Evropi i SAD su stare u proseku 40 godina²⁰.

ZAKLJUČAK

Potrošnja energije, prvenstveno iz fosilnih izvora i emisija CO₂ predstavljaju ključne globalne izazove danas i goruće teme debate o održivom razvoju. Prognoze su prilično obeshrabrujuće, a glavni razlozi su nezaustavljivi rast svetske populacije kao i činjenica da su čitave ekonomije najvećeg broja zemalja bazirane na upotrebi fosilnih goriva. U ovom kontekstu zemlje u razvoju dobijaju sve više na značaju, one su već danas znatno veći potrošači energije i emiteri GHG gasova u odnosu na razvijene zemlje. Svetskim tržištem dominira energija dobijena iz fosilnih izvora, a prognoze pokazuju da će se i u narednim decenijama taj trend nastaviti ukoliko se njihova upotreba ne ograniči snažnijom intervencijom države.

Takođe, sektor saobraćaja beleži najveće stope rasta potrošnje energije i emisije GHG gasova. Očekuje se da će se ovaj nagli trend rasta saobraćajnog sektora nastaviti zahvaljujući brzom ekonomskom rastu, povećanju stepena motorizacije i obima putovanja (uprkos tehničko-tehnološkim poboljšanjima

¹⁸ Stern, 2007

¹⁹ World Bank, 1992

²⁰ International Energy Agency, 2018d

motora i samih vozila). Poseban problem predstavlja činjenica da nafta kao energetska zvor gubi na značaju u svim sektorima osim u saobraćaju, koji se skoro u potpunosti oslanja na nju.

KEY CHALLENGES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT - EXPLOITATION OF NON-RENEWABLE ENERGY RESOURCES AND GLOBAL CLIMATE CHANGE

Abstract

Intermediate sustainability focuses on critical natural capital - part of natural capital that is necessary to perform key environmental functions and cannot be substituted by other types of capital (manufactured and/or human). Within natural resources, energy resources occupy a special place, and within them non-renewable energy resources, both because of their importance for economic development and the level of social well-being, and because of the fact that the essential functions of natural systems depend on them. Total global energy consumption has more than doubled in the past four decades, primarily due to the rapid increase in world population and accelerated economic development. Both of these processes are particularly pronounced in developing countries. Despite the sobering understanding of the incredible dynamics of depletion of non-renewable resources and extremely negative environmental impacts, the share of energy sources in total final energy consumption has not changed significantly in recent decades. Today, fossil fuels cover almost 70% of energy needs. The largest part of global GHG emissions comes from the burning of fossil fuels, over 60%. Similar to energy consumption, developing countries are gaining in importance in the CO₂ emission process - their participation in global emissions has doubled over the last four decades. Today, industry and transport are almost equal in total global energy consumption. It is especially significant that energy consumption in transport is growing at the highest rate - it has almost tripled in the last four decades. Also, oil, as an energy source, is losing importance in all sectors except transport.

Key words: sustainable development, energy consumption, fossil fuels, GHG emissions, global climate change

LITERATURA

- Daly, H. E., & Cobb, J. (1994). *For the common good*. Beacon Pres.
- EIA. (2011). *International Energy Outlook 2011*. U.S. Energy Information Administration.
- Hodgson, P. E. (2010). *Energy, the Environment and Climate Change*. Imperial College Press.
- International Energy Agency. (2018a). *CO2 emissions from fuel combustion*. OECD/IEA.
- International Energy Agency. (2018b). *Key world energy statistics*. OECD/IEA.
- International Energy Agency. (2018c). *World Energy Balances 2018*. OECD/IEA.
- International Energy Agency. (2018d). *World Energy Outlook 2018*. OECD/IEA.
- International Monetary Fund. (2018). *World Economic Outlook*. IMF.
- IPCC. (2015). *Climate Change 2014: Synthesis Report*. IPCC.
- Jovanović, M. M. (2010). "Critical sustainability and energy consumption in urban transport". *Bulletin of the Serbian Geographical Society*, 3, 153–170.
- Pearce, D. (1991). *Blueprint 2: greening the world economy*. Earthscan.
- Stern, N. (2007). *The Economics of Climate Change - the Stern review: Summary of Conclusions*.
- The International Transport Forum. (2010). *Reducing Transport Greenhouse Gas Emissions, Trends & Data*. OECD/ITF.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2015). *World Urbanization Prospects: The 2015 Revision*. United Nations.
- World Bank. (1992). *World Development Report 1992: Development and the Environment*. Oxford University Press.

Pregledni članak

PROBLEMI MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U SRBIJI I MERE PODRŠKE

Slobodan Obradović*

slobodanobradovic2@gmail.com

Rezime:

Mala i srednja preduzeća predstavljaju najefikasniji segment privrede u skoro svim zemljama sveta. Osnovni uslov za stvaranje, funkcionisanje i razvoj MSP jeste odgovarajući odnos države prema ulozi, značaju i problemima ovog sektora. Opstanak, rast i uspešan razvoj MSP primarno je determinisan mogućnostima finansiranja iz povoljnih izvora. Vlada Republike Srbije, koristeći evropska iskustva u toj oblasti, donosi strategije i planove za brži razvoj i uspešnije poslovanje MSP.

Na osnovu sveobuhvatne analize položaja MSP u ekonomiji Srbije i rezultata sprovedene ankete, ovaj rad ukazuje na probleme u radu MSP. Uočava se da nivo konkurentnosti sektora MSP Srbije značajno zaostaje u odnosu na prosek EU. Cilj rada je da ukaže na moguće pravce delovanja državnih institucija u podršci radu, razvoju i finansiranju MSP i stvaranju poslovne klime za uspešniji rad MSP.

Ključne reči: privreda, MSP sektor, podrška MSP, subvencije, strategije razvoja

* Finansijsko tehnički savetnik.

UVOD

Postoje raznovrsno organizovana preduzeća koja posluju širom sveta, na nacionalnim i svetskim tržištima. Ona se mogu podeliti u različite grupe prema određenim kategorijama. Najčešća definicija preduzeća se vrši prema sledećim kriterijumima:

- suštinskim karakteristikama transformacionih procesa – proizvodna i uslužna preduzeća;
- veličini preduzeća – mala, srednja i velika preduzeća;
- pravnom obliku koji se definiše zakonom – lično, partnersko, akcionarsko preduzeće.

Podela preduzeća prema veličini nije samo značajna zbog razvrstavanja i lakšeg praćenja rada, već i zbog činjenice da se na taj način određuju preduzeća koja mogu imati neka posebna prava i beneficije, koja im određuju zvanične institucije.¹

U Evropi se svest o značaju MSP, kao bitnog faktora za razvoj i prosperitet nacionalnih privreda, naročito aktivira tokom 80-ih godina XX veka, kada se formira institucija “MSP odred”², sa ciljem da osmisli praktične mere za povezivanje MSP i nastup na zajedničkom evropskom tržištu. Novi pristup razvoju MSP se definiše donošenjem “Višegodišnjeg programa za MSP u EU”³, koji je usvojen 1996. godine.⁴ U junu 2000. godine zemlje EU usvajaju “Evropsku povelju o malim preduzećima”⁵ u kojoj se ističe da MSP predstavljaju „kičmu ekonomije EU“ i da su to glavni pokretači zapošljavanja i društvenih i lokalnih integracija u Evropu. I pored velikog angažovanja brojnih institucija, na konferenciji u Lisabonu 2000. godine konstatovano je da privrede zemalja EU zaostaju za najrazvijenijim privredama sveta (SAD, Japan), a kao glavni razlog je naveden nedovoljno izgrađen odnos prema preduzetništvu i tradicionalizam u evropskoj kulturi. Definisana je “Nova Lisabonska strategija” u kojoj je EU odlučila da učini značajnije korake u

¹ Tu spadaju olakšani pristupi informacijama za otvaranj MSP, prisupi sredstvima iz kreditnih izvora i pomoći, smanjenje poreskih obaveza i sl.

² “MSP odred” – formiran 1986. godine, a 1988. godine prerasta u “Generalni direktorat XXIII”, koji je zadužen za politiku preduzeća, zanate, turizam i kooperaciju

³ EU – Evropska unija

⁴ http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/mult.ent.programme/3rd-programme.htm, (pristup 26. jun 2016.god.)

⁵ European Chapter for Small Enterprises European Community <http://ec.europa.eu/growth/.../european-chapter-small-enterprises-0...> (pristup 28.jun 2016.god.)

promeni pristupa prema preduzetništvu⁶.

Srbija, kao deo socijalistički uređene države, decenijama je imala državno organizovanu privredu, koja je isključivala slobodnu privredu inicijativu. Takav sistem je funcionisao do 80-ih godina prošlog veka, kada su u istočnoevropskim zemljama krenule tranzicione promene. Prve institucionalne promene u Srbiji (u okviru SFRJ⁷), započele su 1988. godine donošenjem „*Zakona o preduzećima*“ kojim su stvoreni preduslovi za razvoj privatnog vlasništva i preduzetništva.⁸ Da bi se pospešio rad u ovoj oblasti, krajem 90-ih se uspostavljaju institucionalna tela koja će usmeriti dalji razvoj MSP sektora, a 2001. godine se osniva „*Republička agencija za razvoj MSP i preduzetništva*“, stvara se pravni okvir za sistemsko praćenje i primenu iskustava razvijenih zemalja u ovoj oblasti. U cilju regulisanja budućih prava delovanja usvojena je „*Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u Srbiji za period 2003-2008. Godina*“, u kojoj su definisani ciljevi i zadaci, a sektor MSP postaje značajna komponenta uspešnosti privrede⁹.

1. PROBLEMI U RADU MSP

U prethodnim decenijama, politika razvoja MSP nije uvek bila posmatrana kao integralni deo ukupnog društveno-ekonomskog razvoja Republike Srbije. Ako se 1990. godina uzima kao početak prvih tranzicijskih procesa u državi i privredi, posle četvrt veka reformi, Srbija je privredu prilagodila modelu slobodnog tržišta, ali sa značajnim brojem nezaposlenih i nezavršenom tranzicijom. U „*Strategiji razvoja konkurentnih i inovativnih malih i srednjih preduzeća za period od 2008. do 2013. godine*“, u izveštaju za 2007. godinu uočava se da MSP imaju važnu ulogu u ekonomiji Republike Srbije (čine oko 99,8% broja svih privrednih subjekata sa učešćem u BDP-u oko 36%), što je na nivou država EU, ali je visoka stopa nezaposlenosti (18,1%)

⁶ Predstavnicima vlada i država EU na sastanku Evropskog veća, postigli su dogovor o zajedničkom strateškom cilju prema kome bi EU trebalo da postane najkonkurentnije i najdinamičnije tržište sveta, zasnovano na znanju.

⁷ SFRJ - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

⁸ „*Zakon o preduzećima*“, 1988. godina („Službeni list SFRJ“, broj 77/1988, 40/1989, 46/1990, 61/1990)

⁹ 2008. godine se usvaja „*Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća za period 2008-2013. godina*“, a od 2014. godine „*Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period 2015-2020. godine*“

i produktivnost domaćih preduzeća dosta niža od evropskog proseka¹⁰.

Velika ekonomska kriza snažno je pogodila sektor MSP tokom čitavog recesionog perioda 2009-2013. godine. Pozitivne trendove oporavka preduzetničkog sektora u periodu 2014-2018. godine, pokazuju svi ključni pokazatelji ekonomskih aktivnosti, ali i pored višegodišnjeg rasta, sektor MSP još nije dostigao nivo BDP i nivo zaposlenosti iz 2008. godine.¹¹

MSP imaju veliki niz prednosti u odnosu na velika:

- Manja preduzeća imaju veću mogućnost specijalizacije i bolju realizaciju fokusiranja na određene tržišne oblasti.
- Kod malih preduzeća lakše je razvijanje bliskog odnosa sa potrošačima i poslovnim partnerima.
- Broj zaposlenih u malim preduzećima je mali, što uglavnom obezbeđuje stabilnost, dugoročnu orijentisanost u poslovanju, visok stepen posvećenosti.
- U poređenju sa velikim preduzećima, mala su više radno intenzivna, a manja je neujednačenost u raspodeli dohotka.
- U zemljama u razvoju pružaju više mogućnosti za povećanje zaposlenosti, smanjenje siromaštva i brigu za najsiromašnije slojeve društva, žene, lica iz marginalnih grupa.

Međutim, manja preduzeća raspolažu ograničenim resursima – manjim iznosom uloženog kapitala i manjim brojem zaposlenih, što limitira mogućnost za njihov dalji rast i razvoj.

Kako su MSP prepoznata kao generator privrednog razvoja u skoro svim svetskim ekonomija, interes je države Srbije da organizuje uslove i aktivnosti koji će omogućiti uspešniji razvoj ovog sektora. U prelaznom vremenu tranzicijskih i političkih turbulencija, MSP se sreću sa mnogim problemima, koji se mogu klasifikovati u tri osnovne kategorije:

1) Eksterni problemi:

- nedostatak osnivačkog kapitala i finansijskih resursa za dalje poslovanje;
- nesigurno i nedovoljno tržište.

¹⁰ „Strategija razvoja konkurentnih i inovativnih malih i srednjih preduzeća za period od 2006. do 2013. godine”, Nivo razvijenosti sektora MSP, („Službeni glasnik RS”. broj 103/08).

¹¹ „Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2017. godinu“, Ministarstvo privrede, 2018. god.

2) Interni problemi:

- nedovoljna informisanost i neažurnost poslovnih i drugih informacija bitnih za poslovanje i razvoj;
- nedovoljno stručno planiranje;
- nedovoljno sagledavanje mogućnosti razvoja i poslovanja i sprečavanje nastanka potencijalnih problema;
- nedovoljno angažovanje stručnih lica;
- slaba povezanost sa istraživačko-razvojnim institucijama i korišćenje znanja i informacija.

3) Psihološki faktori:

- često precenjene sopstvene mogućnosti;
- podrška nosiocu posla i porodična stabilnost;
- voljni i motivacioni faktori.

Svi problemi koji se nalaze na putu osnivanju i razvoju MSP, imaju za posledicu da najveći broj novoformiranih MSP nestane u prve tri godine poslovanja, značajan broj osnovanih preduzeća nikada se ne aktivira, tj. postoje samo na papiru, a većina MSP koja opstanu, posluje na istom nivou, ne razvijaju se. Samo mali broj ambicioznih pronadje put ka svom uspešnom razvoju.

Početna i neophodna pretpostavka uspešnog razvoja malih preduzeća na tržištu jeste realna i dobra procena tržišnih mogućnosti iz kojih se pronalaze poslovne ideje. Uspešno malo preduzeće realizuje takvu ideju, što donosi poslovni uspeh.

2. MERE PODRŠKE SEKTORU MSP

Složenost okruženja u kojem posluju MSP, kao i uzajamna povezanost i uslovljenost pojedinih delova datog okruženja, utiču na pojavu mnogobrojnih teškoća u poslovanju i razvoju datog sektora. Uslov za napredovanje preduzeća je stabilno pozicioniranje u sopstvenom okruženju, praćenje promena okruženja i nastojanje da se prevazidju navedeni problemi. Zato je neophodna pomoć države, koja se ogleda u obezbeđenju kapitala, novih tehnologija, institucionalnoj, pravnoj i finansijskoj pomoći. Država ima ključnu ulogu u sprovođenju podrške MSP sektoru u svakoj zemlji i ona se ogleda u sledeće tri oblasti:

- razvoj institucija za podršku MSP;
- kreiranje politike i donošenje zakona koji pospešuju osnivanje i poslovanje MSP sektora;
- stvaranje strategije i sprovođenja programa podrške MSP.

U zavisnosti od načina pružanja podrške MSP, pomoć države i društva u celini, može se podeliti na dve vrste pomoći:

- finansijsku pomoć;
- nefinansijsku pomoć.

Finansijska pomoć sektoru MSP u Srbiji realizuje se u skladu sa Strategijom razvoja MSP i preduzetništva i Zakonom o budžetu. Preko Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja (MERR) opredeljena su sredstva namenjena razvoju MSP i preduzetništvu. Definisan je paket mera podrške koje pomenuto ministarstvo planira u saradnji sa Nacionalnom agencijom za regionalni razvoj i mrežom akreditovanih razvojnih agencija, a u osnovi ga sačinjavaju:

1. mere podrške MSP, preduzetnicima i zadrugama za jačanje inovativnosti;
2. mere podrške MSP koja imaju trend brzog rasta;
3. mere podrške razvoju inovativnih klastera.¹²

Na osnovu programa, Vlada Republike Srbije ima ulogu da finansijskim sredstvima podstakne privredne aktivnosti, ravnomerniji regionalni razvoj, zapošljavanje, razvoj proizvodnog zanatstva, uslužnih delatnosti i unapredi konkurentnost domaće privrede.

Nefinansijska pomoć je uglavnom vezana za informisanje, osposobljavanje i posredovanje između državnih institucija i preduzetnika. Značajno je ove aktivnosti usmeriti na rastuća MSP, jer baš ona, uz dobro vođenje i informisanje, mogu biti važan činilac finansijskog poslovanja, otvaranja novih radnih mesta i proširenja delatnosti. Podrška, u ovom smislu, bi se ogledala u sledećem:

- podrška istraživačko-razvojnom području, povezivanje sa univerzitetima, institutima;
- podsticanje MSP kreiranjem novih delatnosti;
- razvoj infrastrukture za podršku MSP sektora i specijalizacija usluga;

¹² „Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine“ („Službeni glasnik RS”. broj 35/15).

- briga o regionalnoj zastupljenosti i podrška nerazvijenim oblastima;
- podsticanje zajedničkog učešća i povezivanje među malim preduzećima.

Najvažnije institucije za realizaciju pomoći MSP, su: Nacionalna agencija za razvoj MSP i preduzetništva, regionalni centri za razvoj MSP i preduzetništva, istraživačko-razvojne institucije, obrazovne institucije, informativni centri, privredne i zanatske komore, preduzetnički inkubatori, privredne i zanatske komore, preduzetnička udruženja, nevladine organizacije, konsultantske mreže i dr.

Institucionalni okvir za sprovođenje mera direktne podrške MSP i preduzetništvu, čine:

- Fond za razvoj Republike Srbije;
- Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza;
- Razvojna agencija Srbije.

Fond za razvoj, obezbeđuje sredstava koja mogu koristiti programi koji omogućavaju otvaranje novih radnih mesta, podsticanje izvoza, brzi povraćaj uloženi sredstava. Sredstva preko Fonda za razvoj se realizuju putem:

- investicionih kredita;
- start-up kredita;
- kredita za privredne subjekte koji posluju u nerazvijenim i izrazito nerazvijenim područjima;
- katkoročnih kredita.

Razvojna agencija Srbije ostvaruje svoju pomoć kroz projekat podrške početnicima za započinjanje posla. Projekat se realizuje u dve faze:

- I faza – Obuka za započinjanje biznisa;
- II faza – Dodela bespovratnih sredstava i monitoring.

Pravo na korišćenje bespovratnih sredstava imaju osobe bez zaposlenja, ali sa realnom poslovnom idejom. Ciljnu grupu sačinjavaju četiri kategorije lica:

- žene;
- mladi (od 18 do 30 godina);
- teško zapošljive kategorije: stariji od 45 godina, osobe sa invaliditetom, osobe bez stručnih kvalifikacija.

Vlada Republike Srbije, na osnovu Zakona o budžetu za 2019. godinu je donela *“Uredbu o utvrđivanju Programa podsticanja preduzetništva kroz razvojne projekte u 2019. godini”*. Za realizaciju projekta „Podrška razvoju

preduzetništva”, namenjeno je 200.000.000,00 dinara bespovratnih sredstava, kao finansijska podrška za početnike u poslovanju. Opšti cilj programa je podrška razvoju preduzetništva. Za Fond za kreditiranje privrednih subjekata po ovom programu, opredeljeno je 466.666.666,67 dinara. Krediti Fonda odobravaju se u skladu sa uslovima datim u programu, rokom otplate do deset godina u okviru koga je grejs period do jedne godine. Kamatne stope iznose: 1% godišnje uz garanciju banke, ili 2% godišnje uz ostala sredstva obezbedjenja.¹³

Kao kandidat za članstvo u EU, Republika Srbija koristi finansijsku podršku namenjenu državama zapadnog Balkana (od 2007. godine IPA predpristupna pomoć, a od 2015. godine IPA II). Srbija je 2015. godine sa EU potpisala poseban program EU za preduzeća i mala i srednja preduzeća (COSME), koji omogućava lakši pristup izvorima finansiranja, podršku za nastup na jedinstvenom tržištu EU, stvaranje boljih uslova za konkurentnost.¹⁴ Za MSP, koja imaju inovativni program, EU je oformila novi finansijski program HORIZON 2020 u kojem mogu učestvovati pojedinci, institucije i preduzeća iz Srbije, ravnopravno sa onima iz država EU.¹⁵

3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Na osnovu brojnih analiza i istraživanja u Srbiji je finansijska potpora ocenjena kao najvažniji element pomoći i podrške osnivanju i uspešnom poslovanju MSP. U nastojanju da se sredstva obezbede iz najpovoljnijih izvora, preduzeće se tokom svog životnog veka suočava sa dilemama: da li investicije i razvoj poslovanja finansirati iz sopstvenih ili pozajmljenih izvora, koliko kapitala pribaviti, da li kapital obezbediti putem banaka i kakva je željena struktura kapitala. Jedno od istraživanja vezano za razvoj preduzetništva i navedene dileme, sprovedeno je na području Zapadne Srbije.¹⁶ Istraživanje je

¹³ „Uredba o utvrđivanju Programa podsticanja preduzetništva kroz razvojne projekte u 2019. godini“, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 3/19, 47/19)

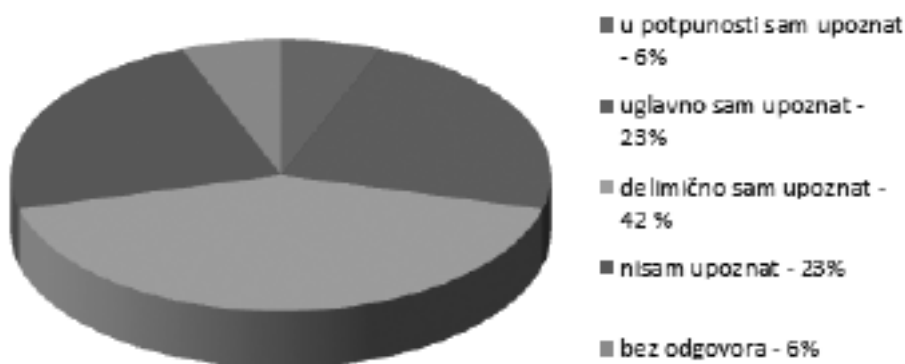
¹⁴ COSME – Programme for the Competitiveness of Enterprises and SME, <http://ec.europa.eu/growth/smes/cosme/>, (pristup 26. septembar 2017. god.)

¹⁵ HORIZON 2020 – <http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/index.html> , (pristup 18. oktobar 2017. god.)

¹⁶ Reon Zapadna Srbija (oko 760.000 stanovnika) se nalazi u Regionu Šumadija i Zapadna Srbija i obuhvata 3 oblasti: Mačvanska oblast – kombinovano urbana zona, region I, region II; Kolubarska oblast – region II i region III; Zlatiborska oblast – region IV , prema „Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja republike Srbije za period 2014-2020. godine“, („Službeni glasnik R. Srbije“, broj 85/2014).

obuhvatilo analizu podaka Privredne komore Valjevo, Regionalne privredne agencije Zlatibor, kancelarija za lokalni ekonomski razvoj i odeljenja za privredu opština ovih područja, udruženja preduzetnika.¹⁷ Deo analiziranih podataka pokazuje koliko su korisnicima ove pomoći poznati uslovi i načini ostvarivanja prava na finansijsku pomoć.

Grafikon 1: Upoznatost sa programima finansijske pomoći koju država pruža MSP sektoru

Izvor: Autor na osnovu rezultata ankete.

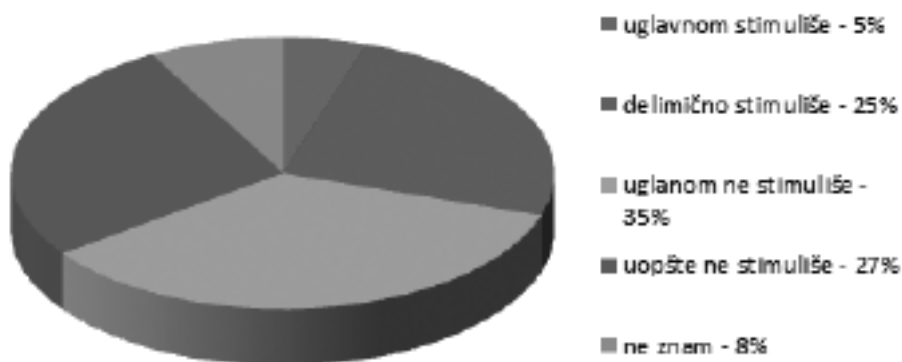
Preduzetnici i potencijalni pokretači “malog biznisa” najčešće se žale na nedostatak finansijske pomoći, pa je istraživano koliko su upoznati sa programima finansijske pomoći koju država pruža MSP.

Kako su u anketi učestvovalе osobe koje su “bliske” malom biznisu, očekivano je da imaju više informacija o finansijskoj pomoći države. Ipak, oko 30 % ispitanika nije upoznato sa ovim vidom pomoći, a preko 40% je samo delimično upoznato, što ukazuje na njihovu nedovoljnu informisanost. U uslovima navedenih dilema od izuzetne važnosti je da korisnici budu upoznati sa svim dostupnim alternativama i njihovim pojedinačnim prednostima i nedostacima. Zbog toga je potrebno veće angažovanje državnih i naročito lokalnih institucija, koje se bave ovom temom, na terenu.

¹⁷ Podaci su prikupljeni u drugoj polovini 2014. godine, tokom 2015. i 2016. godine i deo su šire ankete za potrebe izrade doktorske disertacije „Diverzifikacija ruralne ekonomije i uloga malih i srednjih preduzeća u razvoju ruralnih područja Republike Srbije“ autora rada.

Nepotpuna informisanost i nedovoljna motivisanost su u mnogim analizama stručnih tela navedeni kao bitni uzroci slabog interesovanja za sopstveni biznis.

Grafikon 2: Odgovori na pitanje – u kojoj meri država Srbija pomaže razvoj MSP

Izvor: Autor na osnovu rezultata ankete.

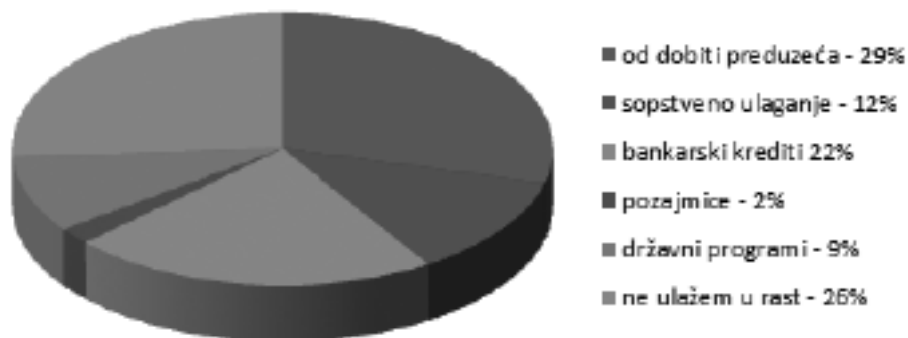
I pored dostupnih informacija, često kod potencijalnih korisnika postoji sumnja u ostvarenje i ličnu realizaciju finansijske pomoći.

Analizom odgovora može se utvrditi zabrinjavajuća činjenica da više od polovine ispitanika ne veruje u pomoć države (62%), a samo 5% zna i veruje u delovanje države u ovoj oblasti. Svakako da je ovo posledica slabog rada stručnih službi na terenu i nedovoljnog informisanja zainteresovanih lica, ali i tradicionalnog nepoverenja u stabilnost i istrajnost sprovođenja donetih odluka.

Fond za razvoj Republike Srbije pored bespovratne finansijske pomoći opredeljuje posebna sredstva za proširenje posla, nove razvojne projekte i specijalizovane investicione kredite sektoru MSP. Pojedine vrste pomoći mogu se realizovati i u okviru lokalnih samouprava.

Kako se većina MSP nedovoljno razvija, od ispitanika je traženo da navedu osnovne vidove finansiranja rasta preduzeća. Odgovori su prikazani na grafikonu 3.

Grafikon 3: Šta se najviše koristi za finansiranje rasta preduzeća

Izvor: Autor na osnovu rezultata ankete

Dobit preduzeća je navedena kao glavni vid finansiranja daljeg rasta, ali samo u 29 procenata. Ispitanici državni programe pomoći ne prepoznaju kao važnu finansijsku potporu, što ukazuje na potrebu pojednostavljenja postupka za pristup informacijama i korišćenje postojećih finansijskih i drugih pogodnosti.

U oceni opštih uslova poslovanja MSP istraživane su **glavne smetnje za poslovanje** ili pokretanje sopstvenog biznisa. Najvažnije negativne pojave navedene su u tabeli 1.

Tabela 1: Negativne pojave i smetnje u poslovanju MSP

- **veliki parafiskalni nameti**
- **veliki porez na dodatnu vrednost**
- **komplikovana i spora administracija**
- **konkurencija u sivoj ekonomiji**
- **složene administrativne procedure**

Izvor: Autor na osnovu podataka ankete

Ipak, neke pozitivne promene u poslovanju administracije su primećene, pa bolje funkcionisanje javnog sektora, nego u prethodnom periodu, ispitanici

vide u:

- bržem dobijanju dozvola za rad;
- lakšem dobijanju građevinskih dozvola.

Takođe, prema mišljenju ispitanika, oseća se pozitivan uticaj sređivanja stanja u institucijama, lakši pristup informacijama, iako je samo mali broj aketiranih čuo za postojanje poslovnog inkubatora u reonu Zapadna Srbija.¹⁸

Uz analizu smetnji u poslovanju, dat je i **predlog mera za poboljšanje uslova poslovanja** koji je definisan u nekoliko stavova, a koji su dati u tabeli 2.

Tabela 2: Predlog mera za poboljšanje uslova poslovanja

- **smanje i delimično ukidanje parafiskalnih nameta**
- **uprošćavanje postupka za pristup izvorima finansiranja**
- **reforma javne uprave**
- **pružanje bolje obuke i edukacije**
- **unapređenje kvaliteta povratnog informisanja**
- **uspešnije sprovođenje mera u borbi protiv sive ekonomije**

Izvor: Autor na osnovu podataka ankete

ZAKLJUČAK

U svim razvijenim zemljama sveta MSP i preduzetnici predstavljaju najefikasniji segment privrede i uslov rasta i razvoja nacionalnih ekonomija. U Srbiji je MSP sektor krenuo sa приметnim razvojem posle političkih promena 2000. godine, ali zbog ograničene finansijske i institucionalne podrške, sporosti sprovođenja reformi, a naročito ekonomske krize u periodu 2009-2014. godine, ovaj sektor značajno zaostaje u odnosu na prosek zemalja EU. Poslovna klima za MSP se i dalje ocenjuje kao neizvesna i nepovoljna.¹⁹ Zbog toga se mora obratiti pažnja na realizaciju usvojene Strategije za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva, prema petogodišnjem Opretnim

¹⁸ Biznis inkubator Užice – www.bicuzice.com

¹⁹ „Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu 2017“. Ministarstvo privrede, 2018.

planom i Akcionim planovima i organizovati efikasniji rad državnih institucija i lokalnih samouprava u cilju pružanja podrške razvoju MSP sektora. Osnova podrške mora biti zasnovana na prilagodjavanju javne politike potrebama MSP i stabilnom finansiranju MSP.

Institucije države bi trebalo da rade na promeni motivacije radnog stanovništva i odnosa prema radu. Srbija danas ima problem odnosa ljudi prema radu, jer se, na ovim prostorima skoro 30 godina ne radi kao u Evropi. Takođe je potrebno podržavati i promovisati ideju preduzetništva. Zato bi trebalo uticati na reformu obrazovanja i obrazovni sistem, stvaranje ispravnog sistema vrednosti, bolje informisanje i obuku mladih ljudi o pokretanju sopstvenog biznisa.

PROBLEMS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN SERBIA AND SUPPORT MEASURES

Abstract:

SMEs represent the most efficient segment of the economy in almost all countries of the world. The basic condition for the creation, functioning and development of SMEs is the corresponding state's attitude to the role, significance and problems of this sector. The survival, growth and successful development of SMEs are primarily determined by the funding opportunities from favorable sources. The Government of the Republic of Serbia, using the European experience in this field, adopts strategies and plans for the faster development and more successful operation of SMEs.

Based on a comprehensive analysis position of SMEs in the Serbian economy and the results of the conducted questionnaire, this paper points to problems in the work of SMEs. It is noted that the level of competitiveness of the SME sector in Serbia is significantly behind the EU average. The aim of the paper is to point out the possible directions of the state institutions functioning in supporting the work, development and financing of SMEs and creating a business climate for the successful performance of SMEs.

Key words: economy, SME sector, SME support, subventions, development strategies

LITERATURA

Vlada Republike Srbije, (2015), „Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine“, („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 35/15).

Obradović, S. (2016), „Diverzifikacija ruralne ekonomije i uloga malih i srednjih preduzeća u razvoju ruralnih područja Republike Srbije“, doktorska disertacija, Fakultet za poslovne studije, Beograd

Vlada SFRJ, (1988), „Zakon o preduzećima“, („Službeni list SFRJ“, broj 77/1988, 40/1989, 46/1990, 61/1990)

Vlada Republike Srbije, „Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća i Republike Srbije za period od 2008. godine do 2013. godine“, („Službeni glasnik RS“, 103/08), Beograd

Ministarstvo privrede, (2018), „Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu“, Beograd

Registar privrednih subjekata, „Izveštaj za 2016. godinu“, Beograd

Fond za razvoj Republike Srbije, „Sredstva za podsticaj razvoja preduzetništva za 2017. godinu“- izveštaj, <https://fondzarazvoj.gov.rs/.../>

Vlada Republike Srbije, (2014), „Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period od 2014. godine do 2020. godine“, („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 85/14), Beograd

Privredna komora Valjevo, Više internih izveštaja o poslovanju malih i srednjih preduzeća u period 2014-2016. godine, Valjevo

Anketa o poslovanju MSP i preduzetništvu, 2015. i 2016. godine, osam opština Mačvanskog okruga

Internet reference:

http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/mult.entr.programme/3rd-programme.htm, (pristup 26. jun 2016.god.)

<http://ec.europa.eu/growth/.../european-chapter-small-enterprises-0...> (pristup 28.jun 2016.god.)

<http://ec.europa.eu/growth/smes/cosme/>, (pristup 26. septembar 2017. god)

<http://kombeg.org.rs/.../CeEkonPolitikaPrestriRazvoj/2015/Razvoj%20MSP%201990-2015> (pristup 19. jun 2017.god.)

<http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/indexhtml>, (pristup 18. oktobar 2017. god.)

IN MEMORIAM

PROF. DR NATAŠA CVETKOVIĆ BOGAVAC 1959-2019

Sredinom 2019. godine preminula je prof. dr Nataša Cvetković Bogavac, dugogodišnji sekretar i član Predsedništva Društva ekonomista Beograda i član redakcije časopisa “Ekonomski vidici”.

Dr Nataša Cvetković Bogavac je rođena u Ivangradu (Crna Gora) 07. jula 1959. godine. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Obrenovcu. Na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu je diplomirala je 06. aprila 1983. godine. Na istom fakultetu pohađala je postdiplomske studije (smer Politika privrednog razvoja) i odbranila magistarsku tezu pod nazivom “Uloga projektnog planiranja u upravljanju razvojnim ponašanjem preduzeća” 08. novembra 1995. godine.

Pohađala je međunarodni seminar “Bankarstvo i tržište kapitala” maja 1997. godine u Beogradu u organizaciji Bank of England – CCBS i Instituta ekonomskih nauka iz Beograda.

Početkom 1998. godine ostvarila je dvomesečni boravak u SAD-u u okviru saradnje Instituta ekonomskih nauka iz Beograda i Institute for the Study of International Aspects of Competition, University of Rhode Island - Kingston.

Krajem juna (28.06.) 1999. godine uspešno je odbranila doktorsku disertaciju na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu pod naslovom “Strategija investicija u razvojnom ponašanju preduzeća”.

Radila je kao predavač u Andragoškom obrazovnom centru “Milorad Petrović – Ujka” u Obrenovcu tokom 1984-1985. godine. Nakon toga (od 1986. do 1993. godine) bila je zaposlena u preduzeću “Prva Iskra” iz Bariča kao rukovodilac na poslovima izrade analiza, studija i projekata, a zatim naredne

tri godine (1993-96) u preduzeću “PIB – INŽENJERING doo” iz Beograda. Krajem aprila (23.04.) 1996. godine angažovana je na Institutu ekonomskih nauka u Beogradu sve do 31. maja 2003. godine, najpre kao istraživač saradnik, a potom u zvanju naučnog saradnika. Od 01. juna 2003. godine bila je zaposlena na Fakultetu za poslovne studije (Univerzitet Megatrend), gde je krajem decembra (09.12.) 2005. godine izabrana u zvanje redovnog profesora. Predavala je na osnovnim akademskim studijama, uključujući i studije na daljinu (predmet: Upravljanje projektima i investicijama), na diplomskim akademskim studijama (predmet: Analiza i revizija poslovanja), na specijalističkim akademskim studijama (predmet: Upravljanje finansijskim resursima i analiza poslovanja), na zajedničkim diplomskim akademskim studijama Bankarstvo i finansije (predmeti: Finansijsko izveštavanje i analiza, Finansijska tržišta i instrumenti i Merdžeri, akvizicije i korporativno restrukturiranje) i na zajedničkim doktorskim studijama (predmet: Finansije i bankarstvo). Poslednji radni angažman prof. dr Nataše Cvetković Bogavac bio je na Univerzitetu “UNION-Nikola Tesla” (Poslovni i pravni fakultet).

Bila je autor i koautor preko 130 naučnih i stručnih radova, tri monografije i tri udžbenika iz oblasti poslovanja preduzeća, upravljanja projektima, menadžmenta i investicija, a učestvovala je kao rukovodilac i/ili izvršilac u izradi preko 200 studija iz oblasti primenjenih i razvojnih istraživanja. Bila je direktor Instituta za nove tehnologije. Takođe, bila je stalni sudski veštak za ekonomsko-finansijsku oblast.

Od 2006. do 2010. godine Ona je bila član Komisije za akreditaciju naučnih zvanja pri Ministarstvu za nauku i zaštitu životne sredine.

Bila je član Naučnog društva ekonomista Srbije, član Naučnog odbora međunarodnih Simpozijuma iz oblasti celuloze, papira, ambalaže i grafike (Tehnološko-metalurški fakultet) i član Društva ekonomista Beograda.

Za izuzetan naučni doprinos u oblasti društvenih nauka 2005. godine dobila je prvu nagradu Vlade Republika Srbije - Ministarstva nauke i zaštite životne sredine za 2002. i 2003. godinu.

Bila je član redakcije časopisa “Ekonomski vidici” od 11. februara 1999. godine.

Društvo ekonomista Beograda ostalo je bez svog istaknutog člana prof. dr Nataše Cvetković Bogavac koja je godinama davala veliki doprinos radu i funkcionisanju DEB-a. U trajnoj uspomeni svih članova Društva ostaće njena vredna izlaganja i referati na našim naučnim skupovima i okruglim stolovima, kao i nezaboravni trenuci prijatnog druženja i ćaskanja.

prof. dr Radojko Lukić

UPUTSTVO ZA AUTORE

NASLOV RADA (TIMES NEW ROMAN, BOLD, VELIKA SLOVA, CENTRED, 12 PT)

Ime i prezime prvog autora*

E-mail: <>

Ime i prezime drugog autora**

E-mail: <>

Naslov rada treba da bude napisan na centru prve stranice fontom Times New Roman, velikim bold slovima, 12 pt. Prored naslova treba da bude: Before 12 pt, After 12 pt. Naslov rada treba da bude praćen imenom autora na centru stranice, bold slovima, 12 pt; bez proreda. U fusnoti upisati naziv institucije u kojoj autor radi. Ispod imena autora treba navesti e-mail autora u Times New Roman, 10 pt, centrirano.

Rezime

Rezime na srpskom treba da bude napisan fontom Times New Roman, Italic, 11 pt. Tekst apstrakta treba da bude napisan nakon navoda “Rezime” (Bold, 11 pt), Single, Before 6 pt, After 0 pt.

Ključne reči: (mala slova, regular, font 11)

JEL KLASIFIKACIJA: Ne više od 5 JEL kodova. JEL kodovi mogu se pronaći na sledećoj adresi:

<https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel>

1. PRVI NIVO NASLOVA (TIMES NEW ROMAN, BOLD CAPITAL LETTERS, CENTERED, 12PT, SA PROREDOM: BEFORE 6 PT, AFTER 0 PT)

Rad treba da bude napisan u programu Word for Windows, na A4 papiru (210 x 297 mm), margine: gornja 5.8 cm, donja 5.8 cm, leva 4.2 cm i desna 4.2 cm, header: 4.9, footer: 5.0. Tekst treba da bude napisan u Times New Roman 11.5pt, sa proredom - Single, Before 6pt, After 0pt; prvi red pasusa uvučen 1.25 cm (First Line 1.25 cm).

Rad treba da bude napisan latinicom na srpskom, maksimalnog obima 12-14 stranica, prema ovom uputstvu (uključujući apstrakt, jednačine, tabele, reference literature i dodatke).

* Institucija/Afilijacija: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu (Regular, 10pt)

** Institucija/Afilijacija: Saobraćajni fakultet, Univerzitet u Beogradu (Regular, 10pt)
<ovo je primer kako treba navesti afilijaciju u fusnoti>

1.1. Drugi nivo naslova: podnaslov (Times New Roman, bold letters, justified, 11,5pt, sa proredom: Before 6 pt, After 0 pt)

2. PRIMERI TABELA, JEDNAČINA, GRAFIKONA

Tabele i grafike numerisati i pozicionirati na centar (table/chart title - Center, 10 pt, Italic, Before 6 pt, After 6 pt).

Tabela 1. Indikatori recesije

Zemlja	GDP	
	2000	2008
USA		
France		
Germany		
Italy		

Izvor:

Izvor koji se citira u fusnoti treba da bude napisan tako da je najpre navedeno prezime autora, nakon čega je u zagradama navedena godina izdanja, a zatim stranica.¹

¹ Stiglitz and Charlton (2005), str. 23. (Regular, 10 pt)

Jednačina treba da bude napisana u Equation Editor, sa desnom numeracijom (arapskim brojevima).

$$Z-Y = V \quad (1)$$

3. NA KRAJU RADA SE DAJE NASLOV RADA NA ENGLLESKOM JEZIKU I APSTRAKT RADA NA ENGLLESKOM JEZIKU

THE ARTICLE'S TITLE

(Times New Roman, velikim bold slovima, 12 pt. Prored naslova treba da bude: Before 12 pt, After 12 pt)

Abstract

The abstract in English should be written in Times New Roman, Italic, 11 pt. The text of the abstract should be written after the quote “ Abstract” (Bold, 11 pt). The abstract line spacing is Single, Before 6pt, After 0 pt.

Key words: (small letters, regular, font 11)

LITERATURA

U literaturi treba navesti samo radove koji su direktno korišćeni u radu i to abecednim redom prezimena autora.

<Primer knjige:>

Klein, E. (1973), *Mathematical Methods*, Cambridge University Press, Cambridge.

Abel, A. and Bemanke, B. (2004), *Macroeconomics*, Cambridge University Press, Cambridge.

<Primer čianka u časopisu:>

Greenwald, B. and Stiglitz, J. E. (1993), “Financial Market Imperfections and Business Cycles” *Quaterly Journals ofEconomics*, Vol. 108, Pp 77 - 114

< Primer za knjigu koja je uređivana:>

Blinder, A. S. (2006), "The Case Against the Case Against Discretionary Fiscal Policy", in Kopecke et al. (ed.) (2006), *The Macroeconomics of Fiscal Policy*, MIT Press, Cambridge Massachusetts, Pp 25-61

< Primer za *working paper*:>

Li, G. and Smith, P. A. (2009), "New Evidence on 401(k) Borrowing and Household Balance Sheets", Federal Reserve Board, Washington, Working paper, No. 19, May2009

< Primer za internet referencu:>

<http://www.nber.org/cycles.html> [Pristup: 08/02/07]

Pripremljen rad na način izložen u ovom uputstvu u elektronskoj formi treba poslati na e-mail adresu: deb.ekonomski.vidici@gmail.com

Svi poslani radovi podležu anonimnim recenzijama. Samo pozitivno recenzirani radovi biće objavljeni.

